

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

**Chorvatská menšina v Maďarsku
v moderní éře**

**Croatian minority in Hungary in
modern era**

diplomová práce

Jana Milojevićová

Praha 2008

Vedoucí práce:
doc. PhDr. Jan Pelikán, CSc.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Čestně prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci „Chorvatská menšina v Maďarsku v moderní éře“ vypracovala pod vedením doc.PhDr. Jana Pelikána, CSc. samostatně. Prameny a literatura, které jsem k tomu použila, jsou uvedeny v seznamu literatury.

Na fotografie použité v této diplomové práci se nevztahují autorská práva.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, bez nichž by moje diplomová práce na toto téma nemohla vzniknout.

Na prvním místě musím zmínit ty, se kterými jsem v Maďarsku mohla uskutečnit rozhovory a kteří mi také poskytli jinak těžko dostupné prameny a literaturu k tématu; jmenovitě Mišo Heppovi, předsedovi Celostátní chorvatské samosprávy, Dr. Ernestu Barićovi z pécsské Univerzity Jana Pannonia, H.E. Ivanu Bandićovi, chorvatskému velvyslanci v Maďarsku, paní Milici Klaić-Taradjija z chorvatské redakce Maďarského rozhlasu v Pécsi, Dr. Stijepanu Lukácsovi z budapešťské Univerzity Loránda Eötvöse a Csabovi Horváthovi, řediteli nakladatelství Croatica. Dále jsou to ti, kteří mě během psaní podporovali: moje rodina, Mgr.Marija Vlašić a Mgr.Czeslaw Walek.

Na závěr bych chtěla poděkovat doc.PhDr. Janu Pelikánovi, CSc., za umožnění zpracování tématu, čas strávený nad mou diplomovou prací a za cenné a inspirující připomínky.

Obsah

1. Úvod	4
2. Postavení menšin na maďarském území do roku 1989	10
2.1. Pojem menšiny.....	10
2.2. Postavení menšin v uherské společnosti.....	11
2.3. Postavení menšin v Maďarsku do roku 1989.	20
3. Chorvaté v Maďarsku	30
3.1. Rozdělení chorvatského etnika v Maďarsku.....	32
3.2 Postavení chorvatské menšiny v Maďarsku.	55
3.3. Samosprávy.....	64
3.3.1. Místní samospráva.	65
3.3.2. Župní samospráva.	66
3.3.3. Celostátní samospráva.	67
3.4. Školství chorvatské menšiny.	69
3.4.1 Historie školství do devadesátých let 20.století.....	70
3.4.2 Současný stav chorvatského školství.....	73
3.5. Média.	75
3.5.1. Tisk.	76
3.5.2. Rozhlasové vysílání v chorvatštině.....	77
3.5.2.1 Chorvatské vysílání Radiostanice Pécs.....	77
3.5.2.2 Chorvatské rádio provozované Croaticou.....	79
3.5.3. Televizní vysílání.....	80
3.6. Chorvatské divadlo v Pécsi.....	81
3.7 Vztah chorvatské menšiny v Maďarsku a Chorvatska	84
3.8. Identita a asimilace	86
Résumé	93
Summary	95
Prameny a literatura	97

1. Úvod

Pro napsání diplomové práce jsem hledala téma, které by spojovalo oba mé obory, maďarštinu a chorvatštinu, a jemuž bych se mohla věnovat během svého semestrálního pobytu v Budapešti v roce 2007.

Na budapešťské univerzitě ELTE jsem strávila již jeden semestr v roce 2004 a byla jsem nadšená tamní kroatistikou. Kroatistiky jsou v Maďarsku dvě, postupně jsem zjistila, že existují i střední a základní chorvatské školy; studenti na budapešťské kroatistice se velmi lišili od studentů pražských – většina z nich byli maďarští Chorvaté, chorvatštinu perfektně ovládali (to byla také podmínka přijetí na fakultu), ale mezi sebou mluvili maďarsky.

Blíže jsem se o chorvatskou menšinu začala zajímat až na základě mojí diplomové práce. Jako cíl jsem si vytyčila analyzovat základní aspekty její historie a zejména současné situace. V první kapitole se zabývám její minulostí, usídlením v Uhrách a dalším vývojem až po současnost. V druhé kapitole se věnuji její nynější organizaci, kulturní tradici a vztahu k oběma zemím, Maďarsku i Chorvatsku a v neposlední řadě i faktorům, které působí na její další vývoj (asimilace, globalizace, obecný demografický trend).

Toto téma je zpracováno v Maďarsku tamními literárními vědci a historiky chorvatského původu, avšak každý autor se zabývá svým polem působnosti (tedy buď jazykem, literaturou nebo dějinami). Publikace shrnující vše, tedy historii, vývoj, postavení, jazyk, školství a současnost maďarských Chorvatů neexistuje.

Maďarsko je vzhledem ke své uherské minulosti zemí mnoha národností. Dnes je státem registrováno 13 menšin¹(národnostních a etnických). Chorvatská minorita patří mezi ty početnější, podle cenzu z roku 2001 se k chorvatské menšině přihlásilo 14 326 osob na základě jazyka a 15 597 na základě národnosti, což z nich činí třetí nejpočetnější menšinu v zemi (a druhou nejpočetnější národnostní menšinu hned po Němcích), přestože existuje odhad počtu příslušníků minority, který uvádí 80 – 90 000 osob.² V Maďarsku žije několik skupin Chorvatů, které mluví velkým počtem variant dialektů chorvatského jazyka. Je to proto, že na maďarském území se tyto skupiny usidlovaly v různých dobách a přicházely z různých oblastí Chorvatska, Bosny a Hecegoviny. Tyto skupiny kolonizovaly území neosídlená, nebo ve většině případů zakládaly vesnice na územích vypleněných Turky.

Chorvatské obyvatelstvo neobývá kompaktní území, ale žije roztroušeně na jihu Maďarska, kde je „chorvatským centrem“ město Pécs, kde se nachází nejvíce institucí a škol. Na tamní Univerzitě Jana Pannonia (Janus Pannonius Tudomány Egyetem) existuje katedra kroatistiky. Chorvaté jsou usídlení podél rakousko-maďarské hranice až k tzv.Gradišti (Gradišće, Várvidék, Burgenland³), což je celek rozdělený mezi dnešní Maďarsko, Rakousko a Slovensko. Při projíždění touto oblastí každý zaznamená dvojjazyčné názvy obcí, někdy i s uvítací cedulí v chorvatštině. Gradišće požívá i jisté „jazykové autonomie“, místní čakavský dialekt dal vzniknout tzv.gradišt'anskému standardu, k němuž existují učebnice, používané v chorvatských školách.

Chorvatská menšina je kvůli své roztroušenosti a různé době příchodu do Uherska heterogenní; dělí se na sedm základních skupin: Šokci, Bunjevci, gradišt'anští Chorvaté,

¹ Zákon LXXVII: 1993, článek 61 definuje 13 konkrétních menšin

² Odhad uvádí zástupci chorvatské menšiny, uveden je i ve statistikách EU (http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/hu_en.pdf)

³ Název Burgenland vznikl 1919, označoval kraj, jemuž dominovala města s druhou částí složeniny –burg ve jméně: Pressburg (Bratislava, Pozsony), Wieselburg (Moson), Eisenburg (Vasvár), Ödenburg (Sopron). V tomto roce začal vycházet časopis Vierburgenland, po připojení části tohoto teritoria k Rakousku se název zredukoval na název Burgenland. (Jelić, Tomislav: Gradišćanski Hrvati u Austriji, Zagreb, 1997, str.7)

pomurští Chorvaté, podrávští Chorvaté, Bošnjaci a podunajští Chorvaté. Některé tyto skupiny můžeme dále dělit na podskupiny, hlavně Gradišťance. Souvisí to s různou dobou jejich příchodu a s různými místy odchodu. Zvláštní kapitolu pak tvoří Bunjevci, kteří v některých etapách tvořili samostatnou menšinu;⁴ vedly se spory o jejich původ – dokonce byli i jsou označováni jako katoličtí Srbi, na druhé straně narazíme i na zmínky o pravoslavných Bunjevcih.⁵ Vzhledem k různorodosti a barvitosti chorvatského etnika v Maďarsku je zde i jazyk rozdělen do všech možných dialektů, ča-, kaj-, što- i šćakavského nářečí se všemi variantami jeru (i, ije, je, ie, e), čím dále od chorvatských hranic, tím archaičtější jazyk zůstal, a pak se dále vyvíjel svou vlastní cestou.

Současná doba menšinám v Maďarsku přeje, alespoň to tak oficiálně vypadá. Menšina je státem uznaný subjekt s rozsáhlými právy: na vlastní samosprávu mající výkonnou moc, na výuku v mateřském jazyce, na pořad v mateřském jazyce na státní televizi; díky Evropské unii, jejímž je Maďarsko členem, se budují euroregiony, které jsou orientovány na extrateritoriální spolupráci, což představuje možnost spolupráce Chorvatska a chorvatské menšiny v Maďarsku. Přesto se objevují problémy, které zatím vypadají neřešitelně: některé matriky odmítají zapisovat děti s nemaďarským jménem. Proto má většina Chorvatů dvě jména: maďarské a chorvatské, přičemž to maďarské má v dokladech a používá je ve styku s úřady. Dalším problémem, byť to pro život menšiny nemá takový dopad, je dosud nevyřešená otázka poslance za menšinu v maďarském parlamentu. Nárok na tento post vyplývá ze zákona, dosud však neexistuje kvůli absenci vůle zákonodárců. Na menšiny, jako kdekoliv v Evropě, taktéž působí všeobecné trendy: asimilace jako nutnost plnohodnotného života v daném státě, pokles či stagnace počtu příslušníků, globalizace a zánik původního sociálně-kulturního prostředí.

⁴ Např. v cenzu roku 1941 se objevuje samostatná národnost Bunjevci-Šokci vedle Chorvatů a Srbů.

⁵ Urosevics, Daniló: A magyarországi délszlávok története, Budapest, 1969.

Ve své práci vycházím převážně ze sekundární literatury. Část literatury zabývající se historií obou zemí,⁶ chorvatskou dialektologií a etnografií⁷ a menšinami obecně⁸ je dostupná i v České republice. Také jsem využila publikací v Pražském maďarském kulturním středisku *Kisebbségkutatás könyvek* (knihy zabývající se výzkumem menšin), které publikuje maďarské Ministerstvo národního dědictví. Při svém pobytu v Budapešti jsem nashromáždila další heuristiku, jednak oficiální maďarské zdroje (vydané Úřadem pro národnostní a etnické menšiny, Ministerstvem národního dědictví nebo Ministerstvem školství – statistiky, zhodnocení vývoje menšiny, změny v menšinovém zákoně etc.), jednak publikace maďarských vědců – většinou jihoslovanského původu - napsané v chorvatštině nebo maďarštině o jazyce, historii a kulturní činnosti menšiny (István (Stjepan) Lukács, Péter Milosevics, Stjepan Blažetin, Daniló Urosevics, Dinko Šokčević (Dénes Sokcsevics)). Dobrým zdrojem informací o menšinách v Maďarsku v cizích jazycích (angličtině, francouzštině)⁹ se stala knihovna Central European University. Studie maďarských autorů, kteří se zabývají menšinami, jsou z velké části publikovány Institutem pro výzkum národnostních a etnických menšin při Maďarské akademii věd a jsou dostupné na internetových stránkách této instituce.

Jako prameny pro svou práci používám data NEKH (Úřad pro národnostní a etnické menšiny) a maďarské vlády týkající se chorvatské menšiny, která jsem měla k dispozici v tištěné i elektronické podobě. Taktéž jsem prostudovala publikace chorvatského nakladatelství Croatica a i jinde vydávané časopisy chorvatské menšiny

⁶ Pražák, Richard: Dějiny Maďarska, Brno, 1993; Šesták, M., Tejchman M., Havlíková L., Hladký, L., Pelikán J.: Dějiny jihoslovanských zemí, Praha, 1998; Kontler, László: Dějiny Maďarska, Praha, 2001; Kučerová, Kveta: Chorvati a Srbi ve srednej Evrope, Bratislava, 1976.

⁷ Moguš, Milan: Povijest hrvatskoga književnog jezika, Zagreb, 1993; Samardžija, Marko: Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika, Zagreb, 2004.

⁸ Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století, Opava, 1998.

⁹ Práce Ágnes Tóth (např: Tóth, Ágnes (edited by): National and Ethnic Minorities in Hungary, 1920-2001, East European monographs, no.DCXCVIII, Columbia university press, 2005); Todosijević, Bojan: Why Bunjevci did not Become a Nation: A Case Study. *East Central Europe*, Vol. 29, No. 1-2, pp. 59-72., CEU, Budapest, 2002

(R(i)(j)(e)č, Pogledi, Hrvatski kalendar...). Díky paní Milici Klaić z chorvatské redakce Chorvatského rozhlasu v Pécsi jsem měla k dispozici všechny články a studie, které se zabývaly nejen chorvatským rozhlasem, ale i chorvatskými médii v Maďarsku obecně.

Dobry zdroj informací je i internet: Croatica na něm provozuje nejen chorvatské rádio, ale archivuje na něm i všechna čísla chorvatského týdeníku Glasnik. Některé z chorvatských samospráv mají své vlastní stránky. Dobré webové stránky má i celostátní chorvatská samospráva. Snaží se na nich soustředit veškeré důležité informace týkající se menšiny.

Zásadní také byly rozhovory, které se mi podařilo uskutečnit v Budapešti (s předsedou celostátní samosprávy Mišo Heppem, s chorvatským velvyslancem H.E.Ivanem Bandićem) a v Pécsi (Dr. Ernestem Barićem z tamní kroatistiky). Oslovila jsem ještě zástupce chorvatské menšiny na ministerstvu školství a kultury a několik zástupců lokální samosprávy, avšak bez výsledku.

Problémem, který se vyskytl při shromažďování literatury, byla nedostupnost některých maďarských knihoven, které i přesto, že jsem měla status maďarského studenta a bydliště v Budapešti, zůstávaly nepřístupné a nepoužitelné. Další úskalí pro výzkum znamenala neochota osob činných v menšinové místní samosprávě nebo na Hlavním oddělení pro menšiny, které jsem oslovila.

Chorvaty ve střední Evropě, kteří odešli z vlasti během tureckých válek, se u nás zabývá i Mgr. Andrej Novik, který ve své diplomové práci popsal chorvatské vesnice na Slovensku,¹⁰ kde se však soustředí výlučně na jazyk, jeho používání, změny a na vztah mluvčích k chorvatštině a ostatním jazykům, které v každodenním životě používají (jedná

¹⁰ Novik, Andrej: diplomová práce: Chorvatské dialekty na Slovensku, obce Čunovo a Jarovce, Praha, 2001

se národnostně smíšený kraj). Pochopitelně se největšímu zájmu českých vědců těší moravští Chorvaté.¹¹ Na práce o maďarských Chorvatech jsem u nás nenarazila, proto bych chtěla jejich prostředí a podmínky přiblížit potenciálnímu čtenáři.

Co se týče vlastních jmen historických osobností, snažím se uvádět všechny varianty jména (pokud se mi to zdá důležité), tedy chorvatskou i maďarskou, popřípadě českou, pokud existuje. Stejně tak uvádím všechny varianty názvu míst (měst, obcí), jelikož fakt, že má místo více názvů, o něčem vypovídá – v tomto případě o mnohonárodnostním složení jeho obyvatel. Pro označení maďarského města Pécs (chorvatsky Pečuh) a odvozenin tohoto slova budu používat původní, maďarský tvar, nikoli přepsaný do čestiny jako Péč, ani zastaralou českou variantu Pětikostelí. Toto město dlouho představovalo centrum chorvatského kulturní života v Maďarsku, tudíž se v textu bude vyskytovat častěji.

¹¹ např. Moravští Charváci - dějiny a lidová kultura. Antologie. Sestavil Richard Jeřábek. Brno 1991; Sič, Bedřich: Almanach jihomoravských Chorvatů. Spominanje na rodni kraj. Brno 1992; Pavličević, Dragutin: Moravski Hrvati. Povijest – život – kultura. Zagreb 1994; Dorovský, Ivan a kol.: Charváci ještě žijí mezi námi. Sborník studií a vzpomínek. Brno 1996. Novik, Andrej: dokrorská práce O osudech moravských Chorvatů, Praha

2. Postavení menšin na maďarském území do roku 1989

2.1 Pojem menšiny

Chorvatská menšina v Maďarsku je autochtonní. Do roku 1918 tvořily Uhry jeden historicko-státní celek, kde všichni byli „uherští občané“ různého etnického původu. Národy, které žily pouze na uherském území, byli Maďaři a Slováci, ostatní můžeme rozdělit do tří typů menšin:¹² 1/národnostní menšiny, t.j. minority s výrazným národním povědomím, 2/etnické menšiny bez jednoznačné národní identity a 3/regionální menšiny. Tyto tři kategorie jsou přechodné, menšiny jsou organické, tudíž se vyvíjejí¹³. Jelikož budou tyto termíny v textu používány, krátce je přiblížím.

*Národnostní menšina*¹⁴ je komunita se silným regionálním vědomím a přitom se silným vědomím vlastní spolupatričnosti, jakož i spolupatričnosti s původním národním společenstvím. U lidí náležejících k této menšině dominuje mateřský jazyk menšiny, ale už jsou z velké míry dvojjazyční. Tyto menšiny vnímají svůj vznik a dlouhé období svojí existence jako vynucený akt, respektive jako důsledek kdysi nouzového stavu. V současnosti se však stávají v rámci prosazování svých práv čím dál tím víc uvědomělými komunitami s vůlí trvalé spolupatričnosti a samostatné skupinové existence. Chorvatská menšina nepochybně spadá do této první skupiny. Do roku 1918 byla větší část chorvatského obyvatelstva na maďarském území oddělena od svého hlavního etnického regionu, byla vystavena asimilaci a dále se dělila na regionální menšiny. Povědomí maďarských Chorvatů odpovídá zhruba této definici; jsou pevně spjati s Maďarskem (žijí zde několik století), mají silnou vazbu na svou původní vlast,

¹² László Szarka: Historický vývin a identita, K otázke typologického zaradenia menšin v karpatskej kotline, Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století, sborník, Opava, 1998, str.74

¹³ Jako příklad zmíním Židy: objevují se nové tendence k přístupu k této menšině, které jsou dané faktem, že vznikl židovský stát.

¹⁴ Rozdělení podle László Szarky, tamtéž

přesto si však budují pozici v rámci Maďarské republiky, dominuje u nich jazyk většiny a kvůli své teritoriální a etnické roztržitosti snadněji podléhají asimilaci.

Etnická menšina bez jednoznačné národní identity v Maďarsku představuje skupiny obyvatel, kteří se odlišují svým etnickým původem (Romové, Židé), kteří jsou jazykově plně asimilováni a charakterizuje je silné vědomí jiného historického původu.

Regionální menšiny představují v Maďarsku velmi důležitý pojem. Představují součást maďarského národa, uveďme například Polovce na Slovensku (palócok), Jazygy (jászok), Sikuly v Sedmihradsku (székélyek) nebo skupinu Csángó v Moldavě. Všichni patří k maďarskému národu a jako takoví se vždy hlásí k maďarské národnosti při cenzech. Stejně regionální menšiny tvoří i chorvatské etnikum v Maďarsku, jedná se hlavně o Šokce a Bunjevce. Ale stejně jako Sikulové představovali samostatný historický národ v Sedmihradsku, tak v určitých dobách byli Šokci a Bunjevci považováni za zvláštní, samostatnou menšinu.

2.2 Postavení menšin v uherské společnosti

Až do vytvoření občanské společnosti bylo důležité rozdělení národa na šlechtu, měšťanstvo a rolníky. Šlechta tvořila tzv. uherský politický národ (*natio Hungarica*) bez ohledu na svůj etnický původ. *Hungari* byli i italští Anjouovci nebo rumunští Hunyadiovci, kteří ve středověku vládli zemi. První krok k integraci Chorvatů a Chorvatska do uherského prostředí byla právě maďarizace šlechty. Významné rody se dobrovolně stávaly součástí uherské šlechty a přijímali maďarštinu za svou řeč (rody Zrinski/Zrínyi, Grassalkovich, Utešenić...). Maďarština nerozlišuje mezi pojmy „Uher, Uhersko“ a „Maďar, Maďarsko“ a tyto skutečnosti označuje slovem *magyar*,

Magyarország. Taktéž pojem *magyarság* – neboli v doslovném překladu „maďarstvo, maďarství“, nabývá dvou významů: je to „synonymum pro výraz Maďaři, tj. příslušníci maďarského národa, na druhé straně slouží i jako souhrnné pojmenování specifických duchovních kvalit tohoto národa, jazyka a kulturních a historických tradic.“¹⁵ Velmi často jsou v myšlení maďarské společnosti tyto pojmy směřovány. Na vytváření maďarských kulturních tradic se podílely i osobnosti nemaďarského původu, které Uhry (Maďarsko) považovaly za svou vlast. Většina dnešních příslušníků maďarské populace si ani dnes nedokáže představit, že například Matyáš Korvín, Zrinští, Frankopani, národní obrozenci Ferenc Toldy či Károly Kisfaludy by neměli být původem Maďaři.

Když se v Evropě formovaly moderní národy, započal se (téměř paralelně) i proces přerodu uherského (maďarského) národa, tedy *magyar nemzet*, také jako odpověď na germanizační snahy Habsburků. Úkol to nebyl snadný, politická elita se musela, respektive *měla* vypořádat s faktem, že více než polovinu obyvatel Uher tvoří nemaďarské menšiny.¹⁶ Hnutí intelektuálů inspirované francouzskými jakobíny a současně bránící se germanizačním snahám začalo nejprve s jazykovou obnovou na konci 18. století. Napětí mezi Vídní a Peští se projevovalo i v národnostní otázce: vídeňský dvůr obnovil v roce 1791 ilyrskou dvorskou kancelář a poskytoval podporu rozvoji srbské kultury.

Následně se iniciativy ujalo i uherské stavovské hnutí v letech 1790-92 a položilo základy koncepce uherského politického národa, na kterou navázalo tzv. reformní hnutí z let třicátých a čtyřicátých devatenáctého století.¹⁷ Vznikla Maďarská akademie věd,

¹⁵ Irmanová, Eva: Maďarsko a Versaillský mírový systém, Ústí nad Labem, 2002, str.8

¹⁶ V polovině 19. století byl poměr maďarského obyvatelstva v Uhrách 41,5% (1850). (Irmanová, Eva: Maďarsko a Versaillský mírový systém, podle Történeti statisztikai idősorok 1867-1992, I.köt., Bp, 2002). Existuje demografický odhad z roku 1804, který uvádí v počtu obyvatel Uherského království 3 370 000 Maďarů (tj.42%) a 1 480 000 Srbů a Chorvatů (tj.18,5%), Richard Pražák: Dějiny Maďarska, Brno, 1993, str. 141.

¹⁷ Pražák, Richard: Dějiny Maďarska, ... str.142.

Maďarské národní divadlo, maďarština se stala úředním jazykem.¹⁸ Chorvatská šlechta dále lpěla na užívání latiny jako úředního jazyka. V těchto problematických letech se mění význam slova „uherský“ na pojem „maďarský.“ Politici se snažili o vytvoření *uherského státního národa* s předpokladem, že menšiny dobrovolně přijmou maďarštinu jako státní jazyk, díky kterému se budou moci začlenit do společnosti, zlepšit své sociální postavení a ve kterém se jim dostane plnohodnotného vzdělání. Paralela s Francií a jejím politickým národem zde nebyla a nemohla být přesná. Francouzský politický národ je katolický a mluví francouzsky a jeho menšiny, které hovoří vlastním jazykem (např. Bretonci), do té doby nerozvinuly žádný národní program. Uherské prostředí nebylo nábožensky jednotné, navíc, a to je nejpodstatnější, uherské menšiny už vstoupily do procesu formování moderního národa stejně jako Maďaři a neměly v úmyslu se asimilovat.¹⁹ Kulturně-politické aktivity Maďarů vedoucí k národní hegemonii urychlovaly národně politickou emancipaci národnostních a etnických menšin, jejichž činnost se znásobila hlavně na počátku 30.let. Ve vlastním Chorvatsku se začal prosazovat ilyrizmus, obecně ale lze tvrdit, že čím dále příslušníci chorvatské komunity žili od své domoviny, tím méně se jich tento duchovní proud dotýkal.

Reformní snahy souvisí s potřebou redefinice pojmu národa.²⁰ Ve středověku národ označuje pouze šlechtu²¹ (již zmíněný *natio Hungarica* skládající se z různých etnik) a zakládá se na právech a výlučnosti postavení, ne na etnicko-jazykovém základu. Vedle *natio Hungarica* v Uhrách existoval ještě *natio Croatica*, který měl výsadní postavení a autonomii. Tato výsada se však týkala pouze Chorvatska a jeho obyvatel.

¹⁸ Maďarské národní muzeum vzniklo v roce 1802, o tři roky později se maďarština dostává do župní správy.

¹⁹ Cf. rozhovor s prof. Miroslavem Hrochem, Čelem vzad, číslo 9, 2001.

²⁰ K maďarské definici národa: A Pallas nagy lexikona (www.mek.oszk.hu/00000/00060/), Encyclopaedia Humana Hungarica 6.CD ROM, Budapest, 2000; wikipedia.com, Révai Nagy lexikona, Budapest, 2005; Kiss Jenő Pusztai Ferenc (szerk.) A magyar nyelv története, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

²¹ Jedinou výjimku tvořili sasští měšťané v Sedmihradsku uznání jako národ.

Chorvaté žijící uvnitř Uher byli buď uherskými poddanými nebo příslušníky *natio Hungarica*. Změna přichází až s Francouzskou revolucí a poddaní, tedy měšťané a rolníci, se pomalu transformují do tzv. státního národa. V Uhrách samozřejmě existoval nejen časový posun ve vývoji vzhledem k západní Evropě, ale i jiné kulturní a politické podmínky. Pro potřeby uherské feudální společnosti nebyla občanská rovnost vítanou inovací. Navíc se od západní Evropy lišila i skladba obyvatelstva: to představovalo mnoho etnik na různém stupni společenského a národnostního vývoje; jejich identita byla vytvořena na základě odlišnosti jazyka, náboženství, kulturních tradic nebo původu (tj. někdy domnělého původu založeného na mýtech). Toto obyvatelstvo navíc žilo z územního hlediska velmi promíchaně. Vznikl tak nový (další) pojem *kulturní národ* (*kultúrnemzet*), který lépe odpovídal uherským podmínkám.

Se změnami chápání národa v 1. polovině 19. století získává na významu i slovo národnost (*nemzetiség*). Národ (*nemzet*) i národnost (*nemzetiség*) zhruba odpovídají českému lid, národ, s tím, že *nemzet* je státotvorný a může se skládat z více národností (*nemzetiségek*), jejichž hlavním determinantem je jazyk.²² Proto se v uherské společnosti prakticky vytvořily dvě složky: *nemzet*, národ (tedy Maďaři) a národnosti, *nemzetiségek* (tj. nemaďarsky hovořící obyvatelstvo). Politická elita však nadále počítala s tím, že se národnosti stanou součástí nového uherského politického národa, a proto nebrala jejich národní emancipaci v potaz. Během sněmu v letech 1839-40 vešlo v platnost několik dalších ustanovení směřující k maďarizaci. Byla rozšířena působnost maďarštiny ve státní správě; knězem, který pro vesnice s menšinovým obyvatelstvem představoval element posilující národní vědomí, se mohl stát jen člověk, který ovládal maďarštinu.²³

Maďarská politická elita se obávala toho, co nastínil Johann Gottfried von Herder: Maďaři budou asimilováni jako exotický osamocený element uprostřed slovanského

²² Révai Nagy lexikona, Budapest, 2005, heslo *nemzet és nemzetiség*.

²³ Pražák, Richard: Dějiny Maďarska, ..., str. 152.

moře.²⁴ Někteří si dokonce představovali, že národní hnutí slovanských národů směřuje k panslavizmu, který by mohl nastolit absolutizmus typu ruského samoděržaví i v Uhrách. Přesto se ale našli politici, kteří varovali před maďarským nacionalizmem a upozorňovali na nebezpečí podceňování národnostních menšin.²⁵ Nakonec se ve čtyřicátých letech vytvořily dvě platformy, které proti sobě stály nejen v otázce národností. První, radikálnější představoval Lajos Kossuth, který se domníval, že uherský politický národ na základě stejných občanských práv by měli vést Maďaři, jakožto nejvyspělejší uherská národnost. Jeho protivníkem byl prozíravý István Széchenyi, jenž „zdůrazňoval civilizační a kulturně zprostředkující úlohu Maďarů v Uhrách a doporučoval nenásilné postupy při šíření maďarštiny a šetření práv ostatních národností Uher“.²⁶ Széchenyi a okruh jeho příznivců byl bohužel pro uherskou národnostní politiku a její dopady v naprosté menšině.

Obecně lze tedy říci, že Chorvaté (v Chorvatsku) tvořili zvláštní skupinu mezi národnostmi, opírali se o autonomii Chorvatska v rámci Uher,²⁷ ale byli podřízeni panovníkovi. Nový impuls chorvatskému národnímu citění dalo zřízení tzv. Ilýrských provincií, které alespoň na krátkou dobu sjednotilo část Chorvatska (Istrii, Dalmácii a Přímoří) a poprvé na tomto území zavedlo občanské svobody.

Maďarské protihabsburské snahy vyvrcholily revolucí 1848-9 (szabadságharc, boj za svobodu). Nemaďarské menšiny měly na vybranou: buď podpořit věc Maďarů a riskovat represe ze strany Habsburků, nebo ji nepodpořit a vystavit se represím Maďarů. Většina Chorvatů však neměla, stejně jako ostatní menšiny, na odtržení Uher od Rakouska zájem. Velmi dobře si byla vědoma maďarských asimilačních tendencí a jejich

²⁴ Herder, Johann Gottfried von: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (4 svazky, 1784/91); Herder ve svém díle předpovídá maďarskému národu maximálně 100 let dalšího života.

²⁵ Objevily se i názory, že maďarský nacionalizmus je přepjatý a že minimálně na chorvatské historické právo se musí brát zřetel (např. József Eötvös).

²⁶ Pražák, Richard: *tamtéž*, str.154.

²⁷ Od roku 1102 tvoří Uhry a Chorvatsko určitý druh personální unie s větší či menší mírou autonomie.

dopadu na svou vlastní existenci. Již před revolucí se národnosti obracely na Vídeň o pomoc. Ta si uvědomovala tuto roztržičnost uvnitř Uher a této slabiny chtěla co nejvíce využít ve svůj prospěch podle hesla *divide et impera*.

Maďarští Chorvaté se na stranu Maďarů za revoluce nepostavili a zvláště na jihu země byli pak vystaveni represí. To bylo potvrzení toho, že na národnosti se Maďaři spolehnout nemůžou, jak už se přesvědčili v minulosti (např. Rákocziho povstání). V tomto duchu se nesl přezíravý postoj k menšinám až do vzniku Maďarska: kvůli jejich snaze o emancipaci a kvůli neochotě bezvýhradně stát na straně Maďarů byly chápány jako destabilizující, až ohrožující prvek ve státě.

Po porážce revoluce a následných represích Vídně se mohla národnostní nespokojenost v Uhrách alespoň trochu ventilovat. Slováci požadovali určitou autonomii, Rumuni protestovali proti unii Sedmihradska s Uhry a dožadovali se uznání svých politických práv, hned na to je následovali sedmihradští Sasové. Jistého dočasného zrovnoprávnění dosáhli Rumuni v roce 1863 a spolu se Sasy měli rozhodující vliv v sedmihradském sněmu. U ostatních menšin se situace odvíjela podle aktuálního stavu vyjednávání vídeňského dvora s uherskou vládou. Rakousko-uherské vyrovnání v roce 1867 znamenalo konec nadějí uherských národností. Znamenalo konec pomoci Vídně a nový modus vivendi v rámci dualistické přestavby habsburské monarchie.²⁸

O rok později vešel v platnost první menšinový zákon v Uhrách a došlo i k Chorvatsko-uherskému vyrovnání.²⁹ Žádný z těchto kroků ovšem neměl praktický dopad na chorvatskou menšinu uvnitř Uher. Zákon XLIV/1868³⁰ sice vytvořil rovnoprávný status pro všechny minority, garantoval právo na užívání mateřského jazyka

²⁸ Pražák, Richard: Dějiny Maďarska...str.136.

²⁹ Vyrovnání uznalo autonomii Chorvatského království, Chorvaty – v Chorvatsku – jako historický národ, a jako úřední jazyk na chorvatském území chorvatštinu. Společná ministerstva fungovala v Pešti. V čele Chorvatska stál nadále bán, ale jmenován byl panovníkem na doporučení uherského ministerského předsedy. Také ovšem bylo v uherské vládě zřízeno ministerstvo pro chorvatsko-slavonské záležitosti a Chorvaté byli zastoupeni ve 413-členném uherském parlamentu čtyřiceti poslanci, kteří měli nárok na to, aby na půdě parlamentu promluvili v chorvatštině.

³⁰ Na jeho autorství se podíleli i Ferenc Deák a József Eötvös.

ve veřejném životě, v administrativě, vzdělávání, soudnictví a při bohoslužbách,³¹ ale je zřejmé, že tyto nároky a práva zůstaly pouze na papíře. Státní aparát neměl ani dostatek lidských zdrojů, ani agendu, aby mohl vyhovět podmínkám, které zákon nastavil. Navíc vzhledem k tomu, že drtivou většinu chorvatského obyvatelstva tvořili chudí venkované bez vzdělání, je těžko představitelné, že by se svých práv razantněji domáhali. Zákon také neuznal menšiny jako „národy“ a politicko-právní subjekty, nadále je považoval za součást uherského/maďarského politického národa. Až do dvacátého století se ve sčítání lidu mohl člověk k odlišnému etnickému původu přihlásit zvolením jiného mateřského jazyka než maďarštiny. Položka „příslušnost k národnosti“, tedy ne jazyku, se objevila až v roce 1941 a počet lidí s jinou národností a jiným mateřským jazykem (u konkrétních menšin) se nikdy neshodoval.

Co se týče sčítání lidu v roce 1880, v kategorii národnosti dává na výběr národnost srbo–chorvatskou. Z celkového počtu 13 728 622 obyvatel (z čehož 6 165 088 představovali Maďaři, tedy 44.9%) se k ní přihlásilo 605 725 (4.41%). V roce 1890 už census rozděluje národnost srbskou a chorvatskou: z celkového počtu obyvatel 15 133 494 (z čehož 7 356 874 tvořili Maďaři, tedy 48.6%) se 183 642 (tj. 1.21%) osob deklarovalo jako Chorvati a 495 105 jako Srbové (3.27%).

Ke konci 19.století se stávala atmosféra napjatější: k potvrzení své výlučnosti uspořádali Maďaři roční fenomenální oslavy Milénia (1896, tedy Tisíc let od tzv.záboru vlasti). Budapešť se stávala „Paříží východu“, metro bylo vybudováno pod největším bulvárem, aby dovezlo cestující k nově vybudovanému Náměstí Hrdinů (tedy maďarských panovníků), dominantou Dunaje se stala nová budova Parlamentu, byla uspořádána velkolepá oslava, na které byly prezentovány maďarské úspěchy. I maďarský nacionalismus se posunul dál – přibral na síle. Maďaři si uvědomili, že by měli využít

³¹ Podle § 21 a 23 zákona

možnosti, která se jim naskytla po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867. Tak jako se Budapešť snažila konkurovat Vídni, tak se Uhry snažily o „dosažení někdejšího velmocenského postavení v rámci středoevropského prostoru.“³² Pál Lendvai v kapitole cituje národnostně nesnášenlivého ministerského předsedu Kálmána Tiszu: „Uvnitř Uher může být jenom jeden životaschopný národ: tímto politickým národem je národ maďarský. Uhry nikdy nemohou být Švýcarskem východu – to by pak přestaly existovat“.³³

V tomto duchu se nesl postoj uherské vlády k menšinám až do první světové války. Direktiva zacházela do všech důležitých oblastí, tedy i školství. Ministr kultury a školství Ágoston Trefort neshledával na výuce v jiném než maďarském jazyce nic opodstatněného: „Nechci nikoho násilně pomadžaršťovat, přesto však musím otevřeně přiznat, že Uhry mohou existovat jenom jako maďarský stát. Aspirace na nějaký polyglotní status jsou nejasnosti, s nimiž se musí udělat krátký proces.“³⁴ Béla Grünwald, který formuloval novou školskou a kulturní politiku, se snažil podtrhnout teorii o jednotném maďarském národě, vypracovanou podle západoevropského pojetí národa jako administrativně politického subjektu. Grünwaldovým přičiněním došlo k uzavření tří slovenských gymnázií a k zrušení Matice slovenské. Už v roce 1879 byla maďarština zavedena do všech nižších a o čtyři roky později také do středních škol. Rovněž učitelské zkoušky bylo nutné skládat v maďarštině. Počet nemaďarských škol, který převyšoval počet maďarských, po těchto zákonech klesl o dvacet procent, počet maďarských škol se zvýšil o deset procent a také vzrostl počet škol smíšených.³⁵ Maďarizace ve školství dosáhla vrcholu v podobě zákona o právních vztazích nestátních elementárních škol a platech obecních a církevních učitelů na obecné škole XXVII/1907, proslulým jako *Lex*

³² Kontler, László: Dějiny Maďarska, NLN, 2001, str.268.

³³ Lendvai, Pál: Tisíc let maďarského národa, 2002, str.241

³⁴ Tamtéž, str.243

³⁵ Pražák, Richard, Dějiny Maďarska...str.197.

Apponyi.³⁶ Na všech obecných školách, kde byla většina Maďarů, byla automaticky zavedena výuka v maďarštině. Žáci měli zvládnout maďarštinu po čtyřech letech jejího studia.³⁷ Dalším zásahem do výuky byla vnucená ideologie maďarského nacionalismu. Podle § 17 zákona měla každá škola (i nestátní) a každý učitel „dbát na to, aby žáci lpěli na maďarské vlasti a pocitu spolupatříčnosti k maďarskému národu a také podporovat a rozvíjet křesťanskou morálku. Tento bod se musí uplatňovat v celém vyučování. Vnější znakem tohoto na každé škole bez rozdílu musí být nad hlavním vchodem umístěný maďarský státní znak, v učebnách na nástěnkách zobrazené části maďarských dějin, při státních svátcích musí být vyvěšená maďarská státní vlajka.“³⁸ Na nestátních středních školách mohl zřizovatel svobodně určit vyučovací jazyk. Menšinové školy musely maďarštinu vyučovat automaticky jako povinný předmět. Výuka na univerzitách a vysokých školách probíhala maďarsky, ale pro všechny cizí vyučované jazyky byly zřízeny katedry s filologickým zaměřením.³⁹ O dva roky později byl Lex Apponyi doplněn o další nařízení vyučovat náboženství v maďarském jazyce, takže jedinou výjimku představovaly rumunská a srbská pravoslavná církev.

Další omezující jazykové nařízení bylo vydáno roku 1898, kdy bylo určeno, že obec může užívat jen jeden název určený ministrem vnitra. Nebylo překvapující, že obce čistě s nemaďarským obyvatelstvem nebo s jeho většinovým podílem dostávaly název maďarský, nebo alespoň pomadařštěný (tj. přepsaný podle maďarských fonologických pravidel).

Jiný jazyk než maďarština se mohl používat na zasedáních na župní nebo obecní úrovni, ale protokol byl povinně vyhotoven v maďarštině. Napětí mezi národnostmi a Maďary se zvětšovalo a situace se téměř nezměnila až do zániku habsburské monarchie.

³⁶ Pojmenovaný po grófu Albertu Apponyim, ministru víry a školství mezi lety 1906 a 1910.

³⁷ § 19 zákona.

³⁸ § 17 zákona

³⁹ Katedra kroatistiky v Budapešti začala působit už v roce 1895 (vyčlenila se z katedry slavistiky).

Ke konci 19. a na začátku 20. století bylo národnostem znemožňováno volit. Útlak národností eskaloval v posledních letech monarchie: maďarský šovinismus, neustálé soupeření s Vídní, změny v sociální struktuře obyvatelstva zapříčinené industrializací – to byla atmosféra mnohonárodnostního státu, jenž situaci, kdy proti sobě vědomě postavil polovinu svých obyvatel, kterým znemožnil svobodně se kulturně rozvíjet, nemohl dlouhodobě udržet.

2.3 Postavení menšin v Maďarsku do roku 1989

Po první světové válce došlo k události, která dodnes ovlivňuje nejen maďarskou politiku, ale i myšlení Maďarů, narozených více než půl století poté. Rozpad monarchie a vytvoření nových států i následné diplomatiké boje o vytyčení nových hranic po skončení války byly zpečetěny podpisem Trianonské mírové smlouvy v červnu 1920.⁴⁰ Ta znamenala šok: Uhersko rázem přišlo o své velmocenské postavení, ztratilo dvě třetiny svého historického území – rozloha se zmenšila z 282 849 km² (bez Chorvatska) na 92 963 km², a co bylo pro Maďary nejhorší: třetina maďarského etnika zůstala vně nového Maďarska. Po odtržení územních celků, které daly vzniknout novým státním útvarům na základě práva národa na sebeurčení, podpořeného 14 body prezidenta Wilsona, zůstaly národnostní menšiny i na území Maďarska. Maďaři přece všechno pochopili, že právo národa na sebeurčení bylo vyslyšeno v případě ostatních, v jejich však bylo hrubě porušeno. Zodpovědnými za „národní tragédii“ byly učiněny západní velmoci, pochopitelně národnosti a ve vlastních maďarských řadách „židobolševici, kteří tyjí z bídy maďarského národa“. Otázka židovská se v Maďarsku překrývala s otázkou

⁴⁰ V maďarských školách při hodinách dějepisu se tato událost uvádí i s přesným časovým údajem, tj. v kolik hodin byla smlouva podepsaná.

sociální a před druhou světovou válku antisemitismus gradoval na nejvyšší možnou míru.⁴¹

V Maďarsku se dodnes odlišuje *Magyarország* (Maďarsko i Uhry) ještě přívlastkem, aby bylo jasné, o kterém státním útvaru je řeč, pokud to není zcela zřejmé z kontextu. Maďarsko ve svých dnešních hranicích se označuje zcela neutrálním termínem *csonka Magyarország*, tedy okleštěné, osekane Maďarsko. Fenomén Trianonu je důležitý v maďarské zahraniční i domácí politice, obzvláště menšinové. Po pádu komunistického režimu byl maďarský menšinový zákon jeden z nejpokrokovějších vůbec a podpora menšin od státu se diametrálně zlepšila. Vláda tak vytvořila základnu pro své další nároky na obdobné podmínky pro maďarskou menšinu za hranicemi Maďarska.

Podle údajů sčítání lidu z roku 1910, tedy před válkou a před Trianonskou smlouvou, bylo v Uhrách 54,4% obyvatel s mateřským jazykem maďarštinou. V cenzu v roce 1920 již počet Maďarů (stále ještě se národnost určovala na základě mateřského jazyka) zvýšil na 88,3%. Už v samotné Trianonské mírové smlouvě byly zakotveny záruky na ochranu práv nemaďarských menšin. Jsou zmiňovány obecné předpoklady jako rovnost nebo antidiskriminace, následně se objevují podmínky zajišťující rozvoj menšin jako možnost užívat mateřského menšinového jazyka ve styku s úřady, vznik menšinového svobodného školství na úrovni základních škol v krajích s převládajícím menšinovým obyvatelstvem.⁴² Maďarská vláda tedy uvedla v platnost text zákona XLIV/1868 po několika změnách. Například stanovila, že právo obrátit se na úřad nebo soud v menšinovém jazyce vyžaduje zajištění adekvátně vybaveného personálu a bylo na jednotlivých pracovištích tento personál zabezpečit.⁴³ Jak ovšem dodržovala tuto podmínku maďarská administrativa, která byla několik předcházejících desetiletí

⁴¹ První protižidovský zákon byl přijat už v roce 1920. Zákon XXV/1920 stanovil numerus clausus 6% pro počet židovských studentů na univerzitách. O postoji k Židům v této době Lendvai: ... str.303

⁴² Články 54-60

⁴³ Zákon č. II/1924 o zaručení znalosti menšinových jazyků na veřejných úřadech.

poznávaná prezíravým postojem k menšinám a maďarizáci a také niekoľik posledních let „trianonským traumatem,“ si lze snadno představit.⁴⁴

Základním předpokladem pro vývoj menšiny je její školství. Zákonným požadavkem na zřízení menšinové školy byla žádost rodičů alespoň čtyřiceti žáků. Školy se zřizovaly ve třech typech: A, B a C. Typ A představovala škola s vyučovacím jazykem menšiny a maďarštinou jako povinným předmětem, u typu B byla výuka smíšená a typ C poskytoval menšinový jazyk jako vyučovací předmět a jazykem výuky byla maďarština.⁴⁵ Kromě toho mohly menšiny samy, stejně jako církve, jež disponovaly rozhodovacím právem o vyučovacím jazyce, zřizovat své vlastní školy.⁴⁶ Ač tyto podmínky vypadají slibně, Marin Mandić, který se chorvatským školstvím v Maďarsku zabýval, viděl možnost vzdělání v chorvatštině velmi tristně: v horthyovském Maďarsku ještě naopak přibývalo škol s vyučováním pouze v maďarštině, a to i v krajích s převládajícím menšinovým obyvatelstvem. Samosprávy dokazovaly, že 40 žáků s menšinovou příslušností se v obci nenajde.

Administrativa se zaměřila, a to nejen u Chorvatů, i na jazyk, důležitou determinantu identity. Jazykovědec Ernest Barić shrnul její postoj takto: „Vědomá a účelná snaha o rozdělování Chorvatů v „okleštěném“ Maďarsku v meziválečném období probíhala – dnes by se řeklo - zvláštním způsobem. Tisk učebnic v šokackém a bunjevském jazyce (upozorňuji, ne dialektu!)⁴⁷ a po roce 1945 až do sedmdesátých let v jihoslovanském (neexistujícím) jazyce je stejný nesmysl, jako kdyby se například učebnice pro Maďary na Slovensku tiskly v palóčtině, nebo v Rumunsku pro tamní

⁴⁴ Balázs Dobos: Major Laws pertaining to the situation of the national and ethnic minorities of Hungary 1868-2001, in Tóth, Ágnes (edited by): National and Ethnic Minorities in Hungary, 1920-2001, East European monographs, no.DCXCVIII, Columbia university press, 2005, str. 3

⁴⁵ §18 Dekretu 4800/1923. ME

⁴⁶ Zákon XXXIII/1921, články 59, 60

⁴⁷ Bunjevský a šokacký dialekt jsou oba štokavské, nicméně se neshodují.

Maďary v sikulštině. Nebo, podle logiky *jihoslovanského*, by se měl ten jazyk nazvat *ugrofinským*“.⁴⁸

Jazyk, který se měl používat v obci podle §6 Dekretu 4800/1923 ME, byl odhlasován na obecním zastupitelstvu. Na začátku 20.let lze předpokládat, že jazykem menšiny se úředně mohlo mluvit jen v obcích s naprostou převahou nemaďarského obyvatelstva. Administrativa se dále stavila za strukturu organizace sídel nastavenou již v poslední třetině 19.století: vesnice byly vždy spojeny tak, aby byly ty s převládajícím obyvatelstvem menšinovým propojeny s vesnicemi ryze maďarskými (důležité bylo to, kde byly škola a úřad: ty byly v drtivé většině maďarské a menšiny se tímto opatřením měly maďarizovat).

Během druhé světové války se Maďarsko opět pokusilo vrátit se ke svému bývalému velmocenskému postavení, jaké měly Uhry před první světovou válkou. Ve válečném roce 1941 v Maďarsku „s navráceným územím“ proběhlo sčítání lidu. Lidé se poprvé mohli přihlásit ke své národnosti a ke svému mateřskému jazyku zvláště. Mezi nabízenými národnostmi se objevila nová kategorie: Bunjevsko-šokacká menšina. Další kategorie byla „druhý jazyk.“ Podle cenzu 48 933 osob mluvilo kromě své mateřštiny *také* chorvatsky. Údaje z roku 1941 je nutné brát s rezervou. Podle Jánose Gyuroka tomu tak bylo proto, že ve válečné době se lidé obávali jednoznačně přihlásit k určité národnosti z obavy z budoucnosti.⁴⁹ Stephen Borsody odhaduje po opětovném přezkoumání údajů, kolik procent lidí z každé národnosti zapřelo svůj původ. U Chorvatů odhadl tento podíl jako zdaleka největší.⁵⁰ Vedle maďarských údajů existují i údaje

⁴⁸ Ernest Barić: O jeziku Hrvata u Madjarskoj, Rode, a jezik?!, Pécs, 2006, str.13

⁴⁹ Gyurok János: A magyarországi horvátok 1910-1990 (Szociológiai, demográfiai, történeti jellemzők a népszámlálások alapján). Pécs, 1998, str.4. Gyurok je sociolog a univerzitní pedagog zabývající se mj. menšinami v Maďarsku.

⁵⁰ Stephen Borsody: The Hungarians, A Divided Nation, kap.2: The Hungarians of Hungary's Neighbors. Kniha je zveřejněná na www.hungarian-history.hu/lib/bors/

československé a jugoslávské. Ty se od těch maďarských pochopitelně liší. Každý národ (stát) měl zájem na tom, aby na „jeho“ území, které připadlo znovu Maďarsku, bylo co nejvíce „jeho“ vlastních příslušníků. Snaha o rozdělení jihoslovanských menšin se projevila právě zavedením nové kategorie bunjevsko-šokacké.

Po válce se Maďarsko ocitlo opět v roli poraženého státu. Pařížská mírová smlouva Maďarsku neuložila zvláštní požadavky na ochranu menšin, a proto se v poválečném období postoj moci ke konkrétním minoritám značně lišil. Platilo, že minority vítězných států byly podporované, a to mnohem větší měrou než například v meziválečném období protěžování Němci. V září 1946 byly obnoveny diplomatické styky s Jugoslávií a v prosinci 1947 podepsal Tito během návštěvy Maďarska dohodu o vzájemné spolupráci.

Změna režimu zasáhla Maďarsko na více než 40 let. V červnu 1948 se komunisté definitivně chopili moci, a národní identita či napětí mezi menšinami a většinovou společností musely ustoupit nové ideologii třídního boje (v Maďarsku bylo toto téma ještě ožehavější než v Československu). Také trianonské trauma se na dlouhou dobu stalo celonárodním tabu. Ovšem v maďarské společnosti, stejně jako tabu třídního původu, žilo dál.⁵¹

Během komunizmu v Maďarsku vývoj menšin „stagnoval,“ menšinová politika nebyla mezi prioritními zájmy. V některých publikacích vydaných Demokratickým Svazem Jihoslovanů v Maďarsku již po nástupu komunistického režimu se objevuje názor, že v komunizmu jako takovém nemůže existovat „národnostní otázka“, protože si všichni jsou před zákonem rovni a vždy je zmíněna možnost hovořit na úřadech mateřským jazykem a přivolat oficiálního tlumočnicka. Na sklonku 40.let po Titově

⁵¹ Irmanová, Eva, ... str.368

roztržce se Stalinem, kdy docházelo k hromadné perzekuci osob jihoslovanského původu, tato vyjádření působí značně bombasticky.⁵²

V éře komunizmu měla vedoucí úlohu v zemi Maďarská strana pracujících (později Maďarská socialistická dělnická strana, rozpuštěna v říjnu 1989). Její vedení přijímalo rozhodnutí o menšinové politice cca jednou za deset let. Menšiny byly organizovány do svazů (szövetségek) a na jejich čela se dostávali straničtí funkcionáři.⁵³ Jihoslované byli organizováni nejprve společně se Slováky do Antifašistické fronty Slovanů, která vznikla už v únoru roku 1945 a která na konci roku začala zakládat i místní organizace.⁵⁴ V květnu následujícího roku se na prvním kongresu Jihoslovanů v Baje delegáti rozhodli pro odštěpení a dali tak vzniknout Antifašistické frontě Jihoslovanů, která se v říjnu 1947 přejmenovala na Demokratický svaz Jihoslovanů v Maďarsku (Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége). Do jeho čela byli voleni předseda a tajemník Svazu. Až do roztržky s Titem se vyprofilovalo schopné vedení jihoslovanských menšin, které se zasadilo o jejich organizaci na lokální úrovni, dokázalo zapojit ženy do aktivního společenského života menšin, a bojovalo o podporu školství. Záslouhou Svazu vznikly první internáty pro středoškoláky a podmínky pro vývoj školství vůbec se zdály dobré. Tento trend byl přerušen právě reakcí maďarských komunistů na roztržku s Titem a představitelé Svazu a jiných spolků a učitelé (můžeme je označit za elitu Jihoslovanů v Maďarsku) se stali terčem represí.

⁵² Iz naše prošlosti, Budapest, 1979, str.2

⁵³ Szesztay, Ádám: Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében, 1956-1962., Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára, Budapest. MTA Kisebbségkutató Intézet-Gondolat Kiadói Kör, 2003. (Kisebbségi monográfiák 1.), str. 193.

⁵⁴ AFS vydávala dvojjazyčný list Sloboda ve slovenštině a srbochorvatštině, někdy se objevily i články v slovinštině.

V roce 1949 byla přijata nová ústava, která zaručovala všem občanům rovnost před zákonem, označovala národnostní a etnické menšiny za konstitutivní prvek státu.⁵⁵ Menšinám garantovala práva na zachování jejich svébytné kultury, užívání mateřského jazyka, sdružování se, získávání vzdělání v mateřském jazyce a nárok používat jméno, tak jak se vyslovuje v daném jazyce menšiny.⁵⁶ Přestože ústava umožňovala vznik menšinových samospráv⁵⁷ nebo obracet se na představitele státní správy a instituce v mateřském jazyce (tedy předpokládalo se přivolání oficiálního tlumočnicka s odpovídající kvalifikací), zůstalo víceméně jen u konstatování. Vůle i možnosti uvést toto opatření do praxe chyběly.

Pro národnostní a etnické menšiny byl ústavou zřízen post „vysokého úředníka pro ochranu práv národnostních a etnických menšin“, jehož pravomoc je definována v hlavě 5 v článku 2: „Vysoký úředník pro ochranu práv národnostních a etnických menšin vyšetřuje jakékoli zneužití práv národnostních a etnických menšin, na které je upozorněn, a iniciuje obecná nebo konkrétní opatření vedoucí k nápravě.“ Tito úředníci pro ochranu práv národnostních a etnických menšin jsou nominováni prezidentem republiky a zvoleni parlamentem, musí mít minimálně dvoutřetinovou podporu.⁵⁸

V letech 1950-1952 byly systematicky likvidovány všechny místní „projevy nezávislosti“. Komunistická vláda provedla změnu systému menšinových organizací a výrazně zmenšila jejich počet.⁵⁹

Představitelé národnostních svazů (tehdy čtyř: rumunského, německého, jihoslovanského a později slovenského) působili ve Vlastenecké lidové frontě (Hazafias Népfront), vzniklé v roce 1954. Menšinová politika byla víceméně redukována na

⁵⁵ Ústava 1949, článek 68 (1)

⁵⁶ Ústava 1949, článek 68 (2)

⁵⁷ Ústava 1949, článek 68 (4)

⁵⁸ Ústava, hlava 5, článek 4

⁵⁹ Dobos, Balázs: A magyarországi kisebbségpolitika a kisebbségi törvény módosításának tükrében, 2005, str.8

vzdělávání a kulturu. Tehdy přijaté zákony, které zmiňovaly národnostní menšiny, se týkaly výhradně vzdělávání. Vždy jen znovu potvrzovaly právo menšin na možnost vzdělávání se v mateřském jazyce nebo definovaly, které předměty se budou vyučovat v maďarštině a které v jazyce menšiny.⁶⁰

Po „zdvojjazyčnění“ menšinových škol v roce 1961 a několika pokusech zreorganizovat jejich výuku, byla na konci šedesátých let přijata nová koncepce menšinové politiky, která měla nahradit tzv. „státní automatismus.“ Ten byl praktikován od roku 1958 a jím zamýšlené řešení menšinové problematiky mělo být následující: „v průběhu výstavby socialismu a odstraňování společenských bariér se měla otázka menšin vyřešit sama od sebe, to znamená pozvolnou asimilací a plnou integrací do maďarské společnosti. Partikulární národnostní identity byly považovány za formy určené k pozvolné, nenásilné likvidaci.“ Aby si ovšem vláda uchovala zdání vstřícnosti své menšinové politiky a učinila zadost oprávněným nárokům menšin, oficiálně deklarovala podporu menšinového školství a kultury.⁶¹ Nahrazen byl takovým typem menšinové politiky, který se snažil o skloubení společenské integrace národností a podpory jejich kulturního rozvoje. Počátkem 70. let začal totiž vzrůstat zájem o maďarské menšiny za hranicemi. Pozornost budila zejména zhoršující se situace rumunských Maďarů. Nově přijatá koncepce se snažila cíleně posílit nároky menšin na rozvoj jejich školství a kultury. Touto snahou se mělo docílit stavu, který by byl základem pro reciproční nároky maďarské vlády na řešení menšinových problémů zahraničních Maďarů.⁶² Je však pochopitelné, že po tolika letech odmítavého přístupu nebylo možné uvést situaci národností do ideálního stavu. Vedení strany rovněž odmítalo provést nějakou větší revizi menšinové politiky a kýžený pokrok ve zlepšení podmínek krajanů se také nedostavoval.

⁶⁰ 2. § (1) a (2) zákona III/1961; 9. § (1) zákona V/1976; 7. § (3) zákona I/1985.

⁶¹ Dobos, ... 2005, str.514

⁶² Tilkovszky, Loránt: Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században, Debrecen, 1998, str.162

Reforma se i nadále soustředila pouze na školství a kulturu. Nepočítala s žádným vytvořením politické reprezentace menšin. Přijaté právní kroky směřovaly pouze k tomu, aby menšinové svazy více naplňovaly kulturní požadavky menšiny, tzn. aby organizace byly v aktivním kontaktu s příslušníky menšiny a staly se jejím kulturním střediskem. Předsedové svazů byli sice oprávněni účastnit se jednání orgánů rozhodujících o otázkách menšinové problematiky, ale ocitli se de facto v roli poradců a neměli vliv na zásadní rozhodování.

Během 70.let se v důsledku reformy objevila nová kulturní sdružení. Na vesnicích to byly folklorní soubory, ve městech se konaly literární večery nebo jiná setkání příslušníků menšiny. V této době ještě nepůsobilo pécské chorvatské divadlo, které jezdí na zájezdy po chorvatských vesnicích. Divadelní amatérská představení byla organizovaná folklorními soubory.

Nová maďarská ústava z roku 1972 modifikovala normy pro užívání mateřského jazyka. Tato změna měla následný dopad na reformu soudního (1972) a procesního práva (1973),⁶³ kdy se právo na užití mateřštiny před soudem modifikovalo „z původního práva cizince na relevantní právo menšiny, a to bez ohledu na jazykovou úroveň maďarštiny.“⁶⁴ Přestože vláda v sedmdesátých letech projevovala snahu o zlepšení menšinového školství, kroky, které v tomto směru podnikala, se mýjely účinkem. Na konci šedesátých let zřídilo ministerstvo školství oddělení pro národnosti a v roce 1975 i poradní komisi pro vzdělávání menšin, ve které se angažovali referenti-poradci odpovědní za určitou menšinu (nebo za více menšin). V roce 1976 vešel v platnost zákon V/1976, který uznal právo menšin na „pěstování jejich národní kultury,“ dokonce menšiny učinil jakýmsi pojítkem se sousedními státy: „Stát umožňuje, aby národnosti – prostřednictvím svých veřejných vzdělávacích aktivit – přispívaly k prohlubování vztahů mezi naší zemí a

⁶³ § 7 II Zákona č. VI/1972 o soudech; § 8 II Zákon č. I/1973 o řádu trestního řízení.

⁶⁴ Dobos, 2005, str.231

sousedními státy“ (9.§ (1) zákona). „Správný“ směr školství byl sice nastaven legislativou, ale v praxi to neznamenal, že by se menšinám dostávalo větší podpory, například materiální. Mnohé menšiny vzdělávaly svoje děti podle učebnic jazyka pro cizince, na kvalitu výuky se nehledělo. Myšlení na zodpovědných politických postech se začalo měnit až ke konci 80. let, kdy bylo jasné, že pouze kvalitní školství a dostatečná materiální podpora přiměje menšiny ke svému vlastnímu kulturnímu životu a větší národnostní profilaci. Tento trend, který byl od 70.let spojen se snahou o reciprocitu, tedy o žádání stejných podmínek pro zahraniční Maďary, mohl úspěšně vycholít až po změně režimu. Je smutné, že menšiny v Maďarsku se dočkaly zlepšení svého postavení až na základě diskriminace Maďarů za hranicemi, jako tomu bylo například v Rumunsku.

V tomto období bylo institucí na vládní úrovni zabývajících se menšinovou politikou Národnostní oddělení Ministerstva kultury. Rok před pádem komunizmu byl menšinovými záležitostmi pověřen ministr bez portfeje Imre Pozsgay. Vedl tzv. Národnostní kolegium (Nemzetiségi Kollégium). To pak fungovalo jako poradní orgán Ministerské rady až do roku 1991.⁶⁵ V roce 1989, ještě před pádem režimu, vznikl Národnostní sekretariát Ministerské rady (Miniszertanács Nemzetiségi Titkársága). Obě tyto instituce se zabývaly nejen děním v menšinové politice na domácí scéně, ale i maďarskou komunitou za hranicemi státu.⁶⁶

⁶⁵ Dobos Balázs: A kisebbségi önkormányzati választójog kialakítása Magyarországon, Kisebbségkutatás, Budapest, 2005, str.4

⁶⁶ Dobos Balázs: A magyarországi kisebbségpolitika a kisebbségi törvény módosításának tükrében, Budapest, 2005, str.9

3. Chorvaté v Maďarsku

Je pravděpodobné, že se první Chorvaté se na dnešním maďarském území usadili již v době, kdy celé etnikum migrovalo ze severu na Balkán. Většina předků současných maďarských Chorvatů však ve středověku opustila svou vlast v důsledku neúnosných životních podmínek a našla nové útočiště v Uhrách.

Podle Kvety Kučerové můžeme uvést tři formy vysídlování: zaprvé organizovaný odchod (majitel půdy přesunuje rolníky ze svého území na své území v jiné oblasti), zadruhé organizuje odchod cizí zeměpán (což je pololegální forma; také nebylo výjimkou, že si páni navzájem odváděli poddané) a zatřetí se jedná o neorganizovaný útěk.⁶⁷ Zároveň Kučerová uvádí tři kulminační období chorvatské migrace do Uher: od začátku 16. století do 30. let 16. století, 30.-70. léta 16. století (kdy se jednalo o přesun nejmasovějšího charakteru) a od konce 16. století do poloviny 17. století.

První migrace chorvatského etnika na sever do Uher souvisí v první řadě s osmanskými vpády na Balkán. Poprvé se Osmané dostali na chorvatské území v roce 1396 do oblastí mezi Sávou a Drávou.⁶⁸ Chorvaté žili v době začínající turecké expanze nejen v oblastech náležejících dnešní Chorvatské republice, ale také v Bosně a v Hercegovině. Během 15. století se stala dnešní Bosna a Hercegovina součástí Osmanské říše (Bosna 1463, Hercegovina 1482). Dvě skupiny Chorvatů, které se usídlily na jihu dnešního Maďarska, přišly z Bosny. Jsou to tzv. Bošnjaci neboli Bosňáčti (Bosenští) Chorvati⁶⁹ a Šokci. Další zdrcující porážku utrpělo Chorvatsko na Krbavském poli u Udbiny roku 1493, kdy zahynula velká část chorvatské šlechty, mnoho přeživších obyvatel bylo odvečeno do otroctví a ti zbylí hromadně opouštěli svoje domovy.

⁶⁷ Kučerová, Kveta: Chorvati a Srbi ve srednej Evrope, Bratislava 1976, str.64

⁶⁸ Šesták, M., Tejchman M., Havlíková L., Hladký, L., Pelikán J.: Dějiny jihoslovanských zemí, str.89.

⁶⁹ Název Bošnjak zde nijak nesouvisí s pozdější bošnjačkou (muslimskou) národností v dnešní BaH.

Další z vážných důvodů pro opuštění vlasti byly nesnesitelné životní podmínky, které vyvolaly epidemie nemocí (hlavně moru) a hladomor.

Celková situace byla neudržitelná, „zbytky zbytků chorvatské šlechty,“ tedy ti, kteří přežili Krbavské pole, pochopili, že už nejsou schopni ani organizovat další obranu proti Turkům, ani zajistit základní potřeby sobě a svým poddaným, a proto se rozhodli obrátit se o pomoc za hranice Chorvatska, a to na Habsburky.

Po dalším tureckém vítězství u Mohácse se posunuly hranice Osmanské říše a její území se rozšířilo na úkor Chorvatska a Uher. Uhry se rozpadly na tři části: jedna připadla Habsburkům, druhá Janu Zápolskému a třetí Osmanům. Chorvatská šlechta nebyla jednotná: jedna její část podporovala Habsburky, druhá Zápolského. Obě dvě strany ve snaze naklonit si své přívržence rozdělovaly pozemky chorvatským šlechticům i ve vnitřních Uhrách. Ti potom s sebou odváděli i své poddané. Chorvatské *území* bylo po porážce u Mohácse redukováno na „zbytky zbytků.“ Chorvatský sněm roku 1526 konstatoval, že v zemi je „nesnesitelná bída.“⁷⁰ Ta iniciovala živelný odchod, který nemohli dlouhou dobu dostat pod kontrolu ani sněm, ani jednotliví zeměpáni. Nakonec bylo nutné tento exodus zlegalizovat a obyvatelstvo Slavonie mohlo od roku 1538 opouštět Slavonii, která se stala příhraničním pásmem, a kde bylo obyvatelstvo stále napadáno martalovci (příslušníky nepravdělných pomocných oddílů osmanské armády, kteří loupili a útočili na vesnice). Další vysídlování podpořil přímo panovník, který osvobodil od daní všechny uprchlíky z tureckého území (1540). Během necelých dvaceti let po bitvě u Mohácse Chorvaté odcházejí z Přímoří, středního Chorvatska (pás Ogulin – Otočac) do západní Slavonie a Posávi, aby odtud odešli dál na sever. Usazují se podél dnešní západní maďarské hranice a dostávají se až do Rakouska, na Slovensko a na

⁷⁰ Kučerová, tamtéž, str.59

Moravu. S touto vlnou odchází velká část čakavsky a kajkavsky mluvícího obyvatelstva, což jednou provždy ovlivnilo izoglosy chorvatských dialektů.

Chorvaté se většinou usidlovali v krajích vylidněných v důsledku moru, hladu a vpádu tureckých vojsk do vnitrozemí. Jelikož se jednalo o území, které po Mohácsi patřilo Habsburkům, stejně jako zbytek chorvatského území, byla takováto „vnitřní“ migrace snadnější. Někde dokonce uprchlíci zakládali nové osady.⁷¹

Poslední migrační vlny během 17. století souvisely opět s vojenskou situací, která zapříčinila hladomor a neúrodu, hlavně v Bosně.

Přestože se část jihoslovanského obyvatelstva po odchodu Turků opět vrátila zpátky na jih, v Uhrách zůstaly desítky tisíc Chorvatů a Srbů, kteří tvořili nedílnou složku uherské společnosti a kultury. Katoličtí Chorvaté byli většinou asociováni se zemědělstvím a venkovem, naproti tomu Srbové jsou spojováni se svým využitím jako vojenské síly a v druhé řadě s obchodem.

3.1 Rozdělení chorvatského etnika v Maďarsku

Obecně se Chorvaté v Maďarsku dělí na sedm skupin, jsou to: Šokci, Bunjevci, gradišćanští Chorvaté, pomurští Chorvaté, podrávští Chorvaté, Bošnjaci a podunajští Chorvaté. Názvy těchto skupin většinou reflektují oblasti, kde se usadily, nebo přebírají původní jméno skupiny (tj. z doby odchodu z Chorvatska nebo z Bosny). Maďarské dělení je založeno na vyčlenění sedmi oblastí – „szigetek“ (ostrovů), kde žijí: okolí města Pécs, okolí Moháče, Podráví (Ormánság), okolí města Nagykanizsa, Gradišće (Várvidék, Burgenland), okolí Budapešti.

⁷¹ Kučerová, tamtéž, str. 70-73

Další kritérium pro jejich rozdělení je ryze jazykové. Jazyková varianta, kterou maďarští Chorvaté mluví, je dělí na deset skupin: na gradiš'anské, pomurské, podrávské, bošnjačké, hajmašské⁷², šokacké, bunjevské, racké Chorvaty v Báčce, Chorvaty žijící ve vesnicích v blízkosti Budapešti a tótské⁷³ Chorvaty.⁷⁴ V této práci, která se detailním zkoumáním jazyka zabývat nebude, budu používat obecného rozdělení na sedm skupin.⁷⁵

Od opuštění mateřské země neměli uprchlíci kontakt s původní vlastí, tudíž i jejich jazyk se v Maďarsku vyvíjel nezávisle na chorvatštině v Chorvatsku. Od prvních kontaktů s novými sousedy vstřebávají tyto dialekty i vlivy kontaktních jazyků (maďarština, němčina), přesto však zachovávají své hlavní znaky a nedochází u nich k výraznějším jazykovým (hláskovým, morfologickým) změnám.⁷⁶ Ve dvacátém století zažily nebyvalou vlnu zájmu ze strany chorvatských lingvistů, kteří se zabývají vývojem jazyka. Podobně jako španělština bosenských Židů, kteří opustili Pyrenejský poloostrov v roce 1492, skýtají jedinečnou možnost nahlédnout do minulosti jazyka a objasnit některé kapitoly jeho vývoje.

Během staletí si Chorvaté zachovali svou příslušnost ke katolické církvi. Jedinou výjimku představovali Bunjevci, z nichž asi 1200 osob z obce Santovo (Hercegszántó) přestoupilo v roce 1899 k pravoslaví na protest proti sílící maďarizaci, v jejímž důsledku byli do slovanských obcí umístováni maďarští kněží.⁷⁷

Některé skupiny jsou rozdělené státními hranicemi (Bunjevci, Gradiš'anci) a jejich spolupráce vždy závisela na momentální politické situaci. Až v devadesátých letech

⁷² Na jaře 2007 byl zaznamenán poslední mluvčí této čakavské skupiny, která se dosídlila (na základě jazykového výzkumu) z pásu Ogulin – Otočac.

⁷³ Tato skupina podlehla asimilaci během 20.století, žila na jih od Balatonu a hovořila staroškavským slavonským dialektem.

⁷⁴ Vulić, Sanja: O govorima Hrvata u Mađarskoj, zveřejněno na www.podravina.net, 9.3.2007

⁷⁵ Blíže se chorvatskými skupinami zabývají jazykovědci Sanja Vulić a Ernest Barić a etnologové (např. Đuro Šarošac).

⁷⁶ Chorvatské národní obrození a s tím spojený počátek standardizace jazyka probíhá v 19.století, tj. několik set let po odchodu uprchlíků z vlasti.

⁷⁷ Kučerová, tamtéž, str.128.

se naplno otevřely všechny možnosti spolupráce a rozvoje (s tím spojená podpora vlády, možnost čerpání dotací z EU a jiných nadačních programů).

Podobně jako v Chorvatsku, museli i maďarští Chorvaté projít určitým procesem etnogeneze. Problémem příslušnosti ke skupině nebo národu se budu zabývat v další kapitole.

Gradišćanští Chorvaté

Gradišćanští Chorvaté žijí v regionu, který se rozkládá na pomezí tří států: Rakouska, Maďarska a Slovenska.⁷⁸ Někteří po odchodu z vlasti ve své cestě pokračovali dál na severozápad a usídlili se až na Moravě.⁷⁹ Nejvíce chorvatských vesnic je v Rakousku a v Maďarsku, názvy obcí jsou všude dvojjazyčně. Gradišćance dále můžeme rozdělit do několika podskupin. I v tomto případě existuje několik kritérií, já zde použiju nejjednodušší základní rozdělení na principu jazykovém. Jejich jazykové odlišnosti totiž určují jejich místo původu.

První skupinu představují mluvčí středního čakavského dialektu s ikavským-ekavským reflexem jatu,⁸⁰ jejichž předci se zde usadili v 16. století (První zmínka pochází již z roku 1515 z Vasváru),⁸¹ když uprchli z území mezi řekami Kupou, Unou a Sávou. K této skupině můžeme přiřadit obce Bizonja, Kemlja, Koljnof, Unda, Plajgor, Prisika a Židan. Před sto lety bychom našli ještě další vesnice (Hrvatska Nadalja, Dolnji Berek, Gornji Berek, Hrastina, Veliki Kaked u Körmenu), ale dnes už jsou mluvčí asimilovaní.

⁷⁸ Chorvatsky Gradišće, německy Burgenland, maďarsky Várvidék.

⁷⁹ Moravští Chorvaté byli komunistickým režimem násilně přesídleni na sever Moravy a Čech a rozptýleni po cca 120 vesnicích. Navzájem se nesměli stýkat a nesměli si vzít nic s sebou. Komunisté tím chtěli docílit (a docílili) jejich asimilace.

⁸⁰ Neboli „středočakavský dialekt čakavského nářečí“. Vulić, Sanja: O govorima Hrvata u Maďarskoj.... Dále: Lončarić, Mijo: Čakavsko narječje, Zagreb.

⁸¹ Šokčević, Dinko: Kratka povijest Hrvata u Maďarskoj, str.1, na www.croatica.hu

Druhou skupinu můžeme pojmenovat také „Štoji“, protože její mluvčí používají zájmeno „što“ místo u Gradišćanů obvyklého „ča.“ Jejich dialekt je štokavsko-čakavský s ikavským reflexem jatu, ale je bližší čakavskému nářečí než štokavskému. Jejich předkové zřejmě přišli z okolí Jasenovce, kde se tato dvě nářečí stýkala a ovlivňovala. Štoji žijí v obcích Narda, Čatar, Hrvatske Šice a Petrovo Selo.

Třetí skupina je kajkavská. Její příslušníci žijí v obcích Umok a Vedešin na jih od Neziderského jezera. Jejich předci se přistěhovali ze slavonského Posáví. Obdobný dialekt se už v dnešním Chorvatsku nevyskytuje.

Po roce 1890 v důsledku špatných životních podmínek odešla část Gradišćanců do Spojených států a v roce 1927 do Německa.

V Gradišti vznikl tzv. gradišćanský standard (gradišćanski standard), který se používá při výuce v gradišćanských školách, ve kterém jsou tištěny učebnice a ve kterém byl v roce 2003 vytvořen i výukový software.⁸² Tento jazyk (idiom) byl kodifikován vytvořením trojjazyčného německého-gradišćanskochorvatsko-chorvatského slovníku v roce 1982. O deset let později se slovník dočkal druhého vydání a v roce 2003 byla sepsána gramatika gradišćanského standardu.⁸³ Ve škole na nižších stupních se vyučuje gradišćanský standard a vedle toho ještě chorvatský spisovný jazyk de facto jako cizí jazyk (vykazuje značné morfonologické rozdíly, odlišuje se v deklinaci, v časování, některá slova změnila význam). Gros gradišćanského lexika tvoří základní slovní zásoba související s životem a prací na vsi.

Jako ukázkou gradišćanského standardu uvádím úryvek z knihy *Židanski dičaki* od Ivana Horváta, etnologa z města Židan (Horvátzsidány).⁸⁴ Tento krátký román je

⁸² Blagus, Vlatka: Prilagodba gradišćanskohrvatskoga obrazovnog programa na hrvatski standardni jezik, LAHOR – číslo 2, 2006, str.1

⁸³ Gradišćanskohrvatska gramatika (Sučić 2003).

⁸⁴ Horvat, Ivan: *Židanski dičaki*, Croatica, Budapest, 2001

parafrázi na tzv. *robinzonijadu*, která se v maďarské literatuře objevila na konci 18. století i ve století dvacátém se těší velké oblibě v literatuře maďarských Chorvatů. Jeho děj se odehrává v 16. století, kdy je velkým tématem hrozící turecké nebezpečí. Jazyk knihy je v čakavsko-kajkavském nářečí, objevují se zde i hungarizmy a germanizmy.

Dičaki projdu va kerčmu. Liktar i konjanik se tiho pominadu, aš je jur ljudi va kerčmi.

„Da ste neg došli,“ velu liktar. „Ja sad idem kupovat.“

„Bi vas ča prosil,“ veli Marko. „Majka su rekli, da bi pravali soli. Ovo su pinezi, ča sam dostal od konjanika. Neka budu kot vas, da je ne zgubin.“

„Sve ste tako uredili, kot sam vam rekal?“ pita konjanik i si ubriše černe mustaće.

„No, onda ja iden kupovat“, velu otac. „Vi pojte med Cigane.“

„Idemo“, veli Marko, „ćemo ča doznat mer smo mi mali špioni. To i kanjanik zna.“

Pametan je ov konjanik, si mislu va sebi liktar, kako je lako sprognal dicu, da ne čuju, ča smo se pominali. Ne prava svaki sve znat. Vrag ne spi. Špionov je pun grad. No, i naši su med Turki. Sve ćemo za dobie doznat. Moramo se pripraviti.

Dičaki, kot ki nimadu niš dela, idu simo-tamo. Ove poslušuju i onde. Sve si zamierkadu. I to pogledadu, da kuliko je tudji ljudi, ki nisu tako ubličeni kot ovdašnji, ali tajno se po drugom jeziki pominadu. I konjaniki piše idu po gradu a i gradska garda, da ako se kada zblud stane, onde budu.

Došli su med Cigane. Lako su je našli, aš su nakovu larmo načinjali kot seneg. Oni prez larme ne moru živiti. Bil je onda skraja i edan slipi guslar, ki je pekjal. (...)

Chorvatské obyvatelstvo v maďarské části Gradiště se soustředí do tří větších měst, Köszeg/Kiseg, Sopron a Szombathely/Sambotel a pak do tří skupin vesnic (v některých Chorvaté představují až dvě třetiny obyvatel).⁸⁵

Maďarští Gradišťanci mají po pádu komunizmu možnost spolupráce s Gradišťanci žijícími za hranicemi země. Veškerá, i administrativní komunikace, byla zjednodušena po roce 2004, kdy se Maďarsko i Slovensko staly členskými státy Evropské unie.⁸⁶

Obce mají dvajazyčné značení, fungují zde chorvatské školy, samosprávy a kulturní spolky. V Židanu působí *Horvát Katolikus Ifjúság Vallási és Kulturális Egyesülete* (Náboženské a kulturní sdružení chorvatské katolické mládeže), v Kópháze *Magyarországi Gradistyei Fiatalok Egyesülete* (Sdružení maďarských mladých Gradišťanců) a *Magyarországi Gradistyei Horvátok Egyesülete* (Sdružení maďarských gradišťanských Chorvatů), jehož cílem je zachování tradic a jazyka v 21. století.

Pomurští Chorvaté

Pomurští Chorvaté žijí na jihozápadě Maďarska podél řeky Mury, hlavně v obcích Kerestur, Serdahel, Sumarton, Petriba, Pustara, Mlinarci, Fičehaz, Bajča, Legradske Gorice. Jsou to mluvčí zagorsko-mezimuřského dialektu kajkavského nářečí.

Patří ke skupině tzv. mezimurských Chorvatů. Mezimuří je oblast mezi Drávou a Murou, v 16. století zde byla první tiskárna chorvatských kajkavských knih, načas se stalo centrem reformace. V 19. století bylo přechodně administrativně připojeno k Chorvatsku, ale pak se opět vrátilo pod uherskou správu. Po první světové válce připadlo Jugoslávii.

⁸⁵ Zdroj: údaje Chorvatské samosprávy, na www.horvatok.hu

⁸⁶ Ernest Barić: O jeziku Hrvata u Madjarskoj, Pécs, 2006, str.53

Tato oblast asi odolala maďarizaci nejlépe ze všech uherských oblastech osídlených Chorvaty. Bylo to dáno velkým počtem církevních škol, kde se podařilo vyučovat Gajovu chorvatštinu. Avšak i tyto školy byly po roce 1883 uzavřeny a jako oblast s velkou koncentrací jednoho etnika i tady došlo na rozsídlování obyvatel podle pravidla ¼ Chorvatů a ¾ Maďarů. V Mezimuří však ani toto opatření nemělo předpokládaný dopad.⁸⁷

Pomurští Chorvaté v dnešním Maďarsku tvoří s mezimurskými Chorvaty v Chorvatsku jeden celek. V horthyovském Maďarsku však snadněji podlehli asimilaci. Během komunistického režimu se nesměli stýkat se svými rodinami žijícími na druhém břehu Mury, která tvoří státní hranici. Dnes se opět snaží obě komunity budovat společný kulturní život, v čemž jsou podporováni i Evropskou unií (programy na budování euroregionální spolupráce).

Hlavní organizace, která je sdružuje, je Svaz pomurských Chorvatů (Muramenti Horvátok Egyesülete). Ta se také účastní různých grantových řízení a vytváří regionální projekty; v roce 2002 to byl encyklopedický slovník o pomurských Chorvatech.

Podrávští Chorvaté

Podrávští Chorvaté (Podravinci) žijí v maďarském Podráví. Je pravděpodobné, že se jedná o autochtonní skupinu na území dnešního Maďarska. Objevují se o nich už

⁸⁷ Urosevics, Daniló: A magyarországi délszlávok története, Budapest, 1969, str.116

zmínky v památkách z dob Arpádovců, figurují i pramenech tureckých.⁸⁸ Podrávské chorvatské obyvatelstvo bylo ovšem nepochybně oživeno ještě jednou migrační vlnou ze Slavonie.

Můžeme je rozdělit na základě jazyka na dvě větší skupiny: kajkavce a štokavce. Do první skupiny lze zařadit obce Bobovec, Izvar, Belovar, Dvorišće, Brežnica, Taranj, Haromfa, Arač, Križevci, Lukovišće, Bojevo a Novo Selo.⁸⁹ Do druhé, štokavské, náležející k slavonskému dialektu s ekavským reflexem jat, který charakterizuje velká míra turcizmů, patří obce Martinci, Potonja, Starin a Drvljanci. Tento dialekt odpovídá mluvě obyvatel žijících na chorvatské straně řeky Drávy.

V této skupině došlo po první světové válce k plošné maďarizaci příjmení.⁹⁰ V současnosti se naprostá většina mladých Podravinců stěhuje do měst (většinou míří do Pécsi) a dominantním jazykem podravinských obcí se stává maďarština.

V Kaposváru, centru Somogyské župy, působí Zemaljsko društvo maďarsko-hrvatskog prijateljstva (Zemská společnost maďarsko-chorvatského přátelství). Tato organizace vznikla z podnětu členů kaposvárské maďarsko-chorvatské samosprávy⁹¹ s cílem navázat přátelské kulturní i obchodní vztahy s chorvatským partnerem, kterým se stalo město Bjelovar. V regionu také působí dvě zaštiťující organizace: Svaz podrávských Choravtů (Drávamenti Horvátok Egyesülete) a Obec podrávských Chorvatů (Drávamenti Horvátok Közössége). Peníze, které tyto organizace získají, jsou vynakládány hlavně na pořádání kulturních akcí.⁹²

⁸⁸ Šokčević, Dinko: Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj, str.1, k dispozici na www.croatia.hu

⁸⁹ Zde tvoří Chorvati téměř polovinu obyvatel, což je největší podíl chorvatského obyvatelstva v této části. V ostatních obcích je podíl výrazně menší. (www.horvatok.hu)

⁹⁰ Barić, Ernest: Naziv i status hrvatskoga jezika u Mađarskoj, Iz hrvatske baštine u Mađarskoj, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, Pécs, 2005, str.7

⁹¹ Zde se z celkového počtu obyvatel 68 697 hlásí k chorvatské národnosti 53 osob.

⁹² Např.nadace MNEKK (mnekk.hu), mekh.hu

Bošnjaci

Název Bošnjaci, Bosňáčti Chorvaté, reflektuje místo původu této skupiny a nesouvisí s národem Bošnjaků, který se v Bosně konstituoval několik století po jejich odchodu. Některá z prvních imigračních vln byla organizována františkány, kteří s sebou vedli katolíky. Pozdější Bošnjaky, mezi kterými byli i pravoslavní a muslimové, přivedli na jih Uher Turci. Nicméně po dalším konfliktu a následném odchodu turecké armády z Baranji se muslimští Bošnjaci ochotně nechali pokřtít.⁹³ Během rekatolizace přistoupila ke konverzi i část pravoslavných, která pak mohla využívat práv „ostatních Jihoslovanů katolické víry.“⁹⁴

Bošnjaci se usídlili v Baranjské župě, hlavně v jejím centru Pécsi. Za bosňáckou čtvrť se považuje „Budimsko predgrađe/Budai Külváros,“ ve kterém byl bosňácký živel zaznamenán již ve 14. století. Nedá se přesně určit, kdy přesně a za jakých okolností Bošnjaci přišli, jisté je, že následovaly další imigrantské vlny během 15. (po ovládnutí Bosny Turky), 16. (po bitvě u Moháče) a 17. století (další migrace po rakousko-tureckém konfliktu). Zde je nutno uvést, že Pécs byla na začátku 17.století převážně chorvatská právě kvůli přílivu uprchlíků.⁹⁵

Další příslušníci této skupiny se usazovali i ve vsích v okolí Pécsu (převážně v 16. a 17. století), v Udvaru, Kulinji, Salantě, Nijemetu, Semelju a Poganu. Ve dvacátém století žili i v Atě, Sukitu a Suce (Suka), nicméně zdejší obyvatelé jsou dnes již asimilovaní.

⁹³ Kučerová: tamtéž, str.133

⁹⁴ Kučerová, tamtéž, str134

⁹⁵ Šarošac, Đuro: Slaveni u Baranji prije dolaska Mađara i u vrijeme Arpadovića, Pécs, str.1

Bošnjaci mluví východobosenským dialektem štokavského nářečí. Přes některé odlišnosti v jednotlivých vesnicích (např. Kulinj) je tato varianta jazyka charakteristická šćakavskou variantou s ijakevským reflexem jatu a s dosud uchovaným starochorvatským akutem.⁹⁶ Nejvíce tento jazyk odpovídá mluvě, která se vyskytuje v okolí města Kladanj v Bosně.

Podunajští Chorvaté

Také se pro ně používalo označení *rác horvátok*. Stejně jako slovo Rác ve starší maďarštině označovalo jižní Slovany – hlavně Srby, tak i do této skupiny jsou zařazeni ti, kteří mluví štokavsky a neobývají kompaktní území, tedy jedná se o jakýsi zobecňující název pro několik menších skupin. Důležité je zde štokavské nářečí, které je společné i srbskému obyvatelstvu v Maďarsku, odlišuje je pouze náboženská příslušnost. Podunajští Chorvaté žijí v Dusnoku, Bátye, Tökölu, Dunaújvárosi a v Szentendre a jeho okolí.

Dodnes se v Maďarsku vyskytuje Rác/Rácز jako příjmení. Toto označení souvisí s Raškou (Rascia, maďarsky Rácország). (Při migracích jihoslovanského obyvatelstva na sever se toto příjmení dostalo až na Slovensko.) Do 19.století takto Maďaři označovali Srby, název se rozšířil na jižní Slovany obecně a pomalu získával hanlivé zabarvení. Je pravděpodobné, že k tomuto zotožnění Chorvatů se Srby na základě jazyka došlo v oblasti Vojvodiny a Slavonie, kde tato dvě etnika žila vedle sebe (dokonce se objevuje výraz *Mala Raška* jako synonymum pro Vojvodinu, někde se s označením Raška lze setkat i ve Slavonii, existuje Ratzen Stadt jako německý název pro Novi Sad). Některé srbské prameny uvádějí, že Maďaři takto sloučili do jedné skupiny na základě stejného

⁹⁶ intonace ražená (přízvukový melodický vrchol je na konci slabiky)

jazyka, tedy štokavštiny, Srby a Bunjevce.⁹⁷ A pro uherskou společnost byl důležitějším determinantem jazyk, nikoli víra.

Bunjevci⁹⁸

Bunjevci – jedná se o Chorvaty nebo samostatnou etnickou entitu? To byl předmět mnoha sporů jak vědců - etnologů, jazykovědců, tak i administrativy a politických představitelů po několik staletí. Podobně jako u gradiš'anských Chorvatů, přešla nová hranice potriánského Maďarska území, kde Bunjevci žili, a rozdělila ho mezi nové státy: Maďarsko a Království SHS. Dnes tato skupina žije v Maďarsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině a v Srbsku.

Mapa bunjevského osídlení na jihovýchodě Maďarska (přerušovaná čára představuje státní hranici MR.)

⁹⁷ K tématu: Tutorov, Milan: Mala Raška u Banatu, Zrenjanin, 1991; Njegovan, Drago: Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji, Novi Sad, 2004; Rascia, časopis o Srbima u Vojvodini, 1.ročník, číslo 1, Vršac, 1996.

⁹⁸ Chorvatsky: Bunjevac, Bunjevka, pl.Bunjevci. Maďarsky: bunjevác, pl.bunjevácok.

Bunjevci tvoří, spolu s Šokci, zvláštní fenomén mezi Chorvaty. Důvody, proč nebylo úplně snadné vymezit, kdo vlastně jsou, mohou být následující: Je jisté, že Bunjevci opouštěli své domovy ještě před procesem chorvatského národního obrození, tedy utvářením národa v moderním slova smyslu; hlavně v 19.století je u takovýchto skupin patrný vliv církve či konkrétních řádů (pravoslavná církev, františkáni ze Stříbrné Bosny), pod jejichž působením se skupiny obyvatel ztotožnili buď s Chorvaty, nebo se Srby. Bunjevci jsou většinou katolíci, ale část z nich je pravoslavná.

Dalším z důvodů je roztržitost samotných Bunjenců, co se sebeurčení týče. V Chorvatsku a Bosně a Hercegovině se deklarují jako Chorvaté (tvoří tzv.regionální menšinu), v Maďarsku se většinou považují za součást chorvatského národa (také jako jeho regionální menšina), ale někteří za samostatnou skupinu, a dokonce v roce 2006 iniciovali petici o uznání Bunjenců jako samostatné národnostní menšiny. Největší spektrum možného sebeurčení nacházíme v Srbsku, kde se v cenzu v roce 2002 Bunjevci deklarovali jako Chorvaté, příslušníci samostatné bunjevske národnostní menšiny, slovansky mluvící Maďaři, Jugoslávci i také jako Srbové.

Informace o minulosti a kultuře Bunjenců se dlouhou dobu nacházely nepovšimnuté v archivech nebo v různých kalendářích či novinách.

Pro Chorvaty žijící v oblasti dnešního Chorvatska byla dlouhou dobu neznámá Bosna a Hercegovina, patřící Osmanské říši. Obrovského zájmu se proto dočkalo vydání cestopisu M.Mažuraniće *Pogled u Bosnu*,⁹⁹ který přiblížil poměry v byť sousední, nicméně nedostupné zemi. I ostatní chorvatské komunity (v Uhrách) zůstávaly stran vědeckého a politického zájmu chorvatské elity.

⁹⁹ Pogled u Bosnu, ili kratak put u onu krajinu, učinjen 1839—40. po jednom domorodcu, Zagreb, 1842

V době silícího ilyriзма panoval obecný názor, že všichni Jihoslované jsou Ilyrci, mluvící ilyrským jazykem, který se liší pouze dialekty. Postupně byl pojem “Ilyr” nahrazen pojmem “Chorvat.” Chorvatský historik Vjekoslav Klaić ve své knize o Bosně se věnuje i obyvatelstvu, které nazývá Chorvaty a dělí je jen podle náboženského vyznání.¹⁰⁰ Nezmiňuje Bunjevce, jen u něj nacházíme výraz *Šokci*, kterým podle něj pravoslavní označují Chorvaty-katolíky.¹⁰¹ V poznámce pod čarou dokonce uvádí, že v oblasti Bihaće nazývali katolíky “Madžari”, zřejmě kvůli stejné víře.

První, kdo se systematicky pokusil zpracovat historii Bunjvců a Šokců, byl kalocsský biskup Ivan Antunović,¹⁰² tedy Chorvat z míst, kde tyto regionální menšiny žily. Jeho nejznámější práce *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom* (Rozprava o podunajských a potiských Bunjvcích a Šokcích z hlediska národnosti, víry, smýšlení, občanského života a hospodářství) vydaná ve Vídni v roce 1882, čerpá hlavně z dokumentů františkánských klášterů, z archivů měst a válečné rady ve Vídni. Jako osoba vysoce postavená a vzdělaná (ovládal minimálně čtyři jazyky) měl ke všem těmto pramenům přístup a mohl je adekvátně zpracovávat. Většina vědců, kteří se dále tematikou Bunjvců nebo Šokců zabývali, vycházela hlavně z Antunovićova díla.

Další práce, která se obšírněji věnuje Bunjvcům a Šokcům je Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata (Kulturní dějiny bunjevských a šokackých Chorvatů), kterou napsal Matija Evetović,¹⁰³ jenž u Antunoviće postrádal údaje o kulturním životě a

¹⁰⁰ Klaić, Vjekoslav: *Bosna*, Zagreb, 1878, kapitola 3: *Vjerski odnošaji*, str.84

¹⁰¹ Tamtéž, str.94.

¹⁰² Ivan Antunović (1815-1888): kalocsský biskup, pocházel ze šlechtické rodiny, svou církevní dráhu začínal na farnosti v bunjevské obci Aljmaš; přátelil se s Ilyrci (I.Kukuljević, F.Rački, I.Mažuranić, J.J.Strossmayer...), brzy si uvědomil tíživé dopady maďarizace. V roce 1870 založil *Bunjevačke i šokačke novine*, o rok později časopis *Bunjevačka i šokačka vila*, orientovaný na jazykovědu a literaturu, který vycházel do roku 1876. Věřil, že Bunjevci, Šokci, Chorvati a Srbové jsou jednoho původu. Jeho nejznámějším dílem zůstala *Razprava*. O Ivanu Antunovićovi např: Matija Evetović: *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; Ante Sekulić: *Hrvatska preporodna književnost u Ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994.

¹⁰³ Evetović, Matija: *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 1941

tradicích. Chtěl tak jeho fakta z historie doplnit a rozšířit; ve své studii se věnuje minulosti Bunjevců a Šokců, jejich původu a významům jména, vlivu františkánů na vytváření jejich kultury, školství, tisku, literatury od 17. do 20. století, ústní tradici, zvykům a také významným osobnostem, které pomáhaly rozvoji těchto skupin.

Maďarští historici se Bunjevci téměř nezabývali, pokud ovšem nebyli jihoslovanského původu. I mezi nimi (např. Urosevics, Mandić, Kuntić) však nenalzáme shodu o původu této skupiny. Květa Kučerová v kapitole Bunjevci a Šokavci¹⁰⁴ tvrdí, že nedostatek pramenů a rozporuplnost literatury o tématu ji přivádí k závěru, že v době svého příchodu do Uher není možné Bunjevce přiřadit jednoznačně k Srbům nebo Chorvatům. Teorie o jejich původu se začaly objevovat v 19. století současně se šířením národních hnutí v habsburské monarchii. Debaty o tom, kam vlastně Bunjevci patří a odkud jsou, byly většinou zpolitizované a znovu přišly na pořad dne v devadesátých letech 20. století a na začátku 21. století. Tuto snahu o vytvoření samostatného bunjevského národa nebo národnostní menšiny můžeme ohraničit rokem 1991, kdy se v Jugoslávii objevila v cenzu samostatná kategorie „Bunjevci“ a rozhodnutím maďarského parlamentu z roku 2006, ve kterém zákonodárci zamítli návrh na registraci samostatné národnostní menšiny pod názvem „bunjevci.“ Nadále je v Maďarsku na Bunjevce nahlíženo jako na podskupinu chorvatské národnosti.¹⁰⁵

Ani po etnologických výzkumech se původ Bunjevců nevysvětlil, jen se potvrdilo to, co se dá očekávat: během svých migrací se Bunjevci nechávali ovlivnit prostředím, a proto se v jejich ústní tradici, krojích a zvycích projevují vlivy hercegovské, chorvatské i srbské.¹⁰⁶ Bunjevci mluví zvláštním dialektem, který se nejvíc podobá nářečím Hercegoviny, jedná se o novoštokavský dialekt s ikavským reflexem jatu. Většina

¹⁰⁴ Kučerová, Květa: Chorvati a Srbi ve srednej Evrope, Bratislava 1976, str.121.

¹⁰⁵ Naproti tomu, jak už bylo uvedeno výše, ve Svazové republice Jugoslávii se objevila v roce 2002 při cenzu kategorie Bunjevci znovu.

¹⁰⁶ Todosijević, Bojan: Why Bunjevci did not Become a Nation: A Case Study. *East Central Europe*, Vol. 29, No. 1-2, pp. 59-72., CEU, Budapest, 2002, str.6

Bunjevci jsou katolíci, přesto se u nich jako u jediných objevuje slavení svátku „krsno ime“, který slaví pravoslavní Srbové jako „slava“ (oslava světce – patrona rodu).¹⁰⁷

Existuje několik teorií o tom, co jméno této skupiny znamená. Někdy lze jen těžko určit, kdy byly tyto teorie poprvé formulovány, většinou však se proces „národního uvědomění“ a s tím zájem o minulost Bunjenců objevuje v 19.století. K etymologii názvu Bunjevac uvádím tato základní možná vysvětlení:

První teorie dává do souvislosti Bunjevce a místo jejich původu. Má za to, že pocházejí z kraje od řeky Buny, jež je levým přítokem Neretvy (pramení asi 20 kilometrů jihovýchodně od Mostaru). Jako první ji zformuloval františkán Marijan Lanosović a dále se k ní přiklonili i Vuk Karadžić, István Iványi,¹⁰⁸ Rudolf Horvat nebo Mijo Mandić.¹⁰⁹ Tato teorie má i své odpůrce: Bunjevci pocházeli i z Dalmácie a první zmínky v církevních a fiskálních záznamech o nich mluví jako o Dalmatincích.

Druhá teorie vychází z předpokladu, že národ dostává jméno od svých sousedů. Za tuto tezi se postavil Ivo Milić nebo etnograf Jovan Erdeljanović. Erdeljanović se ve své práci *O poreklu Bunjevaca* (O původu Bunjenců)¹¹⁰ domnívá, že slovo „bunjati“ (ekvivalent dnešního „buncati“), česky „blábolit“, je základem slova Bunjevac. Takto podle něj pojmenovali své sousedy pravoslavní Srbové, podle toho, že bunjevští, tj.katoličtí kněží vedli mše pro ně v zcela nesrozumitelném jazyce (latině).

Třetí teorie se objevuje spolu s tou první nejčastěji: odvozuje jméno skupiny od jejich stavení, tzv. bunjí (bunje). Jedná se o nízké stavby kruhového půdorysu, stavěné z lomového kamene na sucho, bez malty, včetně stejného zastřešení. Tato architektura je dodnes zachovaná v Chorvatsku v Dalmácii a na ostrovech, ale za její první stavitele jsou

¹⁰⁷ I tento fakt dal vzniknout teoriím o tom, že se jedná o důkaz, že Bunjevci jsou původem Srbové.

¹⁰⁸ Iványi, István: Szabadka város története, II. Rész. Szabadka, 1892 (Dějiny města Subotice)

¹⁰⁹ Mandić Mladi, Mijo: Buni, Bunievci, Bunjevci, govori.tripod.com/bunjevci.htm, 2003

¹¹⁰ Erdeljanović, Jovan: O poreklu Bunjevaca, Beograd, 1930

označování ilyrští Liburnové. Je zřejmé, že Bunjevci v těchto obydlích žili, ale rozhodně nebyli jejich autory.

Další teorie je spojuje se slovem „buniti se“, tedy „bouřit se“, (bouření se proti státní moci nebo proti nesprávnému papeži) nebo se jménem „Bunjo“, tedy papežem Bonifácem, za kterého se Bunjevci údajně postavili.¹¹¹

Nikdo nepochybuje o tom, že např.podrávští Chorvaté jsou *Chorvaté*, avšak existence vlastního jména skupiny vždycky vyvolává otázku, jestli se jedná o regionální menšinu či snad samostatný národ. I toto je důvod, proč se těmto teoriím věnuje v literatuře mnoho prostoru, i když lze očekávat, že odpověď na otázku po původu Bunjenců dát nemohou.

Za výchozí oblast Bunjenců můžeme tedy považovat Hercegovinu/Dalmácii. Jejich další migrace jsou už lépe mapovatelné. Udávají se celkem tři: do Senje, do Liče a do Báčky. Část literatury uvádí, že první migrační vlna do okolí Subotice dorazila už po bitvě u Mohácse.¹¹² Migrace směrem na západ jsou lépe doloženy. Tzv.Bunjevci Krmpotiči (jak sebe nazývali, od místa Krmpoti) se usadili v Gorském Kotaru a 49 rodin tří rodových jmen založilo vesnici Lič mezi roky 1605 a 1606 se svolením Zrinských u obce Fružine. Další část zůstala v Senji a jeho okolí, ale během let 1608 až 1614 začínají “senjští” Bunjevci migrovat a stěhují se do Liče. Ostatní se kvůli přelidnění vesnice pohybují v Lice-Krbavě, po Vojenské hranici a žijí polonomádním způsobem života vedle pravoslavného obyvatelstva. Tento fakt je důležitý pro jejich pozdější “národnostní nevyhraněnost.” Byli označováni jako *Valachi Catolici*, zřejmě kvůli svému způsobu života, a tudíž i zařazení do stejné sociální skupiny. Od ostatních chorvatských rodin

¹¹¹ Zřejmě Bonifác VII. (974 a 985 – vzdoropapež)

¹¹² Iványi, István: Szabadka város története, II. Rész. Subotica, 1892, str.13

v Lice se lišili svou rodinnou strukturou a některými zvyky.¹¹³ K dalším migracím přiměly lické i bosenské Bunjevce hlad a turecké útoky.

Na území dnešního Maďarska přicházeli v několika vlnách. Tento migrační proces se zastavil v 17. století. Poslední vlna dorazila do prostoru mezi Bajou, Szegedem, Suboticí a Somborem v roce 1687; některé rodiny se usídlily až u Budapešti a u Székesfehérváru (kde byli označováni za *Dalmatince*).¹¹⁴ První úřední zmínka pochází z roku 1622, objevují se pod názvem *Bunievci* v zápisech kalocsské farnosti. V análech města Subotice (maď. Szabadka) v roce 1868 figurují jako “romoi kat. Rácok vogy a bunyevácok” (římští katoličtí Rácové neboli Bunjevci – zde je Rác synonymem Jihoslovana). Tyto migrační vlny v 17. století byly vedeny františkánskými mnichy a díky nim byl podíl katolíků v této oblasti největší.¹¹⁵ Ze všech těchto migrací se vyčlenily tři skupiny Bunjenců: Bunjevci podunajští, přímořsko-ličtí (primorsko-lički) a dalmatinští Bunjevci. V dnešním Maďarsku žijí na jihu země a to v obcích Baja, Gara, Kačmar, Čavolj, Gornji Sentivan, Aljmaš, Čikerija, Bikić, Matević, Milkut, Boršot, Đurić a Baškut.

Až do posledních dní habsburské monarchie představovali Bunjevci regionální menšinu jihoslovanského etnika a k Chorvatům (popř. Srbům) byli přiřazováni na základě vyznání. V nově vzniklých státech po první světové válce se jejich další vývoj odlišoval. Jak už jsem uvedla výše, Bunjevci v meziválečném Maďarsku netvořili zvláštní národnost, přesto se jich administrativa snažila využít k dalšímu rozdělení Jihoslovánů ve státech. Nechala vytisknout učebnice v bunjevsko-šokackém jazyce (přestože lze mluvit pouze o dialektu štokavského nářečí) a v roce 1941 vytvořila samostatnou národnostní kategorii Bunjevac-Šokac pro sčítání lidu. Po válce se opět jednalo o Jihoslovany,

¹¹³ Kaser, Karl: Popis Like i Krbave 1712. godine, Zagreb, 2003, str.183

¹¹⁴ Dobos, Balázs – Tóth, Ágnes: A magyarországi bunyevácokról, Budapest, str.2

¹¹⁵ Todosijević, Bojan: tamtéž, str.3

konkrétně Chorvaty. Pro Bunjevce v Jugoslávii to znamenalo, že byli přiřazeni k Chorvatům jak komunistickým vedením, tak i katolickou církví. Tito na zakládacím kongresu Komunistické strany Srbska 8.května 1945 prohlásil: „Vezměme například Vojvodinu. My budujeme jednotu a bratrství, ale srbští šovinisté ve Vojvodině nechtějí Chorvatu přiznat, že je Chorvat, ale nazývají ho Bunjevac.“¹¹⁶

Další „posun v identitě“ Bunjenců znamenal rozpad Jugoslávie. Zmiňují ho proto, protože přímo ovlivňuje i Bunjevce maďarské. V roce 1990 byla v Srbsku uznána bunjevská menšina, se kterou se ovšem neztotožnili všichni vojvodinští Bunjevci, někteří se považovali a dále považují za Chorvaty, nebo Chorvaty-Bunjevce. Tento proces podporující profilaci samostatné bunjevské menšiny v Srbsku stále pokračuje. Jako národnostní menšina stále figuruje v cenzech, se souhlasem ministerstva školství vzniká i škola, kde se bude vyučovat „bunjevský jazyk s prvky národní kultury.“ Chorvatská „politická elita“ v Chorvatsku, Maďarsku i ve Vojvodině to vnímá jako útok na integritu chorvatského národa a nahlíží na to jako na nebezpečný precedens, který by mohl zapříčinit další separaci. V létě 2007 byla sepsána petice proti rozdělování chorvatského etnika, kterou podepsali předseda Chorvatské národní rady Branko Horvat, předseda Demokratického svazu Chorvatů ve Vojvodině a poslanec srbské Skupštiny Petar Kuntić, duchovní subotického biskupství a další členové vojvodinských chorvatských spolků a organizací.¹¹⁷ V Maďarsku, podpořena postavením svých krajanů ve Vojvodině, začala skupina Bunjenců v dubnu 2006 sbírat podpisy, aby mohli zaregistrovat samostatnou bunjevskou národnostní menšinu, k čemuž je zapotřebí 1000 podpisů. Během dané lhůty 60 dní se jim podařilo shromáždit cca 2000 podpisů, z nichž asi 1700 bylo uznáno platnými státním volebním výborem. Maďarské Národní shromáždění rozhodlo dne 18.12.2006 zamítnout tento návrh (334 hlasů proti, 18 pro). Rozhodnutí se opíralo o

¹¹⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Bunjevci>

¹¹⁷ Zprávy, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2007&mm=07&dd=26&nav_id=256935

posudky Maďarské akademie věd a jistou úlohu také sehrál odpor oficiálních představitelů chorvatské menšiny. Stejně jako v historii, tak i v současnosti je bunjevská otázka zpolitizovaná.

Bunjevci z obce Gara před kulturním domem, 1940

V zásadě lze říct, že Bunjevci jsou Jihoslované pocházející z Dinárských Alp (z Dalmácie a západní Hercegoviny), kteří dnes žijí v Maďarsku (především v župě Bács-Kiskun), v Chorvatsku (v Lince), v západní Hercegovině a ve Vojvodině. Většina z nich jsou římskokatolíci. Sami se pak deklarují různě, v závislosti na prostředí, ze kterého pocházejí: v Chorvatsku tvoří regionální menšinu a považují se za Chorvaty, v Maďarsku se deklarují jako Bunjevci nebo jako Chorvaté, ve Vojvodině se považují za Bunjevce, nebo se hlásí k Chorvatům, Srbům, Jugoslávům, či slovansky mluvícím Maďarům.

Vědecké, ani politické debaty o původu, názvu, zařazení a relevantním formování identity Bunjenců nejsou dodnes ukončené. Doposud provedené výzkumy mohou pouze prokázat fakt, že z hlediska jazyka, kultury a vyznání – v období formování moderních národů – se již nepochybně jednalo o skupinu náležející k Chorvatům, která si byla schopna vytvořit vlastní národní znaky, lokálně-národní povědomí a identitu v rámci

chorvatského národa, jež byla umocněna rozdělením hranic. Její další vývoj, uchování a péče o ni je společným úkolem pro chorvatskou menšinu, maďarský stát, vládní i nevládní činitele. Další případné oddělení Bunjevců by ve své podstatě nejen oslabilo už i tak stagnující chorvatskou komunitu v Maďarsku, ale i tuto regionální menšinu samotnou.¹¹⁸

Jako ukázkou bunjevské mluvy uvádím dva krátké texty: pozvánku na amatérské představení v Gaře z roku 1939, kdy ještě *písemný jazyk* Bunjevců nebyl ovlivňován srbochorvatštinou (hlavně ne-ikavským reflexem jatu), a pro porovnání článek z webové stránky srbských Bunjevců, jejichž mluva se od těch maďarských prakticky neliší. Bunjevci hovoří novoštokavským dialektem s ikavskou variantou jatu, s typickým vynecháváním hlásky *h* ve druhém pádě množného čísla a s vypadáváním vokálu před hláskou *o* v přičestí minulém činném (*donio* > *dono*, *stigao* > *stigo*).

UKÁZKA 1:

Pozivnica: Bunjevačka diletantska omladina u Gari. Dne 26.prosinca 1939.godine (drugi dan Božića) u Locherovoj gostionici priredjuje svoju pozorišnu pritstavu na koju Vas i Vašu c.porodicu najrodoljubnije pozivaju priredjivači. Pritstava tačno u veče u osam sati počinje. Posli pristave ples do zore. Ulazne cine: sidala 1-P.Stajanje 60 filira pritprodaja ulaznica kod opštinskog prisižnika Jaše Dujmov i kod zidarskog

¹¹⁸ Dobos, Balázs, Tóth, Ágnes: A magyarországi bunyevácokról, str.7

majstora Miše Šibalin. Poštivajte! Potpomažite! Dodajte nam svi!¹¹⁹

UKÁZKA 2:

BUNJEVAČKI STIGO U ŠKULE¹²⁰

30.oktober 2007.

U BUNJEVAČKOM NACIONALNOM SAVITU ZADOVOLJNI ODZIVOM UČENIKA I RODITELJA ZA IZBORNU NASTAVU

Do 8. oktobra za izbornu nastavu se prijavilo 73 učenika niži razreda osnovni škula u subotičkoj opštini, a zajedno sa još nekoliko škula di anketa i izvištaj nisu završeni očekiva se još oko sto učenika. Nastava bi mogla početi krajom oktobra. Posljednji dana avgusta miseca Nacionalni prosvitni savit Republike Srbije dono je odluku da se u osnovne škole učenicima ko izborni predmet mož ponudit bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture. Rišenje ministra prosvite Srbije o toj odluci u Nacionalni savit je stiglo 3. septembra. Zbog tog se sa svime malo kasni, tako da se tek ovi dana očekiva formiranje grupa za ovaj izborni predmet u 4, 5 el 6 osnovni škula, nakon čega će početi i časovi.

Šokci¹²¹

Populárne naučna kniha *Tko su Šokci?* Vladimira Rema shrnuje dostatečné množství informací o této skupině.¹²² Kniha chorvatského autora se více zaměřuje na

¹¹⁹ Převezato z Barić, Ernest: Pitanje naziva i normiranja jezika hrvatske manjine u Mađarskoj, in Rode, a jezik?!, Pécs, 2006, str.33

¹²⁰ <http://www.bunjevci.org.yu/site/2007/10/30/bunjevacki-stigo-u-skule/>

¹²¹ Chorvatsky Šokac, Šokica, pl.Šokci; mađarsky sokác, pl.sokácok.

¹²² Rem, Vladimir: Tko su Šokci?, Vinkovci, 1993

Šokce v Chorvatsku, ale neopomíná ani ty maďarské. Autor často cituje ze starých pramenů nebo z jiných autorů, na které většinou neuvádí přímý odkaz (je to dáno žánrem knihy), ale nutno říci, že se dají zpětně dohledat. Na internetu lze nalézt opravdu dostatečný počet oskenovaných starých děl, která jsou jinak těžce dostupná. Jedná se o poslední vydanou souhrnnou publikaci na toto téma. Rem se snaží představit pohled na Šokce v dějinách a samotnou specifickou této skupiny. Sám na konci knihy odsuzuje pokusy o vyčlenění Šokců z chorvatského národa a tvrdí, že tyto pokusy nikdy nepřicházejí od Šokců samotných.¹²³

Tato skupina dnes žije ve Slavonii, Sr(ij)emu, Baranje a Báčce.

Před příchodem Slovanů žil na tomto území kmen Sucei nebo Succi, po kterém, podle jedné teorie, dostali jméno i Šokci. Podobně jako u Bunjevců je však takových teorií víc. Význam výrazu *Šokac* se rozšířil; v bosenském Posáví označoval Chorvaty žijící v tomto kraji, objevuje se i jako synonymum pro chovatele prasat (svinjogojac) v některých oblastech, kde se mluví čakavsky. Také je možné narazit na tento termín jakožto na synonymum bosenského Chorvata (ne hercegovského); např. Vjekoslav Klaić ve své knize o Bosně¹²⁴ zmiňuje výraz Šokci, „kterým pravoslavní označují katolíky“.¹²⁵ Objevuje se i etymologické vysvětlení jejich jména: Šokci jsou národ, „koho se krstí šakom“, tj. ti, „kteří se křtí pěti“ (což je zřejmě narážka na odlišný způsob pokřizování se u katolíků a pravoslavných). Existuje ještě jedna spíše humorná historka, kterou ovšem cituje dosti autorů jako jednu z variant: když utíkali Slavonci do Maďarska před tureckým nebezpečím, slýchali větu "sok az,"¹²⁶ tedy "to je (vás) mnoho". Pokusy o nalezení významu slova *Šokac* v maďarštině jsou ale častá. Pravděpodobněji vypadá

¹²³ Za zodpovědné označuje nechorvatskou administrativu v Maďarsku a v Srbsku.

¹²⁴ Klaić, Vjekoslav: Bosna, Zagreb, 1878, str.94

¹²⁵ Ottova encyklopedie z roku 1908 uvádí: Šokci: přezdívka, kterou pravoslavní Srbové dávají svým římsko-katolickým krajanům jazyka srbochorvatského.

¹²⁶ Vyslov šok az

následující: Béla IV. ustanovil hraniční oblast Soli mezi řekami Bosnou a Drinou, za Matyáše Korvína se dokonce stala bánovinou s maďarským názvem Sói bánság. Centrem bylo důlní město Sókút,¹²⁷ slovansky Solin. (Později, s tureckou nadvládou v Bosně, místo získalo jméno Tuzla, opět od slova sұл, turecky tuz.). Po velkém exodu katolíků z této oblasti na sever byli uprchlíci pojmenováni Šokutci (jako obyvatelé Sókútu), což se později zredukovalo na Šokci.

Podle historika Ferda Šišiće, který se zabýval chorvatským středověkem, se termín Šokac objevuje jen na územích, která spadala pod osmanskou nadvládu.

Stejně jako u Bunjevců je jisté, že žádné z těchto vysvětlení nedává definitivní odpověď na to, jaký má slovo Šokac etymologický význam. Stejně jako u Bunjevců začal zájem o tuto skupinu vzrůstat v devatenáctém století.

Území, na kterém Šokci žijí, je označováno termínem *Šokadija*. Jedná se o chorvatský geokulturní region rozprostírající se mezi Ilovou, Sávou, Drávou a Dunajem, (patří sem města Slavonski Brod, Požega, Osijek, Đakovo). Kromě chorvatského a maďarského území se dokonce usadili i v Rumunsku (např. Rekaš u Temešváru).

Maďarští Šokci žijí v Báčce a Baranje a dosídlili se z Bosny zhruba ve třech vlnách, z nichž největší byla během 16. století.¹²⁸ Poslední vlna souvisí opět s tureckým vydrancováním Bosny na konci 80. let 17. století a následným vypuknutím hladu a moru.

Šokci jsou mluvčí ikavsko-jekavské (dite – bez djeteta; standard: dijete – bez dijeteta) varianty východobosenského dialektu.

Fakt, že mají vlastní jméno, jim v Maďarsku (i jinde za hranicemi) dlouho propůjčoval identitu a někde stále propůjčuje. Lidé, většinou starší, se stále identifikují s názvem Šokac, jelikož žijí na vsi, kde se tato lokální identita zachovává. Pokusy maďarské administrativy o zavedení šokacké (nebo bunjevsko-šokacké) menšiny a tisk

¹²⁷ Vyslov Šókút

¹²⁸ Kučerová, tamtéž, str.132

školních učebnic v šokackém jazyce směřovaly k roztříštění celistvosti chorvatského etnika. Šokci sami sebe vnímají jako regionální menšinu chorvatského národa a na rozdíl od Bunjevců se v novodobé historii Maďarska nepokusili o registraci samostatné menšiny.

Setkání chorvatských folklorních skupin v Pécsi

3.2 Postavení chorvatské menšiny v Maďarsku

Maďarská menšinová politika devadesátých let 20.století je ovlivněna dvěma zásadními tendencemi: jednak je to uznání diskriminační politiky vůči menšinám v historii a také určitá snaha o reciprocitu: V okolních státech žije pětimiliónová maďarská komunita a maďarská vláda má velký zájem na tom, aby menšinám v Maďarsku garantovala ochranu jejich práv a totéž mohla vyžadovat i od svých sousedů. Je zde nutné zmínit, že negativní postoj k menšinám v Maďarsku je téměř totožný s negativním postojem k romské komunitě. Tato forma xenofobie se objevuje ve většinové společnosti i mezi politickými představiteli. Romská menšina je nejpočetnější a představuje velký problém v sociální politice státu. Po sérii zákonů z devadesátých let

týkajících se všech národnostních a etnických menšin ve státě obecně bylo přijato i několik zákonů vztahující se výlučně na Romy. Romská otázka je sociální povahy, nikoli problémem etnické menšiny. Zákonodárství se dlouho snažilo řešit menšinové záležitosti rovným metrem pro všechny, nicméně pokud se objevují výjimky nebo další schválená opatření, týkají se pouze Romů. Ostatní menšiny jsou považované za integrované.

Chorvatská menšina je vnímána ostatními menšinami i maďarskými politiky jako jedna z nejlépe fungujících a nejlépe organizovaných. Její plný rozvoj a osamostatnění bylo však možné až po roce 1993, kdy vešel v platnost klíčový zákon: LXXVII. Situace menšin a jejich organizace se radikálně změnily.

Vývoj menšinové politiky

V devadesátých letech se maďarská společnost dočkala důležitých změn. Během patnácti let následujících po pádu režimu se Maďarsku podařilo stát se členem Rady Evropy, NATO a Evropské unie. Trend budování občanské společnosti ovlivnil i postavení menšin ve státě. Maďarsko na své cestě k evropské integraci již velmi brzy podepsalo důležité dokumenty: *Konvenci na ochranu lidských práv a základních svobod* a *Evropskou chartu regionálních a menšinových jazyků*. Jak už jsem nastínila výše, tyto kroky, stejně jako stanovisko k menšinové politice, se nesou ve znamení reciprocit; na začátku devadesátých let ještě instituce zabývající se menšinovou otázkou měly v kompetenci menšiny v Maďarsku a zároveň i zahraniční Maďary. Tento stav se však ukázal z dlouhodobé perspektivy jako nevyhovující. Proto došlo k ustanovení dvou nových institucí, a sice Sekretariátu zahraničních Maďarů (Határon Túli Magyarok Titkársága), který byl v roce 1992 přejmenován na Úřad zahraničních Maďarů (Határon

Túli Magyarok Hivatala) a spadal pod Úřad předsedy vlády. Národnostními menšinami v Maďarsku se nově zabýval Úřad pro národnostní a etnické menšiny (Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, NEKH).¹²⁹ Ten měl v první řadě jako státní úřad největší roli při prosazování a novelizacích menšinového zákona¹³⁰ a v druhé řadě se staral o implementaci státem nastavené menšinové politiky: přiděloval státní finance vyčleněné na menšiny v grantových řízeních, analyzoval situaci menšin a korigoval jejich další rozvoj.

Pozice tohoto úřadu myslím dobře ilustruje dvojjaký postoj maďarské vlády k menšinám. Sice to byl samostatně rozhodující úřad, ale se stoprocentní jistotou se dalo říci pouze to, že je součástí státní správy. S každým dalším volebním obdobím se měnil jeho nadřízený orgán. Jako první ho spravoval ministr bez portfeje, následně to byl státní politický podsekretář Úřadu ministerského předsedy (1994–1998) a poté ministr spravedlnosti (1998–2002). Na začátku Medgyessyho funkčního období (2002–2004) patřil NEKH do kompetence Státního sekretáře pro menšinové otázky Úřadu vlády, avšak na konci této periody spadal NEKH pod Ministerstvo mládeže, rodiny, sociálních věcí a rovnosti. Během vlády Medgyessyho nástupce Ference Gyurcsánye NEKH pod tímto ministerstvem nějakou dobu setrval. Posledního šéfa NEKHu Antala Paulika jmenoval v roce 2006 Péter Kiss, ministr práce a sociálních věcí odpovědný vládě za otázky menšin. K 1.únoru 2007 byl NEKH zrušen. Institucí, která ho měla nahradit, se stalo Hlavní oddělení národních a etnických menšin spadající pod Úřad předsedy vlády. Pod něj také přešel Úřad pro zahraniční Maďary. Internetové stránky mnoho informací o Hlavním oddělení neposkytují; na jaře 2007 se teprve vytvářela jeho struktura a konkrétní zacílení. Po personální změně na postu referenta pro chorvatské záležitosti moje žádost o rozhovor vyzněla naprázdno. Na Hlavním oddělení pracují kulturní referenti odpovědní

¹²⁹ Ustanoven vládním dekretem 34/1990

¹³⁰ Dobos, Balázs: A magyarországi kisebbségpolitika a kisebbségi törvény módosításának tükrében, 2005, str.4

za konkrétní menšinu (na tzv.kulturních referátech). Hlavní okruhy činnosti této instituce, která má být dál nezávislou, však zůstanou stejné – financování menšiny a možné změny v menšinovém zákoně, jakož i potřeba vyřešit problém tzv. etnobyznysu.

Vedle vládní instituce existuje i jedna nevládní: Právní poradna pro národnostní a etnické menšin (Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda, NEKI). Byla registrována jako obecně prospěšná společnost v roce 1994 a většina jejích zaměstnanců je tvořena právníky a advokáty.¹³¹ Ti poskytují advokátní a právní služby u národních i mezinárodních soudů obětem diskriminace z národnostních důvodů; jedná se především o Romy. NEKI je aktivní také jako policy institute při tvorbě nových zákonů (např.Antidiskriminačního). Soustřeďuje se na oblast zaměstnání, přístupu k veřejným službám, vzdělání a sociální služby. Tuto Kancelář dosud nikdy nekontaktovala osoba chorvatské národnosti kvůli diskriminaci v Maďarsku.¹³²

Štědré vládní fondy určené na rozvoj menšin daly v devadesátých letech vzniknout bezpočtu nových, hlavně romských sdružení. Svaz Jihoslovanů v Maďarsku se rozpadl na tři svazy postjugoslávských národů – Chorvatů, Srbů a Slovinců. Kandidáti byli zvoleni demokraticky, menšinové organizace se postupně apolitizovaly, stát nad jejich činností neměl dohled tak jako za komunistického režimu.

Legislativní prostředí

Nezbytností související se systémovou změnou musely být i nové menšinové zákony. Ještě těsně před změnou režimu byl učiněn krok ke zlepšení právního postavení menšin. Spolu s určitým uvolněním ve společnosti se v roce 1988 rozhodli využít i

¹³¹ NEKI dala vzniknout nadace Másság, dále je financována z různých zdrojů: Maďarské ministerstvo vnitra, OSI, EU (program Phare), Úřad předsedy vlády, CEE Trust, European Roma Rights Center, ambasády západních zemí, Soros Alapítvány etc.

¹³² Zdroj: NEKI, právní expert Márton Udvari, k březnu 2008.

zástupci menšin. Na lednovém shromáždění Vlastenecké lidové fronty se její předsednictvo usneslo, že by měl být vypracován menšinový zákon a v květnu už byl tento návrh projednáván na sjezdu Maďarské socialistické dělnické strany. Zákon měl upravit právo na shromažďování, sdružování se do organizací, svobodu vyznání a také garantovat práva menšin.

Ještě v říjnu 1989 byla schválena novelizace maďarské ústavy, která uznala menšiny v Maďarsku státotvornými národy. V legislativním procesu 90.let byl termín národnostní a jazyková menšina nahrazen termínem národnostní a etnická menšina (zákon XL/1990). Zákon menšinám garantoval právo na výuku v mateřském jazyce a postihoval jejich jakoukoli diskriminaci, ustanovuje ombudsmana pro národnostní a etnické menšiny odpovědného parlamentu. Podle 68§ (3) zajišťoval stát svým národnostním menšinám „reprezentaci.“ Ta byla konkretizována až v zákoně LXIII/1990, který jasně stanovil, že národnostní a etnické menšiny mohou ustanovit samosprávu na místní a národní úrovni. Ty nejsou jen jakýmsi symbolickým zástupním orgánem, nebo kulturním sdružením, ale mají de facto výkonnou moc. Dále je konkretizuje zákon LXV/1990. Jejich cílem je „zajistit aplikaci práv národnostních a etnických menšin, zvláště v oblasti veřejných služeb.“ (8§ (1)) Současně zákon stanovuje, že člen zastupitelstva (samosprávy) představuje zájmy relevantní menšiny (102/D § (1)). Všechny zákony týkající se menšin byly do roku 1993 pouze jakousi přípravnou fází, která vyústila do nutnosti přijetí nového menšinového zákona, globálně řešícího situaci národnostních a etnických menšin v Maďarsku.

Zákon LXXVII z roku 1993 o právech národnostních a etnických menšin (Menšinový zákon) představuje pro menšiny v Maďarsku klíčový moment. Prošel

v hlasování většinou (96,5%), platnosti nabyt 20.října 1993.¹³³ Skládá se z 9 kapitol a 65 paragrafů. První tři kapitoly se týkají obecně individuálních a kolektivních menšinových práv. Další kapitoly se podrobně věnují jednotlivým oblastem (užívání mateřského jazyka, menšinová samospráva, menšinové školství).

Zákon definuje pojem menšiny takto: „1. § (2) Ve smyslu znění tohoto zákona národnostní a etnická menšina je každá národnostní skupina, která na území Maďarské republiky žije alespoň sto let a považuje ji za svou vlast a která mezi obyvateli státu představuje početní menšinu, jejíž příslušníci mají maďarské státní občanství a od ostatních občanů se odlišují svým vlastním jazykem, kulturou a tradicemi, a zároveň proklamuje vědomí sounáležitosti, jež směřuje k uchování, ochraně a vyjádření hodnot historicky vytvořených společenství.”¹³⁴

V textu zákona se vyskytují pojmy *národnostní a etnická menšina* (nemzetiségi és etnikai kisebbség), ale jejich definice chybí. Stoletá perioda odpovídá zhruba třem generacím, které jsou považovány za prokázání schopnosti uchovat si svou (menšinovou) identitu. Chorvatská – historická - minorita tento požadavek bez problému splňuje. Zákon dále omezuje příslušnost k menšině v § 2 I: „Zákon se nevztahuje na utečence, imigranty, cizí občany usazené v Maďarsku, nebo na osoby bez stálého bydliště.“ Během válečného konfliktu v devadesátých letech uprchli občané Jugoslávie i do Maďarska, kde již chorvatské a srbské komunity existovaly, nicméně tito lidé by se v pomyslném cenzu k chorvatské nebo srbské menšině přihlásit jako cizí státní příslušníci nemohli. Většinou se jednalo (pokud opomeneme Maďary) o Bosňáky, Srby nebo Chorvaty z Bosny či

¹³³ Parlament.hu

¹³⁴Můj překlad maďarského originálu: „1. § (2) *E törvény értelmében nemzeti és etnikai kisebbség minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, tagjai magyar állampolgárok és a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.*”

Srbska. (Mezi školními lety 1993/4 a 1995/6¹³⁵ studovalo na chorvatském gymnáziu v Budapešti i na tamní základní škole v různých ročnících i několik studentů chorvatské, bosenské a srbské národnosti, kteří do Maďarska odešli s rodinami za války. Jejich počet dosáhl maximálně čísla 11, průměrně se jednalo o 6 studentů na třídu, což představuje cca čtvrtinu počtu žáků jedné třídy.)¹³⁶

Menšinový zákon nevylučuje ani vznik další menšiny. Jak už jsem zmínila, v roce 2006 se objevil požadavek na registraci samostatné bunjevské menšiny. Tato snaha nebyla ojedinělá. Ač Bunjevci splňují podmínku zákona dle 1§ (2), žijí v Maďarsku několik set let a část jich považuje svou skupinu za samostatnou menšinu, jejich snaha vypadá opodstatněně; naproti tomu se objevily i pokusy o registraci menšiny Hunů, Palesticů nebo egejských Makedonců. Za těmito snahami je možné cítit hlavně snadný přístup ke státním dotacím pro menšiny a absence kontroly jejich vynakládání. Poněvadž trvaly snahy o „vědecké a historické“ dokázání existence menšin (všech shora zmíněných) a oprávněnosti jejich registrace ze strany žadatelů, byla do rozhodování o těchto případech zapojena i Maďarská akademie věd. Na základě jejího doporučení a vyjádření zákonodárci v daných kauzách rozhodovali. V roce 2005 byl menšinový zákon doplněn právě o tuto podmínku při registraci nových menšin: „V průběhu řízení se musí stanovy zákona o státním referendu a iniciativách občanů aplikovat s tím, že Státní volební výbor je během řízení povinen si vyžádat stanovisko ředitele Maďarské akademie věd o existenci právních podmínek.“

Zákon stanoví 13 konkrétních menšin (§61)¹³⁷ a definuje také jejich jazyky (§42). V případě kladného posouzení žádosti by to znamenalo, že nově uznaná menšina by měla mít svůj vlastní jazyk, což by mohlo sloužit jako precedens pro stejnou skupinu v jiné

¹³⁵ Dřívější údaje nejsou.

¹³⁶ 10 godina HOŠIG-a, 1993.-2003., Budapest, 2004

¹³⁷ Menšiny v Maďarsku jsou tyto: bulharská, cikánská (romská), řecká, arménská, rumunská, rusínská, srbská, polská, ukrajinská, chorvatská, německá, slovenská, slovinská.

zemi. Byla by nutná další modifikace zákona, protože počet menšin je přesně daný a není zcela jasné, zda by v případě uznání nové menšiny měla nahradit jinou stávající menšinu, nebo by se musel modifikovat zákonný počet menšin.

Menšinový zákon se věnuje všem oblastem života menšin, snaží se být příkladný a podle právních expertů jím v evropském měřítku skutečně je. Orientuje se na čtyři klíčové cíle:

Jedním z jeho posláních jsou příkladné právní podmínky pro menšiny v Maďarsku, na jejichž základě bude možné požadovat tytéž po sousedních státech, kde žije početná maďarská komunita.

Další problém, který se snaží řešit, je romská otázka. Romové patří v Maďarsku ke komunitám, které nejsou sociálně integrované. Přestože ani politici se nevybájí protiromským postojům, bylo nutné se právním statutem Romů ve státě začít zabývat, neboť se jedná o nejpočetnější minoritu.¹³⁸ Postupem času je možné pozorovat, že romský problém zákon nevyřešil, ale komunita si je díky němu vědoma vlastních práv.

Zákon také plní funkci obecné proklamace mezinárodních závazků Maďarské republiky. Stvrzuje, že svou platností představuje záruku míru a mezinárodní bezpečnosti a vůle ke spolupráci se sousedními státy.

Posledním a nejdůležitějším cílem Menšinového zákona je vytvoření kulturní autonomie národnostních a etnických menšin. Žádná z nich netvoří kompaktně obydlenou část maďarského území, a proto nikdy vláda nemusela žádnou teritoriální autonomii řešit. Menšinový zákon vypracoval specifický model, jenž by skloubil individuální princip s požadavky místní správy. Tím dal vzniknout menšinovým samosprávám. Jak už bylo uvedeno v předcházející kapitole, svazy a další menšinové organizace plnily především roli kulturní záštity dané menšiny a neměly žádný výrazný

¹³⁸ Walsh, Niamh: *Minority Self-Government in Hungary: Legislation and Practice*, Flensburg, 2000, str.23

vliv na politické rozhodování o menšinové politice. Proto samosprávy měly být aktivními účastníky ve veřejných záležitostech a správě své kulturní tradice. Takovéto podmínky jsou nastaveny pro zastavení vlivu asimilice menšin a pro podporu jejich dalšího kulturně-autonomního vývoje.¹³⁹

Během následujících deseti let se prověřila kvalita zákona a vypluly na povrch jeho některé nedostatky. Ty se objevily především ve dvou věcech: Zaprvé ani registr voličů, ani registr kandidátů nebyl ověřován. Volby probíhaly anonymně, takže došlo k zneužití prostředků, které měly být vynaloženy na menšinovou samosprávu. Ani činnost místních samospráv nebyla (a není) kontrolována, nakládání s dotacemi a transparentnost jednání záleží na pouze konkrétních osobách. Jako druhý nedostatek, který odhalil ve své podstatě mnohem závažnější problém, byl zákonem přislíbený poslanecký mandát pro zástupce menšin. Dosud tento post nevznikl a laxnost maďarských politiků v této záležitosti odhalila obecnou neochotu dořešit další témata menšinové politiky. K modifikaci Menšinového zákona došlo v roce 2005, ale boj o křeslo v parlamentu stále pokračuje. Menšiny po vstupu Maďarska do Evropské unie doufají, že Unie bude více naléhat na maďarskou vládu, aby dostála svým závazkům vůči nim.

Další změny v menšinové politice Maďarska přišly s novým kabinetem premiéra Ference Gyurcsánye. Během jeho vlády byl zrušen NEKH, jenž byl nahrazen Hlavním oddělením pro národnostní a etnické menšiny, a byly zahájeny nové rozhovory s představiteli menšin. Přestože vztahy se Slovenskem nebo Rumunskem částečně utrpěly, vztahy s Chorvatskem jsou na velmi dobré úrovni a prezident Chorvatska se jako jediný prezident mateřského státu účastnil Dne chorvatské menšiny v Maďarsku.¹⁴⁰

¹³⁹ Walsh, Niamh: tamtéž, str.23

¹⁴⁰ Podle vládního dekretu 116/1995 je Den menšin stanoven na 18.12.

3.3 Samosprávy

Právem na samosprávu disponuje podle Menšinového zákona při splnění stanovených podmínek každá národnostní a etnická menšina v Maďarsku.

První volby do menšinových samospráv proběhly v roce 1995 a daly tak vzniknout legitimní politické reprezentaci jednotlivých minorit. V těchto prvních volbách ještě nebyla žádná kontrola ani voličů, ani kandidátů. Politické názorové spektrum představitelů samosprávy by nemělo mít vliv na jejich práci, jejich mandát jim má sloužit k zastupování zájmů menšiny, a proto se od zastupitelů očekává, že odsunou své politické názory do pozadí.¹⁴¹

S oblastí menšinových samospráv je spjatý termín *etnobyznys*. Tento pojem je synonymum pro zneužívání finančních prostředků za účelem zakládání menšinové samosprávy jinými osobami než příslušníky menšiny.¹⁴² Ludové noviny, týdeník maďarských Slováků, z 19. října 2006 uvádí případy ukrajinských samospráv, které jejich celostátní samospráva neuznává,¹⁴³ protože je založili Maďaři, kteří se přistěhovali ze Zakarpatské Ukrajiny, nebo případ Arménů v Mezökövesdu, kde bylo z třiceti jedna členů arménské komunity delegováno pět kandidátů, k urnám se dostavili čtyři voliči (tedy ani ne všichni kandidáti), nicméně volby byly právoplatné. *Etnobyznys* byl reflektován i v týdeníku maďarských Chorvatů Glasnik, ale v rozmezí cca devíti let byl zmíněn pouze v několika článcích či rozhovorech; a to vždy velmi nekonkrétně.

¹⁴¹ Rozhovor s Mišo Heppem, předsedou celostátní samosprávy, 28.4.2007.

¹⁴² Pap, András László: Etnikai-nemzetiségi identitás és választójogi korrupció, Halász Iván, Majtényi Balázs (red.): Regisztrálható-e az identitás? Gondolat Kiadó – MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2003. str.252-294

¹⁴³ Uznává 12 samospráv z 19.

NEKH, Úřad pro národnostní a etnické menšiny, se rozhodl učinit opatření zamezující či alespoň omezující etnobyznys. Před volbami do menšinových samospráv v roce 2006 nařídil registraci voličů a kandidátů.¹⁴⁴ I když se nevládní organizace obávaly toho, že by to některým příslušníkům menšin mohlo být nepříjemné, a proto by raději k volbám ani nešli, nakonec se zaregistrovalo téměř 200.000 osob. Registr voličů slouží NEKHu a nezveřejňuje se, ovšem registr kandidátů veřejný je: kandidáti jsou povinni učinit čestné prohlášení, že hovoří jazykem menšiny, znají její zvyky a kulturu.¹⁴⁵

Přípravou na toto opatření byla novelizace Menšinového zákona v roce 2005, která ustanovila vznik samospráv na regionální úrovni, tj. jako mezistupeň mezi místní a celostátní samosprávou. Těmito regiony se rozumějí buďto župy (megyek), nebo hlavní město Budapešť, které sdružuje 23 okrsků, což odpovídá cca 50 možným župním samosprávám.¹⁴⁶

Poslední volby do menšinových samospráv proběhly 4. března 2007 a všem třinácti minoritám se podařilo sestavit svůj zastupitelský sbor.

3.3.1 Místní samospráva

Místní samospráva (maďarsky *kisebbségi önkormányzat*, tj. menšinová samospráva), představuje obdobu místního obecního zastupitelstva. V hlavním městě Budapešti je označovaná jako „okrsková samospráva“ (*kerületi önkormányzat*). V deseti maďarských župách a v hlavním městě celkem funguje 115 lokálních samospráv. Nejvíce jich je v Baraňské župě na jihu země (33) a v Budapešti v jejích 17 okrscích (kerületek).

¹⁴⁴ Reguluje vždy nejbližší volební úřad.

¹⁴⁵ Zdroj NEKH

¹⁴⁶ Tj. všech 13 menšin.

V roce 2007 byly místní samosprávy dotovány částkou 640 000 Ft,¹⁴⁷ což bylo o 100 000 Ft méně než v roce 2006. Tyto prostředky poskytuje maďarská vláda. Dále mohou samosprávy žádat o podporu 200 000 Ft od Nemzeti Kisebbség Alapítvány (Národní nadace pro menšiny). Nad vynakládáním prostředků není žádná kontrola ze strany státu a je na zastupitelích, jak svou činnost prokazují. (Bohužel se mi nepodařilo provést rozhovor se žádnými zastupiteli místní samosprávy.)

3.3.2 Župní samospráva¹⁴⁸

Samosprávy na župní úrovni (megyei önkormányzatok) jsou novinkou od jara 2007 a v době mého pobytu v Budapešti ještě nikdo nevěděl, jak by měly fungovat. Předtím na stejné regionální úrovni fungovala jen Samospráva hlavního města (glavogradska samouprava, fővárosi önkormányzat). Jejich vznik iniciovala novela Menšinového zákona z roku 2005. Jejich posláním je tvořit jakousi spojnicí mezi lokální (místní) a celostátní samosprávou. Měly by řešit problémy lokálních samospráv na krajské úrovni (tedy s župními úřady) a měly by také zastupovat svůj kraj na celostátním zasedání chorvatské samosprávy.

Kritici menšinové politiky vidí ve zřízení župních samospráv pouze to, že vláda může prezentovat jednak další prostředky vynaložené na rozvoj menšin a pak také vytvoření určitého počtu pracovních příležitostí, ale samospráva se tímto pouze zbyrokratizuje.

Od zavedení župních samospráv uplynula relativně krátká doba a na zhodnocení výsledků jejich práce a analýzu jejich efektivity je zatím ještě brzy.

¹⁴⁷ Údaj pro rok 2007: 640 000 Ft odpovídá cca 80.000 Kč.

¹⁴⁸ Župa (megye) je správní celek v Maďarsku, který odpovídá českému kraji.

3.3.3 Celostátní samospráva

Celostátní samospráva (maďarsky *országos önkormányzat*, chorvatsky *državna samouprava*) představuje pomyslný vrchol hierarchie všech samospráv. Zaštiťuje všechny lokální a župní samosprávy, obrací se jako představitelka chorvatské menšiny na vládu nebo příspěvkové organizace na národní úrovni (hlavně Úřad pro národnostní a etnické menšiny, Úřad ombudsmana pro národnostní a etnické menšiny, chorvatskou ambasádu). Je tvořena 39 zastupiteli a má i několik stálých administrativních zaměstnanců. Jejím předsedou byl v posledních volbách na jaře 2007 zvolen Mišo Hepp.

Její aktivity se budou v budoucnu orientovat hlavně na tyto oblasti: zastoupení menšiny v parlamentu, školství a církev.¹⁴⁹ Menšiny mají ze zákona nárok na zastoupení v parlamentu, ale za 15 let ještě žádný menšinový poslanecký mandát nevznikl. I zde je jedním z argumentů recipocita; maďarská menšina v Chorvatsku svoje parlamentní zastoupení má. V současné době se v zastupitelstvu Samosprávy vytvořily dvě platformy: jedna chce iniciovat zřízení Menšinového poradního sboru při parlamentu jakožto „přípravné fáze realizace parlamentního zastoupení“ a druhá tomuto oponuje kvůli nejasně definovaným kompetencím takového sboru a neztotožnění se s jeho smyslem a posláním. Další věc, na kterou se chce Samospráva s novým vedením zaměřit, je školství. V současné době má ve svém vlastnictví pouze jednu školu, ale bude usilovat i o další. Dále pak chce dosáhnout lepších podmínek pro vysokoškolské studenty, kteří jsou chorvatským ministerstvem školství podporováni pouze, pokud v Chorvatsku studují kroatistiku nebo učitelství. Cílem samosprávy je rozšířit tato „krajanská stipendia“ i na jiné obory, aby nebyla budoucí elita chorvatské menšiny úzce zaměřena pouze na jeden obor. V neposlední řadě chce Samospráva zajistit chorvatsky mluvící faráře, kteří v Maďarsku chybí.

¹⁴⁹ Zdroj: Mišo Hepp, rozhovor s ním 28.4.2007

Přestože vláda Samosprávu podporuje, ani jí se nevyhýbají finanční problémy. Výše příspěvků byla k roku 2007 snížena a Samospráva už delší dobu dotuje provoz nakladatelství Croatica a rekreačního zařízení Zavičaj na ostrově Pag, kde se pořádají tábory pro chorvatské děti z Maďarska.

Ovšem jako větší a ve své podstatě závažnější problém, se kterým se potýká, se jeví asimilace. Stále méně mladých lidí používá chorvatštinu ve styku se svými vrstevníky, a pokud se nemluví chorvatsky doma, jejich mateřštinou se de facto stává maďarština. Samospráva vytvořila projekty, které se zaměřují na propojování jednotlivých skupin Chorvatů, hlavně na Gradišćance a Chorvaty z Báčky a Baranji, a to prostřednictvím sportu a folklóru.

Jak už jsem zmínila výše, dosud se žádný maďarský Chorvat neobrátil na Právní poradnu pro národnostní a etnické menšiny kvůli diskriminaci. Pokud totiž k diskriminaci dochází, obracejí se příslušníci menšiny na Samosprávu, která se jejich problémy následně zabývá. V současnosti nedochází k diskriminaci např. ve službách nebo na pracovištích, ale při zcela zásadním okamžiku v životě: při výběru jména pro své dítě. Prakticky to znamená, že vybrané jméno musí schválit maďarský notář. Na jehož vůli záleží, zda chorvatské jméno uzná, přepíše podle fonetických pravidel do maďarštiny, nebo navrhne jméno maďarské, zvukově odpovídající tomu chorvatskému. Pokud už dítě chorvatské jméno má, může být odmítnuto při zápisu do maďarské školky nebo školy. Zatím tento problém není zákonem ošetřen, existují pouze dohody o přepisu či zachování jmen. Takovouto formu diskriminace se Samospráva zabývá, ale pokud se nezmění zákon, je její úsilí velmi limitované.

Chorvatská samospráva je považovaná za jednu z nejlépe fungujících v Maďarsku. Zveřejňováním svých dokumentů (zápisů ze zasedání, zpráv, statistik) se snaží nejen o informovanost Chorvatů a Maďarů o chorvatské menšině, ale také o

transparentnost svého jednání a vynakládání finančních prostředků. Za posledních téměř dvacet let se Samospráva dokázala vyprofilovat jako nejdůležitější organizace maďarských Chorvatů, která se na základě svých zkušeností a svého postavení snaží vstupovat i do legislativního procesu v Maďarsku.

3.4 Školství chorvatské menšiny

Možnosti, které dětem nabízí chorvatské menšinové školství, se nemohou vyrovnat například menšinovému školství maďarskému na Slovensku nebo ve Vojvodině. Z vlastní zkušenosti vím, že Maďaři, a obzvláště ti slovenští, se za celý život nemusí naučit mluvit slovensky (tedy jazykem státu, kde žijí), mají možnost navštěvovat maďarské základní i střední školy a studenti, kteří chtějí dosáhnout univerzitního vzdělání, mohou studovat hungaristiku nebo odjet na vysoké školy do Maďarska. Podmínky maďarských Chorvatů se s těmi výše zmíněnými srovnávat nemohou, mimo jiné proto, že maďarská komunita na Slovensku a chorvatská komunita v Maďarsku jsou kvantitativně nesrovnatelné.

Přesto se dnes chorvatšina učí na téměř 40 základních školách (ty poskytují buď kompletní výuku v chorvatštině s maďarštinou jako povinným předmětem, dvojjazyčnou výuku, nebo se na nich vyučuje chorvatština jako předmět). Existují dvě chorvatská gymnázia a chorvatštinu lze studovat i na univerzitách a vysokých školách.¹⁵⁰

Protože cesta k tomuto stavu nebyla jednoduchá a víceméně odráží i postoj maďarské politické reprezentace a společnosti k menšinám, připadá mi důležité zmínit se o počátku chorvatského školství v Maďarsku.

¹⁵⁰ Univerzity (egyetemek) nejsou v Maďarsku totožné s vysokými školami (főiskolák). Vysoká škola je ukončena titulem nižším než magisterským nebo inženýrským, ale vyšším než je možné dosáhnout na českých vyšších školách (DiS apod.)

3.4.1 Historie školství do devadesátých let 20.století¹⁵¹

Historii chorvatského menšinového školství můžeme sledovat od druhé světové války. V potrianonském Maďarsku byla menšinám výuka v mateřském jazyce garantována zákony,¹⁵² ale praxe byla diametrálně odlišná; naopak se ještě zvýšil počet čistě maďarských škol v ryze menšinou obydlených oblastech. Srbská menšina mohla navštěvovat srbské školy, které byly vedeny a provozovány pravoslavnou církví. Chorvaté, kteří žádnou národní církev nemají, tuto možnost neměli a chorvatské děti vždy chodily do škol maďarských. V tomto období se Maďaři těžce vzpamatovali z Trianonského šoku a národnostní menšiny se necítily dost sebejistě na to, aby se mohly dožadovat svých práv. Také hospodářská krize, která způsobila nesnesitelnou sociální situaci, kdy v nejchudších regionech se objevily i náznaky hladomoru, odsouvala vzdělání či kulturu na vedlejší kolej. Přestože chorvatské školství prakticky nefungovalo, ministerstvo neváhalo vytisknout učebnice v *šokacko-bunjevském jazyce*, tedy ne chorvatštině.

Posun v oblasti vzdělávání nastal až po druhé světové válce. Ministerstvo víry a školství vydalo již 15.listopadu 1945 nařízení VKM 68800/1945,¹⁵³ ve kterém snížilo počet žáků potřebný k zahájení výuky v mateřském jazyce menšiny na 10. Narozdíl od předešlého zákona bylo umožněno tajné hlasování rodičů, ve kterém by se rozhodli, zda pro svoje děti chtějí mateřský jazyk jako jazyk výuky nebo jen jako vyučovací předmět. Na hlasování dohlížel oblastní inspektor, 1 maďarský a 1 nemaďarský rodič. Pokud by v lokalitě žilo více národností, tak od každé z nich jeden. Taková byla situace pro

¹⁵¹ Chorvatským školstvím v Maďarsku se zevrubně zabývá Marin Mandić. K historii školství (a k této kapitole) např: Mandić Marin: Neke svojstvenosti našega školstva od oslobođenja do godine preokreta, Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.

¹⁵² Podle §18 dekretu 4800/1923 byla maďarština ve škole povinný předmět, jazykem menšiny se mohlo vyučovat tehdy, pokud bylo menšinové obyvatelstvo v obci ve většině nebo počet dětí školního věku byl alespoň 40 a jejich rodiče projevíli o výuku v mateřském jazyce zájem.

¹⁵³ Köznevelés, 1945, číslo 10

základní školy. Podmínky byly stanoveny i pro vznik třídy na gymnáziu: nejmenší počet studentů byl 20, tedy jedna třída. Tyto národnostní školy však byly postaveny mimo maďarské státní školy a i hlasování rodičů se ukázalo jako velký problém. Kritika poměrů se objevila i v listu Sloboda, který vydávala Antifašistická fronta Slovanů.¹⁵⁴ ASF se rozhodla lobbovat u ministra školství a měla úspěch: Ministerstvo sice odmítlo uznat menšinové školy za státní, ale umožnilo jim zřídit své třídy v rámci již existujících škol a snížilo kvótu pro otevření třídy s mateřským jazykem menšiny na 15 dětí. Dále byl v nařízení 1200/1946 ME garantován nárok na stavbu školy pro menšiny tam, kde nelze k těmto účelům využít školu maďarskou, a pro žáky z více vesnic bylo povoleno postavit školu okresní (okružna škola). Bylo přesně stanoveno, jakým písmem a v jakém pořadí jazyků by měly nápisy na škole být.

V té době však chyběli učitelé a i zájem ze strany rodičů byl malý. Jednak byli někteří k výuce lhostejní, druzí se báli.¹⁵⁵ Byly zjištěny i případy, kdy maďarská správa toto opatření zkresleně vykládala, aby se vyhnula nechtěným povinnostem. Někde se Maďaři proti „cizí“ škole otevřeně postavili. Přesto se po tomto nařízení objevila výuka v chorvatském jazyce v devíti obcích¹⁵⁶ a ve 13 obcích byla vyučována „jihoslovanština (délszláv)“ jako předmět (hlavně na jihu Maďarska).

Učitelé pocházející z místní chorvatské menšiny se většinou teprve vzdělávali, v Pécsi bylo otevřeno jihoslovanské učitelské lyceum. (Společně s ním bylo otevřeno i chorvatské gymnázium, kam v prvním roce vstoupilo sedm studentů, které učilo pět pedagogů včetně ředitele ústavu.) Během několika měsíců se zde vyškolilo prvních 43

¹⁵⁴ Číslo 23 a 24, rok 1945.

¹⁵⁵ Na situaci kolem zavádění výuky reagoval článek Kroz hravsko Gradište v listu Naše novine, číslo 3, strana 1, vyd. v Budapešti: „Naši lidé se bojí, že je jednou za jejich vyjádření vůle vyhodí nebo vystěhují. Rodiče neznají přednosti vzdělání v mateřském jazyce. (...) Pro svobodnou možnost volby neexistuje dostatek národního uvědomění.“

¹⁵⁶ Výuka zahrnovala tyto předměty: náboženství, mateřský jazyk, maďarština, zeměpis, dějepis, kreslení a ruční práce, zpěv, tělocvik, prvouku/občanskou nauku. Základní škola měla 8 tříd.

učitelů.¹⁵⁷ Mezitím začali učit Maďaři (nebo potomci smíšených manželství) přemístění do škol z Jugoslávie. Marin Mandić popisuje velmi zevrubně vybavení, respektive absenci jakéhokoliv vybavení v menšinových školách a tristní situaci učitelů. Nejen že materiálně živořili a na rozdíl od maďarských „státních“ učitelů neměli nárok na byt, ale ještě byli považováni za „sumniva lica i narodni neprijatelje“ (podezřelé osoby a národní nepřátele). Reakce médií na otevření lycea či na otvírání chorvatských škol byla nulová.¹⁵⁸

Změna režimu neznamenal pro jihoslovanské školství tolik jako Titova roztřka se Stalinem. Hned po ní reagovala komunistická vláda represemi vůči představitelům DSJM a učitelům, útlak zasáhl i ostatní občany jihoslovanského původu. Do čela DSJM byli dosazeni „spolehliví lidé“. Rodiče začali ze strachu posílat své děti do maďarských škol.

I legislativa a další nařízení ministerstva školství rozvoj chorvatských škol příliš nepodporovaly. V roce 1960 proběhla reorganizace menšinových škol a školek. Maďarsky měly být vyučovány odborné předměty, tělocvik nebo branná výchova, čímž se de facto z čistě menšinových škol staly školy dvojjazyčné. Zákon III/1961 o vzdělávacím systému Maďarské lidové republiky zavedl jako vyučovací jazyk maďarštinu (2 § (1)), ale dětem školního věku jiné národnosti umožňoval „podílet se na výuce v jejich mateřském jazyce.“ (2 § (2)). Ve školním roce 1960/61 byly zavedeny nové předměty jako polytechnika, zahradničení, teorie řemesla apod., které byly taktéž v maďarštině. Výuka probíhala tak, že se pět dní vyučovaly klasické předměty a jeden den (v sobotu) se vyučovalo v dílně jiné školy – jeden týden teorie, druhý praxe. Tento typ výuky byl zaveden na gymnáziu (!) a týkal se dvou tříd (45 lidí). V roce 1963/64 byl

¹⁵⁷ Kőznevelés, 1946, číslo 11 str.8

¹⁵⁸ Mandić, Marin: Neke svojstvenosti našega školstva od oslobodjenja do godine preokreta, Budapest, 1979., také 10 godina HOŠIG-a, 1993.-2003., Budapest, 2004

zrušen, a tím skončil pokus o „proletarizaci“ gymnaziální výuky. V období šedesátých let se kvůli těmto opatřením snížil počet žáků a kvalita vzdělání klesla.

Až v osmdesátých letech školský zákon I/1985 znovu uznal nárok menšiny na vzdělání v mateřském jazyce. Jazyk menšiny mohl být studován na všech stupních vzdělání (7 § (3)), a poprvé od roku 1960 povoloval znovu zavést výuku s vyučovacím jazykem menšiny.

3.4.2 Současný stav chorvatského školství

Až poté, co byly uvedeny v platnost liberální zákony na začátku 90.let, měly menšinové školy legální oporu. Nárok na zřízení menšinových vzdělávacích institucí vyplývá už z Menšinového zákona z roku 1993: zřízení menšinové třídy nebo studijní skupiny je povinné, pokud o to požádá alespoň osm rodičů nebo opatrovníků dětí případajících jedné menšině (§43 (4) zákona LXXVII). Pozdější zákon LXXIX/1993 o veřejném vzdělávání stanovil, že jazyk výuky v Maďarsku je maďarština a jazyky menšin.

V Maďarsku funguje 27 chorvatských školek v osmi župách (z celkových dvaceti, včetně hlavního města). Jak jsem zjistila z rozhovorů nebo z literatury,¹⁵⁹ otevření nových školek bylo často spontánní, tedy bez direktivy „shora“, zásluhou dobrovolné práce bývalých učitelů a studentů (studentek) pedagogiky.

Na úrovni základního vzdělání se chorvatština vyučuje v 39 zařízeních. Na deseti z nich se 100% žáků účastní chorvatské výuky, a to buď dvojjazyčné, nebo mají chorvatštinu a chorvatskou literaturu jako předmět (zpravidla 4 hodiny týdně).¹⁶⁰ Ve

¹⁵⁹ 10 godina HOŠIG-a, 1993.-2003., Croatica, Budapest, 2004, Mandić, Marin: Naša gimnazija, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 1996

¹⁶⁰ Statistika školství za rok 2006/2007 zveřejněná Chorvatskou samosprávou.

vlastnictví Chorvatské samosprávy je pouze jedna škola. K výuce se používají učebnice z nakladatelství Croatica, které dotuje Celostátní samospráva (v roce 2006/2007 to bylo 1000 Ft na osobu),¹⁶¹ dále pak chorvatské a maďarské ministerstvo školství. V místě, kde se nedaří zahájit výuku chorvatštiny, existují „kroužky,“ kam děti po škole chodí a kde se učí chorvatsky; jedná se o jakousi obdobu nepovinného předmětu.

Jediné dvě střední školy, které poskytují dvojjazyčnou výuku, jsou Chorvatské gymnázium v Budapešti a Gymnázium Miroslava Krleži v Pécsi, které mají i ubytovací zařízení pro studenty. Chorvatské výuky na základních a středních školách se za školní rok 2006/2007 v Maďarsku zúčastnilo necelých 2 200 žáků a studentů.¹⁶²

Na vyšší a vysoké úrovni vzdělání mají studenti omezené možnosti. V Maďarsku existují dvě katedry kroatistiky, jedna na Univerzitě Loránda Eötvöse (Eötvös Loránd Tudomány Egyetem) v Budapešti a druhá na Univerzitě Jana Pannonia (Janus Pannonius Tudomány Egyetem) v Pécsi. Ve školním roce 2006/2007 začali studovat studenti nového programu, který umožňuje dělat přijímací zkoušky v maďarštině a většina předmětů (hlavně literatura) se v prvním ročníku se vyučuje maďarsky, což zástupci menšiny vnímají jako zhoršení kvality výuky.

Chorvatština pro budoucí učitele v menšinových školách se vyučuje na dvou školách: na Vysoké pedagogické škole Dániela Berzenyiho (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola) v Szombathelyi na severozápadě Maďarska a na Vysoké škole Józsefa Eötvöse (Eötvös József Főiskola) v Baje na jihu země. Zde se v 6 semestrech učí hlavně filologie; chorvatština je zde vyučována de facto jako cizí jazyk.

Počet studentů i malých dětí, které rodiče chtějí zapsat do školky, se stále zvyšuje a zájem o vzdělání v chorvatštině je i mezi Maďary, který nemají k Chorvatsku ani

¹⁶¹ Cca120 Kč (2007)

¹⁶² Statistiky zveřejněné Samosprávou (2 169 žáků, údaje jedné školy chybí), 2007.

k chorvatské menšině žádný vztah. Pokud jsou kapacity plné, posuzuje se oprávněnost žádosti o zapsání. Zatím všichni odmítnutí nebyli Chorvaté.

Školství zažívá v celém středoevropském regionu stejné problémy: nedostatečnou finanční podporu od státu, odliv vyučujících a ne vždy funkční spolupráci mezi fakultami či vyššími školami. Tím více tyto problémy dopadají na školství menšinové. V Maďarsku v současnosti není byt' jen jediná čistě menšinová škola, a nejnovější opatření na fakultách, tedy že předměty dříve vyučované v chorvatštině se nyní vyučují maďarsky, je vnímáno jako neuvážený zásah ministerstva do struktury výuky. Dalším z problémů se ukazuje také přístup rodičů, kteří preferují, aby se děti učily jinému jazyku než chorvatštině. Přesto se za posledních patnáct let díky menšinovým zákonům a vůli zástupců menšiny podařilo vybudovat síť škol, která v minulosti nikdy nemohla za takovýchto podmínek fungovat.

3.5 Média

V devadesátých letech se spolu s rozvojem menšinové identity se změnila i situace chorvatských médií v Maďarsku. Státní rozhlas v Pécsi vysílal v chorvatštině už od roku 1953, ale délka a obsah pořadu vždy záležely na momentální politické situaci. Za komunizmu byla veškerá literární produkce omezená na sborníky obsahující různé studie a informace o „jihoslovanské“ menšině, které vydával Demokratický svaz Jihoslovanů v Maďarsku. Renesance literatury maďarských Chorvatů a vznik tištěného periodika, stejně jako zavedení televizního vysílání pro menšinu mohly proběhnout až díky legislativním změnám devadesátých let, štědré podpoře státu a možnosti nadregionální spolupráce. S technickým pokrokem se daří zpřístupňovat stále větší množství materiálu

na internetu; dnes už jsou k dispozici všechna čísla chorvatského týdeníku, archivní vysílání menšinového televizního pořadu a online vysílání Radia Croatica.

3.5.1 Tisk

Tištěná média pro maďarské Chorvaty vydává Croatica. Toto nakladatelství bylo založeno z podnětu Svazu Chorvatů v Maďarsku a Chorvatské celostátní samosprávy roku 1999. Croatica je jediné menšinové nakladatelství v Maďarsku, a proto nevydává jen učebnice v chorvatštině, ale i v ostatních jazycích menšin: slovenštině, slovinštině, řečtině, bulharštině, rumunštině a němčině.¹⁶³ Chorvatské učebnice jsou pak jednak ve standardním jazyce, jednak v gradišřanském standardu, které jsou určeny speciálně pro školy v Gradišti. Celkem má Croatica práva na 61 učebnic. Ty se vydávají jednou za tři roky na základě objednávek.

Zde také vychází jediný týdeník maďarských Chorvatů Glasnik, který vytváří pět externích spolupracovníků. V roce 2002 byl založen časopis pro kulturní, duchovní a společenský život maďarských Chorvatů, jenž vychází čtyřikrát do roka. Neméně důležitý byl fakt, že Croatica přebrala od Celostátní samosprávy vydávání ročenky Hrvatski kalendar (Chorvatský kalendář), která informuje o všem podstatném z dění konkrétního roku, obsahuje také krátké prózy, poezii a fotografie. Croatica začala vydávat i další publikace týkající se chorvatské menšiny: autorská díla, sborníky s jazykovědnými a literárními studiemi, náboženskou, nebo odbornou literaturu (o médiích chorvatské menšiny, o životním stylu mladých maďarských Chorvatů apod.). Jazyk většiny publikací je chorvatský, objevují se ovšem i knihy v maďarštině nebo dvojjazyčné. K literatuře přibyly i kompaktní disky s hudbou maďarských Chorvatů, což

¹⁶³ I učebnice němčiny jsou psané v místním dialektu.

je první pokus o zaznamenání lidové tradice a o její další šíření. Od roku 2005 začalo i vysílání internetového rádia.

Nakladatelství je financováno na základě grantových řízení; ta jsou trojího typu: na týdeník Glasnik (při kterém se nakladatelství obrací na fondy pro menšiny donedávna spravované NEKH), na učebnice (o grantech rozhoduje ministerstvo školství na základě objednávek) a na Radio Croatica. Dotace se neudělují v plné výši. Dalšími dárci jsou hlavně Samospráva (která dotuje Croaticu ze svých rezerv) a chorvatská ministerstva.

I přes finanční problémy, které nakladatelství má, je jedním z nejdůležitějších elementů kulturního rozvoje chorvatské menšiny a plní i informační funkci ve vztahu k maďarskému obyvatelstvu.

3.5.2 Rozhlasové vysílání v chorvatštině

Jako další kladný faktor zachovávání národní identity působí rozhlasové vysílání v chorvatštině. V době, kdy ještě lidé většinou neměli televizi, se u rozhlasového přijmače scházela celá rodina a poslouchala vysílání, které se týkalo života a tradic chorvatské menšiny. V době, kdy se maďarští Chorvaté žijící v různých okresech nestýkali, to pro ně byl zdroj informací o těch ostatních.

S technickým vývojem a rozšířením internetu v devadesátých letech se vysílání objevilo i na stránce nakladatelství Croatica.

3.5.2.1 Chorvatské vysílání Rozhlasové stanice Pécs¹⁶⁴

Maďarský rozhlas v Pécsi poprvé vysílal 12.ledna 1953 a současně s vysíláním maďarským začalo i vysílání jihoslovanské. První vysílání není nikde archivované, objevuje se o něm jen zpráva v maďarském deníku Dunántúli Napló z 13.1.1953.

¹⁶⁴ Roadiopostaja Pečuh

Ze vzpomínek pamětníků vyplývá, že chorvatští posluchači vysílání označovali jako „šokacké“, „bošnjacké“ nebo „orvacké,“¹⁶⁵ zřejmě proto, že v Rádiu pracovali Chorvaté, kteří mluvili svým jazykem. Nelze pochybovat, že se jednalo o velmi těžké začátky, kdy hodně vesnic ještě nebylo elektrifikovaných, silnice nebyly asfaltované a Rádio ještě nemělo služební vůz. Jelikož se program soustředil na dění a tradice v chorvatských vesnicích v kraji, museli redaktoři natáčet své reportáže v dosti pionýrských podmínkách. Vysílání začínalo každý den večer ve stejnou hodinu a kromě reportážních pořadů se četly i zprávy a začaly se objevovat i krátké rozhlasové hry.

První spolupracovníci chorvatského rozhlasu se rekrutovali z řad učitelů; první stálou pracovnící se stala dvacetiletá učitelka Anka Poljak, která před dvaceti lety popsala začátek své práce pro rozhlas takto: „Když jsem se v prosinci 1953 stala dramaturgyní vysílání v našem jazyce, netušila jsem, co a jak mám dělat. Bylo mi řečeno, že program musí být hlas pokroku, pravdy a krásy, musí být zrcadlem každodenního života pracujících lidí. Denní pořady, které trvaly 25 minut, jsem sestavila, jak jen jsem nejlépe mohla. Jezdila jsem do všech našich vesnic: vlakem, sporadickými autobusy, často na vozech taženými koňmi (vždycky se našli dobří lidé, kteří mě svezli), neznámka kdy pěšky...Každý den v půl dvanácté jsme náš program reprodukovali do Budapešti, kde ho zkontrolovali a dali nám povolení k vysílání.“¹⁶⁶ Dále paní Poljak uvedla, že v těchto dobách bylo opravdu těžké přimět lidi mluvit na mikrofon, protože byli ovlivněni strachem po represích vůči jihoslovanské komunitě způsobených Titovou roztržkou se Stalinem a také traumatem kolektivizace venkova. Přesto se redaktoři rozhlasu pokoušeli lidi na venkově přesvědčovat, aby své děti posílali do chorvatských škol.

I přes možnost vysílání v mateřském jazyce v padesátých letech neměli pracovníci chorvatského rozhlasu stoprocentní důvěru státní moci. Pohlíželo se na ně

¹⁶⁵ Klaić-Taradžija Milica: Naših pedeset godina, Hrvatski kalendar 2003, str.164

¹⁶⁶ Filaković Stipan: Obične činjenice kao povijest. Jubilej Radio Pečuha. Hrvatsko kalendar, 1998, str.150

jako na „idegenek“, tedy cizince, a každý text, který se objevil ve vysílání, musel být přeložený do maďarštiny. Překlad ještě kontrolovali maďarští imigranti z Jugoslávie. Redaktoři také nesměli navazovat styky s mateřskou zemí, byť by se jejich zájem soustředil jen na folklor nebo hudbu. Než se situace relativně ustálila, měnil se vysílací čas i délka pořadu, hlavně kolem kritického revolučního roku 1956. Pořad se ze svých 25 minut zkrátil na 10 minut a někdy byl vysílán i velmi brzo ráno. Po ustálení poměrů se vrátil na večerní vysílací čas a byl prodloužen na 45 minut. Až do roku 1986 pokrýval signál jen Baranju, Báčku a Podráví, takže nadále byli z menšinového vysílání zcela vyloučeni Chorvaté v Gradišti. Když byl signál rozšířen na celé území Maďarska, byl chorvatský (jihoslovanský) pořad vysílán nejprve dvakrát týdně, pak šestkrát. Dnes se vysílá denně. V roce 1990 došlo k rozdělení jihoslovanské redakce na srbskou a chorvatskou.¹⁶⁷

Dnešní vysílání zabezpečuje pět pracovníků v Pécsi, kteří využívají příspěvků od svých dopisovatelů z Budapešti, Gradiště, Zaly i Záhřebu. Došlo tak k naplnění jeho funkce: vysílat na celém území Maďarska a tak propojit Gradiště s jihem Maďarska, informovat o dění v okruhu chorvatské menšiny a prezentovat a zachovávat tradice. Matica hrvatska (Matice chorvatská) pořádala 14.ledna 2008 Rozhlasový festival, kterým oslavila již 55.výročí vysílání chorvatského rozhlasu.

3.5.2.2 Chorvatské rádio provozované Croaticou

Stanici „Radio Croatica“, která vysílá prostřednictvím internetu, založily Chorvatská státní samospráva a nezisková organizace Croatica. Funguje díky finanční podpoře Úřadu pro národnostní a etnické menšiny, nad jejím rozpočtem musí dohlížet

¹⁶⁷ Balatinac, Stipan: Hrvatski radio Pečuh, Informirati, promovirati i čuvati, Godišnjak hrvatskog Glasnika, 1997, str.211

Celostátní samospráva; čerpat prostředky může z Fondu pro instituce, a to v podobě ročního příspěvku. Prostory rádia předala Kinga Göncz, ministryně mládeže, rodiny a sociálních věcí 28.října 2005. Ve svém vysílání se stanice věnuje aktualitám (zprávám, oznámením) ze života menšiny nebo informacím týkajícím se vztahu Maďarska k menšinám, rozhovorům, tematickým blokům (například z oblasti kultury). Živé vysílání je každé úterý a čtvrtek od 10 do 11 hodin. Každé vysílání se archivuje a je dostupné na internetových stránkách rádia (<http://radio.croatika.hu>). Pokud rádio nevysílá živý program, pouští chorvatskou, většinou lidovou hudbu. Od letoška (2008) by mělo online vysílat i zasedání Celostátní samosprávy. Ve stálém pracovním poměru je zde zaměstnán pouze zvukař; ostatní jsou externisté – jedná se o pět redaktorů, kteří zároveň pracují pro týdeník Glasnik.

3.5.3 Televizní vysílání

Zákon o rádiovém a televizním vysílání I/1996 garantuje národnostním a etnickým menšinám právo na dostupnost informací v jazyce menšiny ve veřejnoprávních médiích,¹⁶⁸ tedy v Maďarském rozhlase a Maďarské televizi, a to pravidelně, buď na území celé republiky, anebo na území s větší koncentrací obyvatel dané menšiny. Menšinové samosprávy či organizace zastupující menšinu mají právo určit si samy zameření programu.¹⁶⁹

Menšiny mají své programy v dopoledních hodinách na kanálu „m5“ v rozsahu 15-20 minut. Chorvatský magazín se jmenuje Hrvatska kronika, je vysílán ze studia v Pécsi a jeho pořady jsou archivovány na internetu. Ve svém vysílání se vždy zaměřuje na dění na domácí scéně (kulturní události, změny ve správě týkající se menšin),

¹⁶⁸ 2.hlava 26. § (1) zákona I/1996

¹⁶⁹ 2.hlava, 26. § (2) zákona I/1996

představuje osobnosti, které se podílejí na rozvoji menšiny. Poté vždy následuje krátký přehled informací o dění v Chorvatsku, který vyrábí chorvatská veřejnoprávní televize.

Pořad je vždy v obou jazycích: mluví-li se chorvatsky, objevují se maďarské titulky, mluví-li se maďarsky, titulky chorvatské, což je podmínka daná zákonem.¹⁷⁰

Obsahově magazín svůj úkol plní, zpřístupňuje informace (o) chorvatské menšině a to i lidem, kteří nemluví chorvatsky. Po technické stránce odpovídá kvalita reportáží regionálnímu studiu státní televize. Lze říci, že pořad je dobrý a má smysl. Vzhledem k vysílacímu času (pátek od 10 hodin) je ovšem dostupný těm, kteří bývají doma (tedy většinou starší generaci). Počet diváků se televize rozhodla rozšířit tím, že dává odvysílané díly na internet.

3.6. Chorvatské divadlo v Pécsi

Budova Chorvatského divadla v centru města Pécs neslouží „jen“ divadelním představením, ale plní funkci i kulturního centra chorvatské menšiny. Pořádají se v něm i výstavy, křesty knih a koncerty, a to i maďarských a zahraničních autorů.

Divadlo jako instituce působí od poloviny devadesátých let a jakožto menšinové profesionální divadlo je v Maďarsku jediné. Podle jeho ředitele, Antuna Vidakoviće, spočívá výjimečnost divadla v tom, že vzniklo z iniciativy občanů, tedy ne vlády nebo jiného menšinového úřadu, a také v tom, že se dokázalo zprofesionalizovat, získat budovu, dále se rozvíjet a rozšířit svoje pole působnosti (vytvořením galerie, překládáním divadelních her).¹⁷¹

¹⁷⁰ 2.hlava, 26. § (1) zákona I/1996

¹⁷¹ Rozhovory s Antunem Vidakovićem např. Vjesnik 19.8.2002, horvatszin haz.hu/main.php?lang=ENG&datum=2006-08-01&ID= (srpen 2006), stránky Chorvatského divadla

První představení, které bylo předzvěstí založení divadla, bylo vystoupení chorvatského folklorního souboru Baranja¹⁷² na scéně Letního divadla roku 1985. Tento ansámbl nastudoval Kraljevo Miroslava Krleži v maďarštině; po velkém úspěchu se pokusil uvést hru v chorvatštině. Kvůli politickému klimatu to však bylo možné až v roce 1990, kdy byla hra stočtyřicetičleným souborem uvedena maďarsky i chorvatsky.

Divadlo mohlo vzniknout díky příhodné konstelaci v městské radě i na ministerstvu školství (kde je divadelní oddělení). Podmínkou ministerstva pro udělení prostředků k financování divadla je garance podpory městského zastupitelstva, podmínka garance podpory zastupitelstva je zajištění finančních prostředků z ministerstva. Po vyřešení tohoto byrokratického paradoxu začalo Chorvatské divadlo fungovat jako součást Malého divadla. Jeho cílem bylo uvést dvě premiéry ročně, fungovat i jako letní divadlo a pořádat divadelní zájezdy, protože naprostá většina maďarských Chorvatů žije na venkově. Ještě před úplnou profesionalizací byly na repertoáru hlavně *pučki komadi*, lidové hry,¹⁷³ které jsou pro diváky nejpřijatelnější. Divadlo se také začalo orientovat na dětské diváky a dodnes pravidelně zařazuje hry pro děti. Postupně se do repertoáru začaly začleňovat klasické komedie (Molière); divadlo se postupně profesionalizovalo. Z původně jednoho herce-profesionála a členů folklorního souboru Baranja se stal několikačlenný ansámbl profesionálů (nemají smlouvu na stálé angažmá) doplněný několika členy Baranji, a hostujícími herci.

V roce 1995 se divadlo osamostatnilo. Jako jediné regulérní divadlo v Maďarsku není zařazeno do státního automatizmu, tj. na rozdíl od těch maďarských nedostává pravidelnou finanční podporu. Je tedy nutné každý rok žádat o grant ministerstvo a

¹⁷² Tj. maďarských Chorvatů

¹⁷³ Především Antuna Karagiće, nejvýraznějšího chorvatského divadelního autora v Maďarsku

zastupitelstvo. Divadlo má i další sponzory.¹⁷⁴ Absence vůle začlenit Chorvatské divadlo do státního automatizmu dala vzniknout nové instituci – Fondu pro národnostní divadla, který každý rok vypisuje grantová řízení. Divadlo sice finance má, ale nejistota pravidelného příjmu mu znemožňuje mít stálý placený ansámbl herců, zatím má jen technické zaměstnance. Také mu chybí dílny a sklad.

V závislosti na divadle vznikla skupina Csopor(t)-Horda,¹⁷⁵ sdružující maďarské i chorvatské (z Maďarska i Chorvatska) intelektuály a umělce. Iniciovali vznik galerie v prostorách divadla. Jejich přičiněním vyšlo několik překladů divadelních her, maďarských do chorvatštiny i chorvatských do maďarštiny, a to ve spolupráci s pécsskou kroatistikou.

Chorvatské divadlo spolupracuje i s Maďarským národním divadlem, vystupuje v několika chorvatských městech, hostují v něm maďarští i chorvatští (tj.z Chorvatska) herci a režiséři.

Cílem těch, kteří se o vznik divadla zasloužili, bylo zachování chorvatské identity, rozvíjení spolupráce s maďarskými i chorvatskými umělci a divadly, vzájemné obohacování a šíření povědomí o kultuře druhého národa. Tuto myšlenku se podařilo zrealizovat a pécsské *Hrvatsko kazalište* je jediné profesionální chorvatské divadlo mimo Chorvatsko, které se navíc stalo významným kulturním centrem.

¹⁷⁴ Javna Zaklada za Nacionalne i Etničke Manjine u Madarskoj, Tomigo Bt.-Kökény, Biokom Kft.-Pécs, Nemzeti Kulturális Alapprogram Igazgatósága, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (Ministerstvo kulturního dědictví)

¹⁷⁵ Slovní hříčka: maďarsky csoport je „skupina“, chorvatsky čopor je „smečka, horda“

Fasáda Chorvatského divadla, dvojjazyčné cedule

3.7 Vztah chorvatské menšiny v Maďarsku a Chorvatska

Podle chorvatské ústavy „Republika Chorvatsko chrání práva a zájmy svých občanů, kteří žijí nebo bydlí v zahraničí, a udržuje jejich vztahy s vlastí. Částem chorvatského národa v jiných státech garantuje zvláštní péči a ochranu Republiky Chorvatsko.“¹⁷⁶ Chorvaté s jinou státní příslušností mají nárok na dvojí občanství. Ve formuláři žádosti volí příslušníci chorvatské menšiny v Maďarsku možnost „na základě příslušnosti chorvatskému národu.“ K tomu je třeba potvrzení od chorvatské samosprávy, která vydá prohlášení, že dotyčná osoba patří k chorvatské menšině a čestné prohlášení žadatele o příslušnosti k chorvatskému národu. Občanství opravňuje i k hlasování ve volbách v Republice Chorvatsko. O občanství lze žádat na ambasádě v Budapešti nebo přes konzulát v Pécsi. Administrativa chorvatské ambasády zřídila pracovní místo referenta, který se zabývá jednak vyřizováním dvojího občanství, jednak monitorováním aktivit chorvatské menšiny a následně jejich vyhodnocováním. S dámou, která měla tuto

¹⁷⁶ Hlava první, článek 10. (zkrácený text z Narodnich novin 41/01, zahrnuje opravy z 13.06.2001)

agendu na starosti v době mého pobytu v Budapešti, se mi nepodařilo navázat kontakt.¹⁷⁷ O občanství je zájem především ze dvou důvodů: jakéhosi zadostiučinění vlastní národní hrdosti a také z ryze pragmatického důvodu - v Chorvatsku je pak pro jeho držitele snazší podnikat nebo koupit nemovitost. Ročně chorvatské občanství dostává průměrně 50 osob.¹⁷⁸ Většina maďarských Chorvatů však na občanství pohlíží zcela pragmaticky s tím, že cestovní doklad nemůže vyjádřit jejich národní cítění a že maďarský pas (od roku 2004 pas EU) je pro cestování nepochybně výhodnější.

Ročně daruje chorvatská ambasáda na podporu maďarských Chorvatů asi 3000 EUR, což pokládá Samospráva za nedostatečné. Podle jejího názoru se chorvatská vláda orientuje především na diasporu v západoevropských zemích, USA, Austrálii a Kanadě a menšiny v ostatních státech tím trpí. Klíčová je také absence úřadu, jenž by se menšinami zabýval. Na některých ministerstvech existují odbory, které mají na starosti *také* chorvatské menšiny v zahraničí, ale není pro ně vytvořena žádná koncepce. Podceňování ve vztahu k chorvatské menšině v Maďarsku je dáno do jisté míry faktem, že menšina je integrovaná a jsou jí ze zákona garantována všechna práva. Také z analýzy Branky Blažetin vyplývá, že chorvatská média i státní instituce podávají o menšině v Maďarsku zkreslené informace, například se liší v číslech, který stav zkreslují a nadhodnocují (zprávy agentury HINA přebírá i chorvatský Sabor).¹⁷⁹

Kladný vztah chorvatské menšiny v Maďarsku k mateřské zemi není automatický. Mnoho maďarských Chorvatů bylo rozčarováno z válečného konfliktu, který doprovázel rozpad Jugoslávie. Maďarští Chorvaté a Srbové se navzájem považují za sousedy, se kterými sdíleli stejný osud národností jak v Uhrách tak v Maďarsku, a

¹⁷⁷ Nikdo nereagoval ani na můj pozdější dotaz zasláný elektronickou poštou.

¹⁷⁸ Zdroj: ambasáda RH v Budapešti

¹⁷⁹ Pavić-Blažetin, Branka: Koliko nas zapravo ima?, Glasnik, č. 14/2008

„bratrovražedná“ válka v Jugoslávii je velmi zaskočila. (Několik osob, se kterými jsem mluvila a kterých jsem se ptala, zda mají zájem o dvojí občanství, s despektem uvedlo, že by měli strach, že v případě dalšího válečného konfliktu „těch tam dole“ by museli vstoupit do armády a jít bojovat.)

Vůbec vymezení se menšiny vůči Chorvatsku může být dvojí: jedna část se považuje za Chorvaty, kteří už dávno s původní vlastí nemají nic společného a buď ji přehlížejí (z pohledu Středoevropana na Balkán), nebo jsou lhostejní. Druhá část, ta většinová, pak odchod z vlasti před několika staletími vnímá jako výsledek akutního stavu nouze a k Chorvatsku je pojí (někdy romantické) pouto k původní vlasti, kterou nazývají „matična domovina“ (mateřská vlast), přesto je jejich domovem Maďarsko.

Tradice a několikasetletá minulost, která je váže k současnému bydlišti, jakož i dobré existenční podmínky jsou důvodem, proč v Maďarsku setrvávají a nevrací se zpět do Chorvatska (jako například Češi vracející se z Banátu nebo Kazachstánu).

3.8 Identita a asimilace

Chorvatská menšina je autochtonní a několik staletí tvořila součást nejen uherského národa, ale i kultury. Až do konce 19. století nebylo pro poddané příliš těžké zachovat si svou identitu; bylo to dáno rázem prostředí, ve kterém žili. Usazovali se na vsích, které byly poloprázdné či zcela opuštěné, a až do zavedení povinné školní docházky nebyli nijak zvlášť nuceni maďarštinu ovládat. Naproti tomu šlechtici se rychle integrovali do uherského politického národa a jak už jsme viděli, z šlechty uherské se postupně stávala šlechta maďarská; tento proces byl dokonán během 19. století.

Každý národ má svou vlastní definici pojmu *národ* a stejně tak jiné chápání identity. Chorvaté maďarští (a slovenští a moravští) opustili svou vlast ze stejného

důvodu v časovém rozmezí zhruba dvou set let. Moderní chorvatský národ se začal utvářet až dlouhou dobu po jejich odchodu, a proto podmínky pro profilaci Chorvatů maďarských a těch žijících v Chorvatsku nebyly stejné. Chorvatské obyvatelstvo v Maďarsku žije roztroušeně. Tento fakt měl významně ovlivnit utváření jejich národního uvědomění. Ani ve 20. století nebyla žádná vůle ze strany vlády jakkoli menšinu centralizovat a tato rozpolcenost přetrvává až do dneška. Za hlediska identity, která je nutné zde analyzovat, považují jazyk, příslušnost k národu/skupině, náboženství a vztah k společné historii.

Proces formování moderního národa v Chorvatsku jde ruku v ruce s procesem sjednocování a standardizace jazyka. Chorvatština je tvořena třemi základními nářečím která se dále dělí; např. podle geografického principu. Předtím, než se v Chorvatsku mluvilo chorvatsky, se jazyk nazýval v závislosti na regionu – orvacki, naški (náš), slovinski (slavonský) a podobně. Stejně tomu bylo i v Maďarsku: mluvilo se orvacki, bošnjački (bosňácky), šokački (šokacky), bunjevski (bunjevsky) atd. První „sjednocení“ těchto nářečních forem přišlo zvenku, kdy při zápisech do matrik nebo sčítání lidu byli katoličtí Jihoslované pojmenováni *horvát*, tedy Chorvat. Během první poloviny 20.století administrativa rozdělovala Srby a Chorvaty, po válce se jednalo o jednu *jihoslovanskou* menšinu, a tak byli maďarští Chorvaté ve stejné kategorii jako maďarští Srbi. Až de facto po rozpadu Jugoslávie a po vydání Menšinového zákona byli opět uznáni jako samostatná menšina. Pro administrativní označení, tj.v názvech samospráv a školních nařízení existuje pouze výraz *Chorvat, chorvatský*, což je jasně definováno zákonem.¹⁸⁰ Proto každé další pojmenování (šokacký, bunjevský, gradišćanský) má pouze regionální konotaci, ať už se jedná o jazyk nebo označení skupiny.

¹⁸⁰ LXXVII, § 61, § 42

Vlivem vnějšího působení (tedy přijetí oficiálního názvu Chorvat, chorvatský/horvát) dnes naprostá většina maďarských Chorvatů označuje jazyk, kterým mluví, jako chorvatský. Chorvatština, kterou se mluví mezi lidmi, se – v určité míře, vždy v závislosti na regionu - liší od standardního spisovného jazyka, a proto jazyk, který se vyučuje ve škole, je označen jako *hrvatski standardni jezik* (chorvatský standardní jazyk).

Poslední cenzy určovaly příslušnost k menšině na základě jazyka nebo na základě národnosti. Toto rozdělení bere v potaz, že se již část menšiny jazykově asimilovala a jejím mateřským (prvním) jazykem se stala maďarština. Podle posledního cenzu z roku 2001 se k chorvatské menšině přihlásilo na základě jazyka 14 326 osob a 15 597 osob na základě národnosti, což bylo vůbec poprvé, kdy počet „Chorvatů po jazyku“ převýšil počet „Chorvatů po národnosti“. Ve druhé polovině dvacátého století se rapidně zvýšil počet smíšených manželství a záleží na konkrétní situaci rodiny, v jakém duchu se nese výchova a jakým jazykem se doma mluví. (Zde bych uvedla jako příklad rodinu samotného předsedy Chorvatské celostátní samosprávy Mišo Heppa: jeho otec je Němec, jeho matka je Chorvatka. On sám a jeho sestra jsou bilingvní. Přesto on se deklaruje jako Chorvat, zatímco jeho sestra jako Němka, a dokonce je aktivní v německé meštinové samosprávě.)

Regionální identita není v Maďarsku neobvyklá věc; existuje několik regionálních menšin v rámci maďarského národa a stejně tak i u dalších národností. Pro identitu skupinovou je zásadní vlastní pojmenování, jak už jsme viděli na příkladu Šokců a Bunjevců. Podle svého jména také nazývali/nazývají svůj jazyk: šokacký, bunjevský. Tato identita souvisí nepochybně s vesnickým prostředím, pro které je typickým rysem konzervatismus. Podle Ernesta Bariće pokud se člověk označí např. za Šokce, neznamená to snahu o vydělení se z chorvatského etnika, ale pouze upřesnění regionální menšiny v jeho rámci (stejně jako Polovci (palócok) na Slovensku nikdy nepopřeli, že jsou

Maďaři). Naproti tomu si Mišo Hepp myslí, že tato regionální identita souvisí ze vzděláním: tvrdí, že člověk s vyšším vzděláním se nikdy neoznačí za Bunjevce nebo Šokce, ale vždy za Chorvata. Syntézu obou názorů vidím v tomto tvrzení: ve vztahu k vnějšímu (např. maďarskému) prostředí se člověk identifikuje vždy s národností (tedy deklaruje se jako Chorvat), v rámci svého vlastního (chorvatského menšinového) prostředí se identifikuje se skupinou. Z toho vyplývá, že vytrácení se skupinové regionální identity je důsledek toho, že menšinová populace se snižuje tam, kde byla (nebo jsou) její centra (tj. vesnice) a migruje do měst, která skýtají lepší pracovní, sociální a kulturní podmínky a větší možnost vzdělávání. (Srovnání s moravskou národností zde není zcela přesné, např. Bunjevci nejsou vázáni k regionu, který by nesl jejich jméno podle analogie Morava – Moravan, navíc proces formování moderního českého národa zahrnoval i Moravany.)

Nepočtení imigranti, kteří se v Maďarsku usadili po roce 1990, žijí na rozdíl od autochtonní chorvatské menšiny roztroušeně a hlavně ve městech, takže na její strukturu nemají zásadní vliv.¹⁸¹

Bez ohledu na to, jestli upřednostňují lokálně-etnickou nebo národní identitu, mají Chorvaté v Maďarsku společné dvě věci. První z nich je náboženská příslušnost: jsou většinou římskými katolíci¹⁸² a spadají pod jurisdikci katolické církve v Maďarsku. Ante Kutleša, ředitel Pastoračního úřadu pro chorvatské krajany, uvádí v rozhovoru pro *Glas koncila*, že Úřad zajišťuje pro maďarské Chorvaty „pomoc různého druhu.“¹⁸³ Nicméně pojem, který může čtenář z rozhovoru získat, se rozchází se skutečnou situací. Hierarchie katolické církve v Chorvatsku se snaží budovat další župy po celém světě, soustředí se však na komunity v Austrálii, Spojených státech, Argentině nebo Kanadě. Tento

¹⁸¹ Vékás János: National and ethnic minorities in Hungary, 1920-2001, East European monographs, no. DCXCVIII, Columbia university press, 2005, str. 214

¹⁸² Podle cenzu z roku 2001 88,7% Chorvatů v Maďarsku jsou katolíci, nejmenší podíl je u mladších lidí mezi 15. a 39. rokem života.

¹⁸³ Rozhovor s Ante Kutlešou, *Glas koncila*, 1.1.2006

nedostatek vnímají velmi vážně zástupci menšiny i chorvatské ambasády. Zatím mají maďarští Chorvaté možnost účastnit se mše v chorvatštině pouze při oficiálních příležitostech (návštěvách chorvatského vyššího kléru). Jediná instituce, která je spjatá s církví, je Křesťanská sbírka maďarských Chorvatů (Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteménye), která slouží jako muzeum chorvatských církevních artefaktů a náboženské literatury v Gradišti a která vznikla ze sbírky tamního duchovního Istvána Dumovitse a dotváří tak etnologický fond maďarských Chorvatů. Jedná se tedy pouze o symbolické přihlášení se ke katolické tradici.

Druhá věc, která spojuje všechny maďarské Chorvaty bez rozdílu jazyka či příslušnosti k nějaké skupině, je vědomí společné historie. Všechny skupiny, které tvoří v Maďarsku chorvatskou menšinu, odešly z vlasti ze stejného důvodu a po usazení se na novém místě zachovávaly svoje tradice. Toto vědomí je základem pro sebedeklaraci na základě národnosti.

Kromě Romů jsou všechny minority v Maďarsku integrované. Všichni maďarští Chorvaté mluví maďarsky, což je důsledek kontaktu s většinovým obyvatelstvem, školství a administrativy, která komunikaci v jiném než maďarském jazyce znemožňuje. Jak už víme, ani dnes v Maďarsku nejsou školy s výukou *pouze* v chorvatštině, navíc přetrvává stejné administrativní dělení obcí tak, aby nedošlo ke kumulaci obyvatel jedné menšiny. Toto však nejsou jediné faktory, které působí na asimilaci menšin. Je to především životní styl: Dekulturaci menšiny způsobuje razantní změna prostředí (přestěhování se do anonymního městského prostředí), rozpad tradičního způsobu života (násilné narušení tradic, vliv médií, modernizace a neustálý vývoj společnosti, relativně neomezená možnost pohybu) či ryze demografické faktory jako pokles porodnosti či

smíšená manželství. Další důležitý faktor je globalizace: nutnost užívání angličtiny,¹⁸⁴ změna zábavních trendů (mladší generace nezdědkakdy upřednostní moderní hudební styl s anglickým textem před účinkováním ve folklorním souboru) apod.

Jak cenzu ukazují, počet příslušníků menšiny stagnuje (podle výsledků posledních dvou se jako Chorvat deklarovalo 17 577 osob na základě jazyka a 13 570 na základě národnosti v roce 1990 a 14 326 na základě jazyka a 15 597 na základě národnosti v roce 2001).¹⁸⁵ Už na začátku jsem uvedla, že odhad počtu příslušníků chorvatské menšiny, který udává Samospráva, je 80.000-90.000 osob. Odhady několikanásobně převyšující výsledky ve sčítání lidu však udávají všechny menšiny. Opomeneme-li možné zřejmé důvody, pak je tento stav zapříčiněn tzv. dvojitou identitou. Ta je syntézou a) maďarské identity, která v případě představitelů menšin reprezentuje jejich identitu občanskou a b) identity etnické, reprezentující jejich identitu kulturní.¹⁸⁶ Tato *nedokonalost* přiměla Centrální statistický úřad zahrnout do cenzu další položky do kategorie národnosti jako „vazbu na kulturní tradici“ nebo „jazyk, kterým se mluví doma, v rodinném kruhu“ (vedle „mateřského jazyka“). Podle údajů cenzu se vazba na kulturní tradici stala u všech menšin dominantním číslem (u chorvatské menšiny 23 372). U všech těchto otázek mohl člověk vybrat maximálně tři kategorie, což počítá i s identitou trojitou. Na menšině chorvatské lze tuto identitu demonstrovat takto: osoba s dvojitou identitou je podle své kulturní tradice Chorvat a současně maďarský občan, který se podílí na životě většinové společnosti a tvoří její součást. Osoba s trojitou identitou se kromě toho, že je maďarský občan a Chorvat ještě může hlásit k jiné národnosti (po jednom z rodičů, který není ani Chorvat ani Maďar), nebo v rámci chorvatského národa upřednostňuje svou identitu

¹⁸⁴ Rodiče upřednostňují studium světových jazyků před chorvatštinou.

¹⁸⁵ Vékás, János: National and ethnic minorities in Hungary, 1920-2001, East European monographs, no. DCXCVIII, Columbia university press, 2005, str. 215

¹⁸⁶ Szaló, Csaba. "Národnostní" politika v Maďarsku: realita a vize samosprávy menšin. In Dančák, Břetislav - Fiala, Petr (eds.). Národnostní politika v postkomunistických zemích. Brno, 2000. s. 174

skupinovou. Z průzkumů a odhadů můžeme lze vyvodit, že deklarace národní nebo etnické identity nepředpokládá svázanost s jazykem skupiny, s níž se identifikuje.¹⁸⁷

Na chorvatskou menšinu v současnosti působí dva hlavní činitelé: na jedné straně oživený rozvoj identity v důsledku legislativní i finanční podpory od státu a na straně druhé asimilace, která se dotýká všech národnostních menšin v regionu. Téměř s jistotou lze říct, že u maďarských Chorvatů žádný exodus a návrat zpět do Chorvatska neproběhne, za svou původní vlast sice považují Chorvatsko, ale jejich domovem a vlastí současnou je Maďarsko, které jim, i přes některé administrativní ústrky (jako odmítání chorvatských křestních jmen), poskytuje rovné podmínky pro život a možnost rozvoje menšinové identity. Poněvadž byl tento rozvoj znemožněn během několika desítek let před vydáním menšinového zákona, bude ještě nějakou dobu trvat, než chorvatská menšina najde svůj *modus vivendi* a dokáže, jak silné je její národní povědomí a vazba na svou několikasetletou kulturní tradici i potřeba v nich pokračovat.

¹⁸⁷ Szaló, Csaba. "Národnostní" politika v Maďarsku: realita a vize samosprávy menšin, Dančák, Břetislav - Fiala, Petr (eds.). Národnostní politika v postkomunistických zemích. Brno, 2000. s. 176

Résumé

Tato diplomová práce si vytyčila za cíl analyzovat současný stav chorvatské menšiny v Maďarsku.

V důsledku turecké expanze a nesnesitelných životních podmínek začalo chorvatské obyvatelstvo migrovat na sever; tyto migrace probíhaly od 15. do 17. století a většina chorvatských uprchlíků se usadila v Uhrách. Ti vytvořili inzulární komunity na jihu a západě dnešního Maďarska, v rakouském Burgenlandu, na Slovensku a na Moravě. Maďarské Chorvaty lze rozdělit do sedmi skupin, které hovoří různými dialekty všech tří hlavních chorvatských nářečí. Zvláštní místo je v práci vyhrazeno Bunjevcům a Šokcům, neboť posledních dvě stě let se vedou spory o jejich původu a tedy i o jejich příslušnosti či nepřislušnosti k chorvatskému národu.

V době habsburské monarchie představovali Chorvaté jen jednu z národností multikulturního státu. Během formování moderních národů se však v Uhrách začal prosazovat maďarský nacionalismus, jenž ovlivňoval menšinovou politiku až do druhé světové války. Po druhé světové válce a následných transferech obyvatelstva se Maďarsko stalo ještě více homogenním národním státem, než po Trianonu. Za socialismu se asimilace menšin ještě urychlovala. Až do změny režimu v devadesátých letech 20. století neměla chorvatská menšina příznivé podmínky pro rozvoj své menšinové identity. Situace se změnila až se schválením tzv. menšinového zákona z roku 1993, v jehož důsledku začal fungovat systém menšinových samospráv a také se zlepšily podmínky pro menšinové školství. Problémy, které provázejí dnešní maďarskou menšinovou politiku, jsou dva zásadní, a sice: 1/ dosud nebyl vytvořen poslanecký mandát pro zástupce menšiny přislíbený menšinovým zákonem a 2/ systém menšinových samospráv je spjatý s fenoménem etnobyznysu, tedy zneužívání

finančních prostředků za účelem zakládání samosprávy jinými osobami než příslušníky menšiny. Chorvatské menšiny se etnobyznys týká ze všech komunit zřejmě nejméně.

Obecně je chorvatská menšina integrovaná do maďarské většinové společnosti a všichni její příslušníci hovoří maďarsky. V Maďarsku je považovaná za jednu z nejlépe organizovaných menšin. Funguje na bázi menšinových samospráv na místní, župní i celostátní úrovni. Chorvatština je vyučována na téměř 40 základních školách (ať už jako předmět nebo v rámci dvojjazyčné výuky), na dvou gymnáziích, dvou vysokých školách a dvou katedrách kroatistiky v Budapešti a v Pécsi. S rozvojem menšinové identity v 90. letech mohlo vzniknout i nakladatelství Croatica, které vydává periodika a učebnice chorvatštiny pro potřeby menšiny. Současně provozuje i internetové vysílání chorvatského rádia. V Pécsi, městě s největší koncentrací chorvatského etnika v Maďarsku, působí nejen chorvatská redakce Maďarského rozhlasu a Maďarské televize, ale také *Hrvatsko kazalište*, jediné chorvatské divadlo mimo Chorvatsko.

Na maďarské Chorvaty působí v současnosti dva faktory: dobré podmínky pro menšinový rozvoj nastavené maďarskou vládou a na druhé straně vliv asimilace, která je spjatá s obecnými globálními trendy (jako pokles natality, rozpad tradičního způsobu života). Chorvatská komunita si neklade, a ani vzhledem ke své územní roztržitosti si nemůže klást nároky na územní autonomii, během posledních dvaceti let si ovšem díky politickým a legislativním změnám dokázala vybudovat autonomii kulturní.

Summary

The goal of this thesis is to analyze the current situation of the Croat minority in Hungary.

As a consequence of the Ottoman expansion and unbearable living conditions the Croat population started to migrate to the North; these migrations took place from the 15th to the 17th century and the majority of the Croat refugees settled down in Hungary. The refugees created insular communities in the southern and western parts of the contemporary Hungarian territory, in Austrian Burgenland, Slovakia and Moravia. Hungarian Croats can be divided into seven groups, all of them speaking various types of all main Croatian dialects. A special part of the thesis is dedicated to the Bunjevci and Šokci, as in the last two hundred years there have been constant discussions as far as their origin and, therefore, their pertinence to the Croatian nation is concerned.

Under the Austro-Hungarian Empire the Croats represented only one of many nationalities in a multicultural state. However, during the process of the formation of the modern nations, Hungarian nationalism was strongly promoted and it in turn influenced minority politics until the Second World War. Following the post WWII transfers of inhabitants, Hungary has become even more ethnically homogenous than after the 1920 Trianon Treaty. During socialism the process of assimilation only accelerated and until the regime change in the 1990's the Hungarian Croatian minority did not have any favorable conditions to develop its minority identity. The situation changed with the approval of the so-called Minority Law in 1993, as a result of which the system of minority self-administration has started to function; in addition, the conditions for the development of minority education have improved as well.

Nowadays, there seem to be two main problems in the Hungarian minority politics: 1/ no parliamentary seat for minority representative has been created yet

although it is promised by the Minority Law; 2/ the minority self-administration system is connected with the so-called ethnobusiness, that is, the abuse of financial means to start up new self-administration bodies by persons not belonging to a specific minority. Nevertheless, out of all the Hungarian ethnic minorities, the Croatian minority is perhaps the least affected by ethnobusiness.

Generally speaking, the Croatian minority is integrated into Hungarian majority society and all its members speak Hungarian. It is considered one of the best organized minorities in Hungary. It works on the self-administration-based system at local, county and state level. Croatian language is taught at almost forty elementary schools (either as a separate subject or as a language of bilingual instruction), at two secondary schools and at two university departments of Croatian studies in Budapest and Pécs. A publishing house called *Croatica* has also been founded; it publishes periodicals and textbooks for the need of the Croatian minority and also provides an online radio broadcasting. Moreover, in Pécs, a city with the highest concentration of Croat population in Hungary, there exists a Croat department of the Hungarian Broadcasting Corporation and Hungarian TV; moreover, Pécs is also a home to “*Hrvatsko kazalište*“, the only Croat theater outside Croatia.

Currently, two main factors have an effect on Hungarian Croats: on the one hand, good conditions for the development of minority identity were set up by the Hungarian government and on the other hand, there is the influence of assimilation connected to general global trends (such as the birth-rate decrease or the disruption of the traditional way of life). The Croat community does not have – and due to its territorial spread cannot have – any requests on territorial autonomy; nevertheless, due to the political and legislative changes of the past twenty years it has been able to build up cultural autonomy.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Zákony a dokumenty příslušných úřadů

Zákony Habsburské monarchie a Maďarské republiky

Zákon XLIV:1868

Lex Apponyi: (XXVII/1907)

Zákon XXXIII: 1921

Dekret 4800/1923

Zákon III: 1961

Zákon V: 1976

Zákon I: 1985

Zákon XXXI: 1989 (modifikace ústavy)

Zákon XL:1990

Zákon LXIII:1990

Zákon LXIV:1990

Zákon LXV: 1990

Dekret 34/1990

Zákon LXXVII: 1993

Zákon LXXIX: 1993

Dekret 116: 1995

Zákon I: 1996

Zákon CVIII:1999

Maďarská ústava (z roku 1949, revidovaná roku 1997)

A köznevelés évkönyve, Vállás és közoktatásügyi minisztérium, Budapest, 1948

Kisebbségek Magyarországon 1999, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, Budapest, 2000

Kisebbségek Magyarországon 2000-2001, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, Budapest, 2002

Statistika chorvatského školství za rok 2006/2007 (zveřejněná Chorvatskou celostátní samosprávou)

Statistika chorvatského školství za rok 2005/2006 (zveřejněná Chorvatskou celostátní samosprávou)

Zápis z jednání skupštiny Chorvatské celostátní samosprávy (22.9.2007)

Rozhovory s uvedenými osobami

Mišo Hepp – předseda Chorvatské celostátní samosprávy (7.5.2007)

Csaba Horváth – ředitel vydavatelství Croatica, bývalý poradce na ministerstvu školství pro chorvatskou a slovinskou menšinu, autor učebnic gradišćanského standardu (16.5.2007)

H.E.Ivan Bandić – velvyslanec Chorvatské republiky v Maďarsku (v Budapešti), bývalý konzul Chorvatské republiky v Maďarsku (v Pécsi) (24.5.2007)

Dr.Ernest Barić - profesor na pécské kroatistice (6.8.2007)

Periodika (Časopisy maďarských Chorvatů)

Časopis R(I)(J)(E)Č - (čtvrtletník)

Pogledi – (čtvrtletník)

Glasnik (týdeník)

Hrvatski kalendar (ročenka)

LITERATURA

10 godina HOŠIG-a, 1993.-2003., Budapest, 2004

Balatinac, Stipan: Hrvatski radio Pečuh, in Godišnjak Hrvatskog glasnika, 1997

Barić, Ernest: O jeziku hrvatskih medija u Mađarskoj, in Bibliotheca Croatica Hungariae, 4.knjiga, Pécs, 2000

Barić, Ernest: Rode, a jezik?, Pečuh, 2006

Blagus, Vlatka: Prilagodba gradišćanskohrvatskoga obrazovnoga programa na hrvatski standardni jezik, LAHOR – broj 2, 2006

Blažetin, Stjepan: Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas, Matica Hrvatska, Osijek, 1998

Csefkó, Ferenc – Pálné Kovács, Ilona (red.): Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Budapest, 1999

Dobos, Balázs – Tóth, Ágnes: A magyarországi bunyevácokról, Etnikai-nemzeti kisebbségkutató intézet,
(http://www.mtaki.hu/docs/dobos_balazs_toth_agnes_magyarorszagi_bunyevacok.pdf)

- Dobos, Balázs: A magyarországi kisebbségpolitika a kisebbségi törvény módosításának tükrében,** Budapest, 2005
- Dobos, Balázs: A kisebbségi önkormányzati választójog kialakítása Magyarországon,** Kisebbségkutatás, Budapest, 2005
- Encyclopaedia Humana Hungarica 6.CD ROM,** Budapest, 2000
- Evetović, Matija: Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata,** Subotica, 1941
- Filaković, Stipan: Jubilej Radio Pečuha,** in Hrvatski kalendar 1998
- Gyurok, János: A magyarországi horvátok 1910-1990** (Szociológiai, demográfiai, történeti jellemzők a népszámlálások alapján). Pécs, 1998
- Halász, Iván – Majtényi, Balázs (red.): Regisztrálható-e az identitás?** Budapest, 2003
- Heka, Ladislav: Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu,** Budapest, 2004
- Horvat, Ivan: Židanski dičaki,** Budapest, 2001
- Houtzagers, Hubrecht Peter: Phonological remarks on the kajkavian dialects of Hidegség and Fertőhomok,** Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, knj. 30., sv. 1., Novi Sad, 1987., str. 169.-178.
- Houtzagers, Hubrecht Peter: On the kajkavian dialects of Hidegség and Fertőhomok in the northwest of Hungary,** Studies in Slavic and General Linguistics, vol. 11., Amsterdam - Atlanta, GA, Editions Rodopi, Amsterdam, 1988., str. 329.-363.
- Ikić, Niko: Jezik i pravopis Bunjevaca i Šokaca,** Zvonik, 9.ročnik, číslo 5, Subotica, 2002
- Iványi, István: Szabadka város története, II. Rész. Szabadka,** 1892
- Ivić, P.: Razvoj književnoga jezika na srpskohrvatskom području,** Beograd, 1986
- Iz hrvatske baštine u Mađarskoj,** Pécs, 2005 (sborník)
- Iz naše prošlosti,** (sborníky studií), Budapest, 1979, 1980, 1981
- Kaser, Karl: Popis Like i Krbave 1712.godine,** Zagreb, 2003
- Kisebbségkutatás könyvek,** Budapest
- Kiss, Jenő – Pusztai, Ferenc (red.): A magyar nyelv története,** Budapest, 2003
- Klaić Taradija, Milica: Hrvatska redakcija Madjarskog radija – hrvatski jezik i na radiju,** in Hrvatski kalendar, 2000

Klaić Taradija, Milica: Jedne subote od devet do pola jedanaest, in Hrvatski kalendar 2004

Klaić Taradija, Milica: Medijska situacija hrvatske manjine u Mađarskoj, Hrvatska matica iseljenika, 1997

Klaić Taradija, Milica: Naših pedeset godina, in Hrvatski kalendar, 2003

Kontler, László: Dějiny Maďarska, Praha, 2001

Kučerová, Kveta: Chorvati a Srbi ve srednej Evrope, Bratislava 1976

Lasztits, Péro: A hazai nemzetiségek kisebbségi jogairól. In: HALÁSZ Péter (red.): A nemzetiségi kulturális autonómiáról. Balatonalmádiban, 1994. április 14-16-án rendezett tanácskozás előadásai. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, 1997

Lendvai, Pál: Tisíc let maďarského národa, Praha, 2002

Lončarić, Mijo: Govor Hrvata "Dalmata" u Sentandreji kod Budimpešte, *Filologija*, knj. 24.-25., Zagreb, 1995., str. 217.-222.

Lončarić, Mijo: Kajkavština u Mađarskoj, Kajkavski zbornik, Zlatar, 1996., str. 35.-43. (také v: Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika, red. Stjepan Blažetin, knj. 2., Pečuh, 1997., str. 198.-219.)

Majtényi, Balázs - Pap, András László: Végtelen történet. A kisebbségi hovatartozásról.

Fundamentum, 2006/2, 93-109

Mandić, Marin: Naša gimnazija, Budapest, 1996

Mandić, Marin: Neke svojstvenosti našega školstva od oslobođenja do godine preokreta, Budapest, 1979

Mandić Mladi, Mijo: Buni, Bunievci, Bunjevci, govori.tripod.com/bunjevci.htm, 2003

Mandić, Mišo: Poglavlja iz kronike Demokratskog Saveza Južnih Slavena u Mađarskoj 1945-47, Budapest, 1979

Milošević, Petar: O savremenoj književnosti Srba i Hrvata Mađarskoj, Budapest, 1991

Moguš, Milan: Povijest hrvatskoga književnog jezika, Zagreb, 1993

Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90.letech XX.století, sborník, Opava, 1998

Pallas Nagy Lexikona – www.mek.oszk.hu/00000/00060/

Prilozi kulturnoj i književnoj povijesti Srba i Hrvata u Mađarskoj, Budapest, 1982 (sborník)

Pražák, Richard: Dějiny Maďarska, Brno, 1993

Révai Nagy Lexikona, Budapest, 2005

Samardžija, Marko: Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika, Zagreb, 2004

Sekulić, Ante: Rasprave o jeziku bačkih Hrvata, Zagreb, 1997

Sekulić, Ante: Umjetnost i graditeljstvo bačkih Hrvata, Zagreb, 1998

Stepanović, Predrag: A taxonomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary: The Štokavian dialect, Budapest, 1986

Száló, Csaba: Európai identitás a modern identitáspolitikai kontextusában, Café Babel, Budapest, ISSN 1215-508X, 2004, vol. 2004, no. 4, s. 51-63.

Száló, Csaba. "Národnostní" politika v Maďarsku: realita a vize samosprávy menšín. In Dančák, Břetislav - Fiala, Petr (eds.). *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. Brno, 2000, s. 174-198

Szesztay, Ádám: Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében, 1956-1962., Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára, Budapest, 2003. (Kisebbségi monográfiák 1.)

Šarošac, Đuro: Slaveni u Baranji prije dolaska Mađara i u vrijeme Arpadovića, Pécs, 2005

Šesták, M., Tejchman M., Havlíková L., Hladký, L., Pelikán J.: Dějiny jihoslovanských zemí, Praha, 1998

Tilkovszky, Loránt: Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században, Debrecen, 1998

Todosijević, Bojan: Why Bunjevci did not Become a Nation: A Case Study. *East Central Europe*, Vol. 29, No. 1-2, pp. 59-72., CEU, Budapest, 2002

Tóth, Ágnes (edited by): National and Ethnic Minorities in Hungary, 1920-2001, East European monographs, no.DCXCVIII, Columbia university press, 2005

Urosevics, Daniló: A magyarországi délszlávok története, Budapest, 1969

Walsh, Niamh: Minority Self-Government in Hungary: Legislation and Practice, Flensburg, 2000

Internet

bdtf.hu (Berzsényi Dániel főiskola)
bunjevac.hu
bunjevci.org.yu
bunjevackokolo.org.yu
comp-press-data.hu/Portal/Archives/LUNO/2006/Ln42/103.pdf (Ľudové noviny)
croatica.hu (nakladatelství)
ejf.hu (Eötvös József főiskola)
felsoszentistvan.hu (www obce)
glas-koncila.hr
govori.tripod.com
hercegszanto.hu (www obce)
horvatiskolabp.sulinet.hu (chorvatské gymnázium v Budapešti)
horvatok.hu (samospráva)
horvatszinhaz.hu (chorvatské divadlo v Pécsi)
jogtar.hu (právní dokumenty)
keh.hu (Köztársasági Elnök Hivatal – Úřad prezidenta republiky)
kisebbseg.lap.hu (portál o menšinách/pro menšiny)
matis.hr (Matica iseljenika)
matetelke.hu (www obce)
melykut.hu (www obce)
mkogy.hu (parlament)
mtaki.hu (Maď. Akadémie Věd)
mtv.hu/videotar/?id=21564 (archiv vysílání pořadu Hrvatska kronika na internetu)
nekh.gov.hu (Úřad pro nár.a etn.menšiny)
nemzetisegek.hu/nem-main.php (menšiny v Maďarsku, dokumenty)
nepszamlalas2001.hu (cenzus 2001)
obh.hu (Országgyűlési biztos hivatala – úřad ombudsmana pro práva národnostních a etnických menšin)
parlament.hu
radio.croatica.hu (on-line radio)
wikipedia.com
web.axelero.hu/mnekk/ (nadace podporující národ.a etnické menšiny v Maďarsku)